SÕRMUSTE ISAND

Teine Osa
KAKS KANTSI
J.R.R. Tolkien

NELJAS RAAMAT

Neljas raamat

SÕRMUSTE ISAND

Teine Osa

KAKS KANTSI

J.R.R. Tolkien

NELJAS RAAMAT

1. PEATÜKK
Urgliku taltsutamine

"Noh, peremees, nüüd oleme küll omadega pigis," ütles Mängla Juss. Ta seisis masendunult Frodo kõrval, õlad kühmus, ja piidles kissis silmadega pimedusse.

Niipalju, kui nad aru said, pidi see olema kolmas õhtu Vennaskonnast lahkulöömisest saadik: nad ei jõudnud enam arvet pidada nende pikkade tundide üle, mille jooksul nad olid roninud ja rähelnud Emyn Muili lagedatel nõlvadel ja kaljudel, mõnikord tuldud teed tagasi minnes, sest edasipääsu ei olnud, ning teinekord avastades, et nad on ringiga sinna tagasi jõudnud, kust nad mitme tunni eest lahkusid. Ent kokkuvõttes liikusid nad ometi kindlalt ida poole, püüdes hoida sihti selle imeliku käärulise küngastepuntra välimise serva suunas. Aga nad leidsid iga kord, et selle välisnõlvad on järsud, kõrged ja läbimatud, põrnitsedes all laiuvat tasandikku; küngastiku segipaisatud servade taga laiusid hallid mädasood, kus ei liikunud mitte miski ning isegi ühtki lindu polnud näha.

Kääbikud seisid kõrge, palja ja kõleda kalju harjal, mille jalam oli uttu mähkunud; nende taga tõusis murtud mägismaa, möödaujuv pilv krooniks peas. Idast puhus vilu tuul. Öö kogunes nende ees asuvale vormitule maale; selle haiglane rohelus tuhmus tusaseks pruuniks. Kaugel paremal peitus varjudesse Anduin, mis oli päeval aeg-ajalt välgatanud, kui päike pilve tagant välja tuli. Aga nende silmad ei vaadanud Jõe taha, tagasi Gondorisse, oma sõprade juurde, inimeste maade poole. Nad vahtisid lõunasse ja itta, kus pealetungiva öö äärel terendas must joon, otsekui kauge liikumatust suitsust mäeahelik. Vahetevahel säratas taeva ja maa piiril tilluke punane leek.

"Paras pigi küll," ütles Juss. "See on too ainumas paik kõigi maade hulgas, millest me kuuld oleme, ja mida me lähemalt näha ei taha; ja just sinnasamasse paika me katsume saada! Ja see on just seesamune paik, kuhu me teps mitte ei saa. Paistab, et me oleme ülepea vale teed mööda tuld.

Me'i saa alla; ja kui me alla saame, siis näeme, et kõik see kena roheline maa on üks mädamülgas, küll sa näed. Phuhh! Tunned seda haisu!" Ta nuusutas tuult.

"Jah, tunnen küll," lausus Frodo, kuid ta ei liikunud paigast ning tema silmad vahtisid ikka liikumatult tumeda joone ja välkuva tulukese poole. "Mordor," pomises ta poolihääli. "Kui ma tingimata pean sinna minema, siis on parem, kui ma kähku kohale jõuan ja asjale lõpu teen." Ta värises. Tuul oli jahe ning ometi külmast kõdulehast raske. "Nojah," ütles ta viimaks oma silmi ära kiskudes, "me ei saa kogu öö siin seista, olgu me pigis või mitte. Peame leidma mõne varjatuma koha ja veel kord laagrisse jääma; võib-olla juhatab järgmine päev meile tee kätte."

"Või järgmine ja järgmine ja järgmine," torises Juss. "Aga võib-olla mitte ükski päev. Me tulime vale teed."

"Küllap vist," sõnas Frodo. "Ma arvan, et minu saatus on minna tollesse Varju, nii et tee peab leiduma. Aga kas näitab mulle seda kuri või hea? Meie ainus lootus oli kiiruses. Viivitus mängib meid Vaenlasele kätte - ja siin ma nüüd viivitan. Kas see on Musta Kantsi tahe, mis meid juhib? Kõik mu valikud on nurja läinud. Oleksin pidanud Vennaskonnast juba ammu lahkuma ning Põhjast otse siia tulema, ida pool Jõge ja Emyn Muili, üle Lahinguvälja kõva maa Mordori sissekäigu juurde. Aga nüüd pole meil võimalik üksi tagasiteed leida, ning orkid luusivad idakaldal. Iga mööduv päev on kaotatud väärtuslik päev. Ma olen väsinud, Juss. Ma ei tea, mida teha. Mis toitu meil veel järel on?"

"Ainult needsamused *lembased*, või mis nad olidki, isand Frodo. Päris kena ports. Aga need on ikka paremad kui mitte midagist. Kui ma seda esimist korda hamba alla sain, ega ma siis ei arvand, et mul sest kunagi kõrini saab. Aga nüüd tahaks küll miskit muud vaheldust: suutäis tavalist leiba ja kann - no kasvõi pool kannu - õlut käiks küll asja ette. Ma olen oma köögiriistu viimasest laagrist saadik kaasa vedand, ja täitsa tühja! Esteks pole millegagi tuld üles võtta, ja keeta pole ka midagi, isegi mitte rohtu."

Nad pöördusid ära ja laskusid alla kivisesse lohku. Läände veerev päike kadus pilvedesse ning öö lähenes kiiresti. Nad magasid, külma käes küljelt küljele väherdes, suurte hambuliseks lagunenud kaljusammaste vahel käärus, olles seal vähemalt idatuule eest kaitstud.

"Kas sa nägid neid jälle, isand Frodo?" küsis Juss, kui nad istusid kangeks külmunuina *lembase*

vahvleid mugides varahommiku hallis valguses.

"Ei," kostis Frodo. "Ma pole nüüd enam kaks ööd midagi näinud ega kuulnud."

"Mina ka mitte," sõnas Juss. "Prrr! Kus need silmad alles ehmatasid mind! Aga võib-olla me raputasime selle vastiku nuhi lõpuks sabast maha.

Guglunk! Küll ma ta kurgu alles klunksuma panen, kui ma ta kõri oma pihku saan!"

"Ma loodan, et sul pole seda kunagi tarvis teha," ütles Frodo. "Ma ei tea, kuidas ta meile järgnes, aga võimalik, et ta on meid jälle kaotanud, nagu sa ütled. Sellisel kuival paljal maapinnal ei saa me palju jälgi jätta, ega ka mingit erilist lõhna, isegi mitte tema nuuskiva nina jaoks."

"Ma loodan, et see nõnda on," sõnas Juss. "Ma tahaks, et me temast päriselt lahti saaks."

"Mina ka," kostis Frodo, "aga tema ei ole minu peamine mure. Mina tahaks neilt küngastelt minema saada! Ma vihkan neid. Mul on tunne, nagu oleks ma ida poolt täitsa paljas ja istuks siin kinni, ja ainult surnud lauskmaa on minu ja tolle Varju vahel. Selle sees on Silm. Tule! Täna peame siit kuidagi alla pääsema."

Aga päev aina venis ning kui pärastlõuna hakkas õhtusse kalduma, rühmasid nad ikka mööda ahelikku edasi ega leidnud mingit pääseteed. Mõnikord arvasid nad tolle kõleda maa vaikuses kuulvat enda taga nõrku helisid, kukkuvat kivi või kujuteldava jalalaba latsatust kaljupinnal. Aga kui nad kuulatades seisma jäid, ei kuulnud nad enam midagi peale tuule, mis kiviservadel ohkas - kuid isegi see meenutas neile hingeõhku, mis tasakesi läbi teravate hammaste sisiseb.

Kogu selle päeva kaldus Emyn Muili välimine ahelik põhja poole, kui nad seda mööda edasi rühkisid. Selle serval sirutus nüüd välja lai rüsijas tasandik täis kriibitud ja kulunud kive, mida lõhestasid ikka ja jälle rennitaolised kuristikud, mis langesid püstloodis alla sügavaisse sälkudesse kaljupalgel. Et aina sügavamaks ja sagedasemaks muutuvate lõhede vahel rada leida, pidid Frodo jaJuss hoidma vasakule, servast üsna kaugele, ega märganud seepärast, kuidas nad juba mitu versta järgemööda aeglaselt, kuid kindlalt allamäge lähevad: kaljutipp laskus alla tasandikule.

Viimaks pidid nad peatuma. Seljandik tegi järsu pöörde põhja poole ning sellest lõikus läbi sügavam taarn. Teisel pool tõusis kallas mitmesüllase hüppe kaugusel jälle üles: suur hall kalju kumas nende ees, sile nagu noaga lõigatud. Nad ei saanud kaugemale edasi minna ning pidid pöörduma kas läände või itta. Aga läände minek toonuks kaasa veel rohkem vaeva ja viivitust ning viinuks neid jälle tagasi küngaste südamikku; itta minnes jõudnuks nad välimise järsaku äärde. "Meil ei jää muud üle, kui sellest nõvast alla ronida, Juss," ütles Frodo. "Vaatame, kuhu see meid viib."

"Kuhu mujale, kui allakukkumiseni!" kostis Juss.

Lõhe oli pikem ja sügavam, kui algul näis. Veidi maad allpool leidsid nad mõned pahklikud ja kängunud puud, esimesed, mida nad mitme päeva jooksul kohtasid: enamasti kased ning siin-seal nende hulgas mõni kuusk. Paljud olid surnud ja kuivanud ning idatuultest süüni ära järatud. Kunagi lahkemail aegadel pidi selles jäärakus kasvama päris kena tihnik, aga nüüd lõppesid puud umbes kahekümne sülla järel otsa, ehkki vanad murdunud tüved võitlesid end välja peaaegu kalju servale. Nõva põhi, mis kulges mööda kaljunihke äärt, oli täis murdunud kive ning laskus järsult allapoole. Kui nad viimaks selle lõppu jõudsid, kummardus Frodo maha ja vaatas alla. "Näe!" ütles ta. "Me oleme pika maa maha käinud, või on kalju allapoole langenud. Siin on see palju madalam kui enne ning näeb hoopis lihtsam välja."

Juss põlvitas tema kõrvale ja piilus vastumeelselt üle serva. Siis viskas ta pilgu nende vasakul käel üles kerkivale kaljuseinale. "Lihtsam! " porises ta. "Noh, alla on vist alati lihtsam minna, kui ülesse. Need, kes lennata ei oska, võivad hüpata!"

"Sellest tuleks ikkagi vägev hüpe," ütles Frodo. "Noh, nii umbes" - ta tõusis korraks püsti, et vahekaugust silma järgi hinnata - "umbes viisteist sülda teeb ära. Mitte rohkem."

"Jätkub sellestki!" ühmas Juss. "Uhh! Ma ei kannata üldse kõrgelt alla vaadata! Aga vaatamine on ikka parem kui ronimine."

"Aga ikkagi," ütles Frodo, "ma arvan, et saame siit alla ronida; ja arvan ka, et me peame proovima. Vaata - kalju on üsna erinev sellest, mis ta oli paar versta tagasi. See on libajam ja konarlikum."

Järsak polnud tõesti enam püstloodne, vaid veidi kallak. See nägi välja nagu hiiglaslik kaitsevall või lainemurdja, mille aluspõhi oli nihkunud, nii et selle segipööratud lademed jätsid järele suuri mõrasid ja pikki laugeid eendeid, mis olid kohati peaaegu astmelaiused.

"Ja kui me kavatseme proovida siit alla minna, siis peame seda tegema kohe. Läheb varakult pimedaks. Torm hakkab vist tõusma."

Mägede suitsune hämu Idas oli mattunud sügavamasse pimedusse, mis juba pikkade harudena lääne poole sirutus. Ärkav tuuleiil tõi kaasa kauget kõuekõminat. Frodo nuhutas õhku ning kiikas kahtlevalt üles taevasse. Ta tõmbas rihma mantli ümber kokku ning seadis oma kerge pauna turjale; siis astus ta järsaku poole. "Ma proovin," ütles ta.

"Väga hea!" kostis Juss süngelt. "Aga mina lähen esimesena."

"Sina?" imestas Frodo. "Mis pani sind ronimise suhtes meelt muutma?"

"Ma ei ole meelt muut. Aga eks ole targem see kõige alla panna, kes kõige ennem libiseb. Ma ei taha mitte sinu peale kukkuda ja sind kaasa tõmmata - ei ole mõtet ühe matsuga kahte ära tappa."

Enne, kui Frodo teda peatada jõudis, istus ta maha, viskas jalad üle ääre ja pöördus ringi, kobades varvastega jalatoe järele. On kahtlane, kas ta selge peaga iial midagi vapramat või midagi rumalamat

tegi.

"Ei, ei! Juss, sa vana eesel!" hüüdis Frodo. "Sa tapad enese täitsa kindlasti, kui sa sedamoodi ilma ette vaatamata minema hakkad. Tule tagasi!" Ta võttis Jussil kaenla alt kinni ja hiivas ta üles tagasi. "Nii, ole nüüd natuke siin ja kannata!" ütles Frodo. Siis heitis ta maha, kummardus üle ääre ja vaatas alla; aga valgus paistis õige kähku kustuvat, kuigi päike polnud veel loojunud. "Ma arvan, et saame sellega hakkama," lausus ta peagi. "Mina vähemalt saan; ja sina saaksid ka, kui sa pead ei kaota ja mulle ettevaatlikult järele tuled."

"Ma'i saa aru, kuidas sa võid selles nii kindel olla?" kahtles Juss. "Kuule, sa ei näe ju nii pimedas põhja väljagi! Mis siis, kui sa siukse koha peale jõuad, kus sul pole kätt ega jalga kuskile panna?"

"Küllap ronin tagasi," vastas Frodo.

"Seda on lihtne öelda," vaidles Juss. "Oota parem, kuni omikul valgeks läeb."

"Ei! Ei oota, kuni ma sinna midagi parata saan!" hüüatas Frodo äkki kummalise ägedusega. "Ma ei raatsi enam ühtki tundi, ühtki minutit kaotada. Ma proovin alla minna. Ära sina enne tule, kui mina tagasi tulen või hüüan."

Sõrmedega järsaku kivise serva külge klammerdudes laskis ta end pikkamisi allapoole, ja kui ta käed olid peaaegu täies pikkuses välja sirutatud, leidsid ta varbad viimaks väikese eendi. "Üks samm on tehtud!" hõikas ta. "Ja see eend läheb paremal pool laiemaks. Ma võiksin seal seista ilma kinni hoidmata. Ma..." Tema jutt lõigati läbi.

Tõttav pimedus, mis nüüd suure kiiruga kogunes, tormas Idast üles ning neelas kogu taeva. Siinsamas pea kohal kostis kuiv rebestav piksekärgatus. Põletav välk lõi küngastesse. Siis puhus üle maa metsik tuulehoog ning koos sellega tuli iili möirgega segunedes terav kile karjatus. Kääbikud olid kuulnud just samasugust kriiskamist Soonikul, kui nad Kääbiklast põgenesid, ning isegi seal, Maakonna metsades pani see nende vere tarretama. Siin kõnnumaal oli hääl määratult õudsam: see lõhestas neid hirmu ja meeleheite külmade teradega, peatades südamelöögid ja hingamise. Juss langes näoli maha. Tahtmatult lasi Frodo kaljust lahti ning kattis silmad ja kõrvad kätega. Ta lõi vaaruma, libastus ning veeres valju hädakisaga allapoole.

Juss kuulis teda ning roomas pingutusega järsaku veerele. "Peremees, peremees!" hüüdis ta. "Peremees!"

Ei mingit vastust. Juss leidis, et vabiseb üle keha, kuid vaigistas oma hingeldust ning karjus veel kord: "Peremees!" Tuul paistis hääle talle kurku tagasi puhuvat, aga kui see möödus, sööstes mühinal nõva pidi üles ja üle küngaste, kostis ta kõrvu nõrk vastuhüüd: "Kõik on korras! Ma olen siin. Aga ma ei näe midagi!"

Frodo hääl oli jõuetu. Ta polnudki tegelikult väga kaugel. Ta oli libisenud ja mitte kukkunud, ning jäi ühel laiemal serval paar sülda madalamal jõnksuga oma jalgele pidama. Õnneks kaldus kaljusein selles paigas tublisti tagasi ning tuul surus ta vastu kive, nii et ta ei käinud ülepeakaela alla. Ta litsus end paigale, pannes näo vastu külma kivi ning tundes, kuidas ta süda taob. Aga ilm pidi olema täiesti pimedaks läinud või vastasel korral oli ta silmanägemine kadunud. Tema ümber oli kõik must. Oli ta õige kukkudes pimedaks jäänud? Ta hingas sügavalt sisse.

"Tule tagasi! Tule tagasi!" kuulis ta Jussi häält ülalt pimedusest.

"Ma ei saa!" vastas ta. "Ma ei näe. Ma ei leia ühtki pidet. Ma ei saa veel liikuda."

"Mis ma siis teha saan, isand Frodo? Mis ma teha saan?" karjus Juss, kummardudes ohtlikult kaugele ette. Miks ta isand ei näinud? Oli kindlasti hämar, aga mitte täitsa kottpime. Tema nägi küll Frodot enda all - halli hüljatud kogu kalju vastu naaldumas. Aga ta oli igasuguse abistava käeulatusest väljas.

Kostis teine pikseraksatus; ja siis tuli vihm. Kibekülma pimestava linana langes see rahega läbisegi vastu kaljut.

"Ma tulen alla sinu juure!" karjus Juss, kuigi ei teadnud isegi, mismoodi ta seal teist aidata mõtles.

"Ei, ei! Oota!" hõikas Frodo tagasi, nüüd hoopis tugevamini. "Mul hakkab kohe parem. Mul ongi juba parem. Oota! Ilma köieta ei tee sa midagi!"

"Köis!" hüüatas Juss, rääkides meeletult iseendaga oma erutuses ja kergenduses. "Noh, kas ma põle mette väärt ise köie otsas kõlkuma, teistele tohmidele hoiatuseks! Sina, MänglaJuss, põle keskit muud, kui üks ullitallukas: sedamoodi see Vanatoi mulle ikke ütles, kui talle muud sõna pähe ei tuld. Köis!"

"Jäta loba!" käratas Frodo, olles juba küllalt toibunud, et tunda nii lõbu kui pahameelt. "Las see Vanatoi olla! Kas sa tahad endale öelda, et sul on köis tagataskus peidus? Kui nii, siis too see lagedale!"

"Jah, isand Frodo, see on mul koti sees täitsa olemas. Tassisin seda mitu sada versta kaasas ja olin puhta ära unustand!"

"Siis liiguta ennast ja lase ots alla!"

Juss harutas kähku oma pauna lahti ja tuhnis selle sisus. Kõige põhjas lesis tõesti Lórieni rahva valmistatud siidhall nöörikera. Ta heitis otsa oma peremehele. Pimedus hakkas Frodo silme ees hajuma või tuli ta nägemine tagasi. Ta seletas halli joont, kui see tantseldes alla laskus ning tema meelest kumas nööri ümber nõrk hõbedane sära. Nüüd, mil tal oli pilku pimeduses kusagile kinnitada, ei pööritanud ta pea enam nii hullusti. Ettepoole kallutades sidus ta köie kindlalt oma piha ümber ning

haaras sellest siis kahe käega kinni.

Juss astus tagasi ja toetas jalad vastu vana kändu, sülla jagu servast kaugemal. Pooleldi hiivatuna, pooleldi ronides jõudis Frodo üles tagasi ja viskus pikali maha.

Äike möirgas ja mürises kauguses ning vihma valas ikka veel lahinal. Kääbikud roomasid tagasi nõvasse, kuid ei leidnud sealtki palju kaitset. Veenired hakkasid alla jooksma ning kasvasid varsti ojaks, mis kohises ja pritsis kividel ning paiskus üle kaljuserva välja, otsekui hiiglaslikust katuserennist.

"Ma oleksin seal all peaaegu ära uppunud või minema uhutud," lausus Frodo. "Milline õnn, et sul see nöör kaasas oli!"

"Oleks parem õnn old, kui ma oleks ennem selle peale tuld," kostis Juss. "Võib-olla sa mäletad, kui nad meile köied paati panid, kui me tee peale läksime: seal haldjamaal. Mulle hakkas see meeldima ja siis ma pistsingi ühe kera oma kotti. See oleks nigu mitu aastat tagasi old. "See võib mõneski hädas aidata," ütles tema: Haldir, või keegi neist. Ja tal oli tuline õigus!"

"Kahju, et ma ei taibanud teist köit kaasa võtta," sõnas Frodo, "aga ma läksin Vennaskonnast lahku nii suure rutu ja segadusega. Kui meil seda ainult jätkuks, siis saaksime selle abil alla. Kui pikk su nöör õige on?"

Juss keris selle aeglaselt välja, mõõtes keerdusid käsivarre ümber: "Kümme, kakskend, nelikend, kuuskend küünart, enamvähem," teatas ta.

"Kes oleks seda arvanud! " hüüatas Frodo.

"Jah, kesse oleks," nõustus Juss. "Haldjad on imeline rahvas. See paistab natuke peenike, aga muidu on täitsa tugev; ja käe vastu pehme nigu või. Käib hästi väikseks kokku ja raskust pole tal ollagi. Imeline rahvas, seda ma ütlen!"

"Kuuskümmend küünart," kordas Frodo mõtlikult. "Sellest peaks küll jätkuma. Kui torm enne öö tulekut üle jääb, siis teen ma proovi."

"Vihm ongi juba peaaegu üle," ütles Juss, "aga ära sa pimedas jälle nii moodi mängima hakka, isand Frodo! Ja mina igastahes pole veel sellest tuulega tuld röögatusest üle saand, kui sina ka oled. See kostis täpselt nii, kui Must Ratsanik - aga jusku üleval õhus, kui nad lennata oskavad. Ma arvan, et meil on targem siia prakku peitu jääda, kuni öö otsa saab."

"Ja mina mõtlen, et ma ei taha siin üleval serva peal viivitada hetkegi kauem, kui tarvis, kui Musta Maa silmad mind üle soo vaatavad," lausus Frodo.

Sellega tõusis ta püsti ning läks taas alla nõva põhja. Ta vaatas välja. Taevas hakkas Idas jälle selginema. Rajupilvede märjad ja räbaldunud servad venisid minema ning peamine lahing laotas oma hiiglaslikud tiivad Emyn Muili kohale, mille üle Sauroni must mõte veidi aega juurdles. Seal maru pöördus, pekstes Anduini orgu rahe ja välgunooltega ning heites oma varju Minas Tirithi peale kui sõjaähvarduse. Siis rullus see mägede kohal madalamale vajudes ja oma suuri pilvekeerde kokku kogudes üle Gondori ja Rohani serva, kuni Ratsanikud nägid kaugeil väljadel rünga musti torne päikese taga liikumas, kui nad Läände kappasid. Aga siin avanes kõrbe ja lehkava soo kohal veel kord sügavsinine õhtutaevas ning välja ilmusid mõned kahkjad tähed, nagu tillukesed augud kuusirbi kohal varikattes.

"Küll on hea jälle näha," sõnas Frodo sügavalt hingates. "Kas tead, ma arvasin vahepeal, et olen oma silmanägemise kaotanud. Välgust või millestki veel hullemast. Ma ei näinud midagi, üldse mitte midagi, kuni hall nöör alla tuli. See paistis kuidagi helendavat."

"See paistab pimedas natuke hõbeda moodi välja," ütles Juss. "Ma pole seda enne tähele pand, aga ega ma ei mäleta ka, et ma oleks seda pärast kunagi välja võtt, kui ma ta kord kotti panin. Aga kui sa nii kindlasti ronida tahad, isand Frodo, kuidas sa seda's kasutada mõtled? Kuuskend küünart, või ütelda viisteist sülda: see pole rohkem, kui sa kalda kõrguseks arvasid."

Frodo mõtles veidike. "Seo see kännu külge kinni, Juss!" ütles ta. "Siis saad sa seekord oma tahtmise ja lähed esimesena. Ma lasen su alla ja sul pole tarvis rohkem teha, kui käte-jalgadega ennast kaljust eemale tõugata.

See aitaks ka, kui sa oma kaalu mõne nuki peale maha toetad ja mul vahepeal puhata lased. Kui sa all oled, siis tulen mina järele. Ma hakkan ennast juba kääbiku moodi tundma."

"Väga hea," kostis Juss raskelt. "Kui muu ei aita, siis las käia!" Ta võttis köie ja kinnitas selle ühe otsa servale lähima kännu külge ning teise sidus oma vöö ümber. Vastumeelselt pöördus ta ringi ja valmistus teist korda üle ääre laskuma.

See ei kukkunud, tõsi küll, pooltki nii halvasti välja, kui ta oli oodanud. Köis andis talle kindlust, kuigi ta sulges mitu korda silmad, kui sattus jalge vahelt alla vaatama. Seal oli üks ohtlik koht, kus polnud ühtki eendit ning sein oli järsk ja natuke maad isegi sissepoole kaldu; seal ta libises ja jäi hõbedase nööri otsa rippuma. Aga Frodo lasi teda aeglaselt ja kindlalt allapoole ning siis sai see viimaks läbi. Tema peamine hirm oli see, et köis lõpeb otsa siis, kui tema veel kõrgel õhus ripub, kuid seda oli Frodo käes veel kena keerd järgi, kui Juss põhja jõudis ja üles hõikas: "Jalad maas!" Tema hääl kostis alt selgesti üles, kuid Frodo ei näinud teda; Jussi hall haldjakuub oli hämarusse sulanud.

Frodol läks talle järgnemisega hoopis rohkem aega. Tal oli nöör ümber vöö ja see seisis üleval kindlalt kinni ning ta oli seda nii palju lühemaks teinud, et köis ta enne tagasi tõmbaks, kui ta vastu maad prantsatab; aga ometi ei tahtnud ta kukkumisega riskida ning tal polnud ka Jussi usku tollesse peenikesse halli paela. Sellegipoolest leidis ta kaks kohta, kus pidi ainult köie peale lootma: seal oli

sile pind, kus isegi tema tugevail kääbikusõrmedel kusagilt kinni haarata ei olnud ning eendid jäid üksteisest väga kaugele. Aga viimaks oli temagi maas. "No nii!" hõiskas ta. "Tehtud! Me oleme Emyn Muililt põgenema pääsenud! Ja mis nüüd edasi saab? Võib-olla hakkame varsti jälle hea kõva kivise jalgealuse järele igatsema."

Aga Juss ei vastanud: ta vahtis kaljuseina mööda üles. "Ullitallukas!" ütles ta. "Pudrupea! Minu ilus köis! Seal ta nüüd ripub, üles kännu külge seotud, ja meie oleme siin all. Kenamat treppi me'i saa Guglunkile enam jättagi. Sama hea oleks kohe teeviit üles panna, et oleks näha, kuspoole me läksime! See tunduski kuidagi liiga kerge."

"Kui sa mõtled välja viisi, kuidas me oleksime saanud niihästi nööri kasutada, kui selle endaga alla tuua, siis võid mind ennast ullitallukaks kutsuda, või ükskõik millise teise nimega, mida Vanatoi sulle andis," ütles Frodo. "Roni üles ja seo see lahti ja lase ennast alla, kui tahad."

Juss kratsis pead. "Ei, paluks väga vabandust, aga seda ma küll välja mõelda ei oska," lausus ta. "Aga siia jätta ma oma nööri ka kohe mitte ei taha." Ta silitas köie otsa ja raputas seda õrnalt. "Raske on ühestki siuksest asjast lahti öelda, mis ma haldjamaalt kaasa tõin. Ehk tegi selle kogunisti Galadriel ise. Galadriel," pomises ta, kurvalt pead noogutades. Ta vaatas üles ja tõmbas veel korraks nööri, nagu tahaks sellega hüvasti jätta.

Mõlema kääbiku jahmatuseks tuli see lahti. Juss kukkus pikali ning pikad hallid keermed libisesid vaikselt alla tema peale. Frodo naeris. "Kes selle nööri nüüd siduski?" küsis ta. "Hea, et see niigi kaua vastu pidas! Mõelda vaid, et ma usaldasin kogu oma raskuse sinu sõlme hooleks!"

Juss ei naernud. "Võib-olla ma pole see kõikse parem ronija, isand Frodo," lausus ta haavunud toonil, "aga ma tean ühtteist nööridest ja sõlmedest. See on meil perekonnas, nigu öeldakse. Vaata, mu vanaisal ja onuJassil tema järel, kes oli Vanatoi kõige vanem vend, neil oli Tihkvälja lähedal palju aastaid köiepunumise töökoda. Ja mina panin kännu ümber nii kindla silmuse, kui keegi ülepea oleks saand panna, Maakonnas või väljaspool Maakonda."

"Siis pidi köis katkema - küllap hõõrdus vastu kaljuserva puruks," arvas Frodo.

"Vean kihla, et ei katkend!" ütles Juss veel solvunuma häälega. Ta kummardus ja uuris otsi. "Ja ei olegi. Mitte üks kiud!"

"Siis on karta, et see pidi ikka sõlm olema," sõnas Frodo.

Juss raputas pead ega vastanud. Ta laskis köie mõtlikult sõrmede vahelt läbi. "Sina võid mõelda, mis sa tahad, isand Frodo," lausus ta viimaks, "aga mina arvan, et köis tuli ise lahti - kui ma kutsusin." Ta keris selle kokku ja pakkis õrnalt oma pauna sisse.

"Igatahes ta tuli," sõnas Frodo, "ja see on peatähtis. Aga nüüd peame oma järgmise käigu peale mõtlema. Öö on varsti käes. Kui ilusad on tähed ja kuu!"

"Need teevad kohe rinna rõõmsaks, eks ole," ütles Juss üles vaadates. "Need on kuidagi haldjalikud. Ja kuu kasvab. Me pole teda pilves ilmaga paar ööd näind. See hakkab juba täitsa valgust andma."

"Jah," nõustus Frodo, "aga täis kasvab ta alles mõne päeva pärast. Pool kuu valgel pole vist mõtet üritada üle soo minna."

Esimeste öövarjude all alustasid nad oma rännaku järgmist lõiku. Mõne aja pärast pöördus Juss ringi ja vaatas tuldud teele tagasi. Uurde suue oli nagu must kriim tuhmis kaljupinnas. "Küll on hea, et meil köis oli!" ütles ta. "Vähemasti andsime sellele lätajalale kena väikse mõistatuse. Las tuleb ja proovib nende nukkade peal oma vastikuid lärtsuvaid koibi!"

Nad sammusid kalju äärest eemale, läbi väiksemate ja suuremate kivikamakate kõrbe, mis olid tugevast vihmast märjad ja libedad. Maapind langes ikka veel järsult. Nad ei olnudki veel väga kaugel, kui sattusid suure lõhe ette, mis äkki mustavana nende jalge ees haigutas. See polnud lai, aga siiski liiga lai selleks, et sealt hämaras valguses üle hüpata. Nad arvasid kuulvat kuristiku sügavuses veesolinat. See käänas nende vasakul käel põhja suunas, tagasi mägede poole, ning pani neil selles suunas tee kinni, vähemalt seni, kuni pimedus kestis.

"Meil on vist targem mööda kalju äärt lõuna poole rihtida," arvas Juss. "Äkki leiame seal mõne lohu või isegi uru või miskit seesugust."

"Küllap vist," nõustus Frodo. "Ma olen väsinud ega suuda täna enam rohkem kivide vahel rühmata - kuigi viivitus on mulle vastumeelt. Ma soovin, et meie ees oleks selge rada: siis ma läheksin niikaua, kuni jalad üles ütlevad."

Emyn Muili murtud jalamil ei osutunud edasiliikumine palju kergemaks. Samuti ei leidnud Juss ühtki lohku ega urgu, kuhu varjule pugeda: ainult paljaid kiviseid nõlvu, mille kohal põrnitses taas taeva poole kerkiv kalju, sedamööda aina kõrgem ja järsem, kuidas nad tagasi läksid. Lõpuks viskasid nad rampväsinuina pikali tuulevarjulise kivirünga taha, mis asus siinsamas järsaku lähedal. Seal kössitasid nad veidi aega mornilt koos külmas kivises öös, kuni uni neist viimaks jagu sai, hoolimata kõigist nende katsetest seda eemal hoida. Kuu paistis nüüd kõrgelt ja selgelt. Selle nõrk valge kuma pani hiilgama kivide palged ning leotas läbi külmad tõredad kaljuseinad, muutes kõikjal terenduva pimeduse jahedaks kahvatuks halliks, mida raamisid mustad varjud.

"Hüva!" ütles Frodo püsti tõustes ja mantlit endale tihedamalt ümber tõmmates. "Maga natuke, Juss, ja võta minu tekk. Ma käin pisut aega vahikorras edasi-tagasi." Äkki ta kangestus ning haaras

kummardudes Jussil käsivarrest kinni. "Mis see on?" sosistas ta. "Vaata, seal kalju peal!"

Juss vaatas ja hingas teraval sisinal läbi hammaste sisse. "Ssss!" ütles ta. "Vaat mis see on. See on seesamane Guglunk! Sa sindrima madu! Ja mina mõtsin veel, et me ajame ta natukse ronimisega segadusse! Sa vaata teda! Nigu üks vastik ämblik roniks seina peal."

Mööda järsaku seina, mis näis kaames kuupaistes püstloodne ja peaaegu sile, ronis oma kõhnu liikmeid välja sirutades väike must kogu. Võib-olla leidsid tema pehmed klammerduvad käed ja varbad pragusid ja tugikohti, mida ükski kääbik poleks iial näinud ega kasutanud, aga see nägi välja nõnda, nagu roomaks olevus mööda seina kleepuvatel padjakestel, otsekui mõni suur ukerdav putukasoost olevus. Ja alla tuli ta pea ees, nagu otsiks lõhna järgi teed. Aegajalt tõstis ta pikkamisi pea üles, keerates selle ringi ümber oma pika kõhetu kaela, ning kääbikud märkasid kaht väikest kahvatut hiilgavat täppi - tema silmi, mis kuuvalguses korraks pilkusid ning siis kiiresti laugude varju kadusid.

"Mis sa arvad, kas ta näeb meid?" küsis Juss.

"Ma ei tea, " kostis Frodo tasa, "aga arvatavasti mitte. Isegi sõbralikel silmadel on raske meie haldjamantleid näha: mina ei märka sind varjus isegi mõne sammu kauguselt. Ja ma olen kuulnud, et ta ei armasta päikest ega kuud."

"Aga miks ta siis just selle koha pealt alla ronib?" küsis Juss.

"Tasa, Juss!" hoiatas Frodo. "Võib-olla ta haistab meid. Ja ma usun, et ta kuuleb sama teravasti kui haldjad. Nüüd ta vist kuuliski midagi: võib-olla meie hääli. Me tegime seal ennist kõva kära ning rääkisime kuni viimase minutini üleliia valjusti."

"No tead, mul on temast kõrini!" ütles Juss. "Ta on mind juba natuke liiga kaua jälitand ja ma tahaks temaga paar sõna mehejuttu ajada, kui saab. Nüüd ta meie käest juba ära ei putka!" Tõmmates oma kapuutsi sügavale üle näo, hiilis Juss vargsi kalju poole.

"Vaata ette!" sosistas Frodo talle järgnedes. "Ära teda ärevusse aja! Ta on palju ohtlikum, kui pealtnäha paistab."

Must roomav kogu oli nüüd kolmveerand teed läbinud ning järsaku jalamist umbes viiekümne jala kõrgusel. Kivikangelt suure rahnu kõrval kükitades pidasid kääbikud teda silmas. Ta paistis olevat jõudnud raskesti läbitavasse kohta, või millegi üle kõhklevat. Nad kuulsid teda nuuskivat ning aegajalt kostis käre sisisev hingetõmme, mis kõlas nagu vandesõna. Ta tõstis pea ning nad arvasid kuulvat teda sülitamas. Siis liikus ta jälle edasi. Nüüd kuulsid nad tema häält krigisemas ja vilisemas.

"Ahhh, sss! Ettevaatusst, minu kõrgeaususs! Tasa ssõuad, kaugele jõuad. Me ei tohi oma kaela murrda, ega ju, kõrgeaususs? Ei, kõrgeaususs - *guglunk!*" Ta tõstis jälle pea, piilus kuu poole ning pani kähku silmad kinni. "Meie vihhkame sseda," sisises ta. "Vasstik, vasstik valgus, paneb judisema - sss - ssee luurab meid, kõrgeaususs - see teeb meie ssilmadele haiget."

Ta jõudis nüüd madalamale ja tema sisinad kostsid teravamini ja selgemini. "Kus ssee on, kus ssee on: minu Kõrgeaususs, minu Kõrgeaususs? See on meie oma ja me tahame seda. Varrgad, varrgad, väiksed räpased varrgad. Kus nad on minu Kõrgeaususega? Olgu nad neetud! Meie vihhkame neid."

"Ei paista just sedamoodi, nagu ta teaks, et me siin oleme," sosistas Juss. "Ja mis see tema Kõrgeaususus on? Kas ta mõtleb..."

"Kuss!" keelas Frodo. "Ta on nüüd lähedal, küllalt lähedal, et iga sosinat kuulda."

Guglunk oli tõepoolest äkki seisma jäänud ning tema suur pea kõhna kaela otsas õõtsus küljelt küljele, nagu kuulataks ta midagi. Tema kalbed silmad olid pooleldi katteta. Juss hoidis end vaos, kuigi ta sõrmed kihelesid. Ta viha ja jälestusega täitunud silmad jälgisid armetut olevust, kes nüüd jälle liikuma hakkas, ikka veel enda ette sosistades ja sisisedes.

Viimaks polnud ta maast kõrgemal kui tosin jalga, täpselt nende peade kohal. Selles paigas langes kalju järsult alla, lõikudes veidi sissepoole, ning isegi Guglunk ei leidnud mingisugust pidepunkti. Ta tahtis justkui ringi keerata, et jalad ees alla tulla, aga kukkus siis äkki kileda viliseva kriiske saatel maha. Seda tehes keris ta käed-jalad enda ümber kokku, nagu ämblik, kelle niit on järsku katki napsatud.

Juss sööstis ühe hetkega oma peidupaigast välja ning ületas vahemaa enese ja kaljujalami vahel paari hüppega. Enne, kui Guglunk jalule sai, oli kääbik tema turjal. Kuid ta leidis, et Guglunkis on rohkem sisu, kui ta enne arvas, isegi tabatuna pärast säärast ootamatut kukkumist. Enne, kui Juss elukast kinni sai, põimusid pikad käed ja jalad tema ümber, pitsitades ta käsivarsi, ning liibuv haare, pehme, kuid kohutavalt tugev, pigistas teda, nagu aeglaselt koomale tõmbuv silmus; limased sõrmed kobasid ta kõri. Siis salvasid teravad hambad ta õlga. Kõik, mida kääbik teha sai, oli oma kõva ümara peaga küljelt elukale näkku virutada. Guglunk sisises ja sülitas, kuid ei lasknud lahti.

Üksipäini oleks Jussi lood üpris täbarad olnud. Aga nüüd hüppas Frodo püsti ja tõmbas Astla tupest välja. Vasaku käega tiris ta Guglunki pea tema hõredaid sirgeid juukseid pidi tagasi, venitas ta pika kaela sirgeks ja sundis tema kalbeid mürgiseid silmi üles taevasse vahtima.

"Lase lahti, Guglunk!" ütles ta. "See on Astel. Sa oled seda kunagi enne ka näinud. Lase lahti, või seekord saad seda tunda! Ma lõikan sul kõri läbi."

Guglunk vajus kokku ning muutus lõdvaks kui märg narts. Juss tõusis õlga näppides püsti. Ta silmad hõõgusid raevust, kuid ta ei saanud enda eest kätte maksta: tema armetu vaenlane vingerdas kividel ja niitsus.

"Ärge tehke meile haiget! Ära lase neil meile haiget teha, kõrgeausus! Ega nad ju ei tee meile haiget, ega ju, kenad väikesed kääbikud? Meie ei tahtnud midagi halba teha, aga nemad hüppasivad meile peale nagu kassid vaestele hiirekestele, eks ole, kõrgeausus. Ja meie oleme nii üksi, *guglunk*. Meie oleme nende vastu nii kenad, väga kenad, kui nemad meie vastu kenad on, eks ole, jah, jahh."

"Noh, mis me sellega teeme?" küsis Juss. "Mina ütlen, et me peaks ta kinni siduma, et ta enam meie järel luusida ei saaks."

"Aga see tapaks meid, see tapaks meid," vingus Guglunk. "Julmad väikesed kääbikud. Siduvad meid kinni külmal kõval maal ja jätavad meid maha, *guglunk, guglunk!*" Nuuksed voolasid välja tema klugisevast kõrist.

"Ei," ütles Frodo. "Kui me ta tapame, siis peame seda ühekorraga tegema. Aga seda ei saa me teha, mitte praeguse asjade seisu juures. Vaeseke! Ta pole meile midagi kurja teinud."

"Ah ei ole või!" torises Juss oma õlga hõõrudes. "Aga ta tahtis teha, ja tahab teha, pane sa tähele! Meid une pealt ära kägistada, vaat mis tal nõuks on!"

"Küllap vist," möönis Frodo. "Aga mida ta tahab teha, see on hoopis iseasi." Ta jäi hetkeks mõttesse. Guglunk lamas ikka veel maas, aga jättis nuuksumise järele. Juss põrnitses teda ülalt alla.

Siis näis Frodole, et ta kuuleb üsna selgelt, kuigi kaugelt hääli minevikust:

Kui kahju, et Bilbo ei löönud maha seda vastikut elukat, kui tal võimalus oli!

Kahju? See oli Kahju, mis peatas ta käe. Kahju ja Halastus: ära tapa vajaduseta.

Minul pole Guglunkist üldse kahju. Ta on surma väärt.

Surma väärt! Küllap ta on. Paljud, kes elavad, on surma väärt. Ja nii mõnedki, kes on surnud, vääriksid elu. Suudad sa neile elu tagasi anda? Kui ei, siis ära pilla nii kergekäeliselt ka surmaotsuseid õigluse nimel, värisedes omaenese elu pärast. Isegi targad ei suuda kõiki tagajärgi ette näha.

"Väga hea," vastas ta valjusti ning langetas oma mõõga. "Aga ma kardan ikkagi. Ja ometi, nagu sa näed, ei puuduta ma seda olevust. Sest nüüd, mil ma teda näen, on mul temast kahju."

Juss jõllitas oma isandat, kes paistis rääkivat kellegagi, keda kohal ei olnud. Guglunk tõstis pea.

"Jahh, me oleme arrmetud, kõrgeaususs," vingus ta. "Õnnetud, õnnetud! Kääbikud ei tapa meid, kenad kääbikud!"

"Ei, me ei tapa sind," vastas Frodo. "Aga me ei lase sul ka minna. Sa oled täis nurjatust ja kurjust, Guglunk. Sa tuled koos meiega ja kõik, ning meie hoiame sul silma peal. Aga sa pead meid aitama, kui saad. Üks heategu teenib ära teise."

"Jahh, jah, tõessti," ütles Guglunk istuli tõustes. "Kenad kääbikud! Me tuleme koos nendega. Leiame neile pimedas ohutu raja, jah, seda me teeme. Ja kuhu nemad lähevad selle külma kõva maa peal, tahaks meie teada, jah, tahaks teada?" Ta vaatas üles nende poole ning nõrk kavaluse ja agaruse säde välgatas korraks ta kaameis pilkuvais silmis.

Juss põrnitses teda tigedalt ja kiristas hambaid; kuid ta paistis taipavat, et tema peremehel on mingi imelik tuju peal ning selle asja üle rohkem ei vaielda. Sellegipoolest oli ta Frodo vastusest jahmunud.

Frodo vaatas otse Guglunki silmadesse, mis vilasid ja pöördusid kõrvale. "Sa tead seda, või aimad suurepäraselt, Urglik," lausus ta vaiksel ja kindlal toonil. "Me läheme muidugimõista Mordorisse. Ja sina peaksid sinna teed teadma."

"Ahhh! Sss!" kiunus Guglunk, kattes kõrvad kätega, nagu teeks selline avameelsus ja sääraste nimede väljaütlemine talle haiget. "Me arvasime, jah, me arvasime," sosistas ta, "ja meie ei tahtnud, et nemad läheksivad, ega ju? Ei, kõrgeausus, mitte need kenad kääbikud. Tuhk, tuhk ja tolm ja janu on seal, ja augud, augud, augud, ja orkid, tuhandete kaupa orkisid. Kenad kääbikud ei tohi minna - sss - niisugustesse kohtadesse!"

"Nii et sa oled seal viibinud?" käis Frodo peale. "Ja sind tõmbab sinna tagasi, on nii?"

"Jahh. Jahh. Ei!" kriiskas Guglunk. "Üks kord, täitsa juhuslikult meie sattusime sinna, jah, eks olnud, kõrgeausus? Jah, täitsa juhuslikult. Aga meie ei lähe tagasi, ei, ei!" Siis korraga ta hääl ja keel muutusid ning ta nuuksus kurgupõhjast ning kõneles, aga mitte neile. "Jätke mind rahule, *guglunk*! Te teete mulle haiget. Oh, mu vaesed käed, guglunk! Mina, meie, ma ei taha tagasi minna. Ma ei leia seda. Ma olen väsinud. Mina, meie ei leia seda, *guglunk, guglunk*, ei, mitte kusagilt. Nad on alati ärkvel. Päkapikud, inimesed ja haldjad, hirmsad haldjad oma säravate silmadega. Ma ei leia seda. Ahh!" Ta tõusis üles ja pigistas oma käe luidraks lihatuks sõlmeks, raputades seda Ida suunas. "Me ei lähe!" karjus ta. "Mitte sinu pärast." Siis kukkus ta jälle kokku. "*Guglunk, guglunk*," halas ta näoli maas. "Ära vaata meid! Mine minema! Mine magama!"

"Ta ei lähe minema või magama sinu käsul, Urglik," lausus Frodo. "Aga kui sa tahad temast tõeliselt vabaks saada, siis pead sa mind aitama. Ja ma kardan, et see tähendab meile tema juurde tee leidmist. Aga sa ei pea lõpuni kaasa tulema, mitte tema maa väravate taha."

Guglunk tõusis jälle istuli ja piidles teda laugude alt. "Ta on seal," patras elukas. "Alati seal. Orkid viivad teid lõpuni. Kerge on leida orke Jõest ida pool. Ära palu Urglikku. Vaene, vaene Urglik, ta läks juba ammu ära. Nad võtsivad tema Kõrgeaususe ja nüüd on ta eksinud."

"Võib-olla leiame ta jälle, kui sa meiega tuled," pani Frodo ette.

"Ei, mitte iialgi! Ta on kaotanud oma Kõrgeaususe," ütles Guglunk.

"Tõuse üles!" käskis Frodo.

Guglunk tõusis üles ja taganes vastu kaljut.

"Kuule," ütles Frodo. "Kas sa leiad tee kergemini päeval või öösel? Me oleme väsinud, aga kui sa otsustad öö kasuks, siis läheme kohe teele."

"Suured valged teevad meie silmadele haiget, jah, seda nad teevad," vingus Guglunk. "Mitte Valge Näo all, veel mitte. See läheb varsti küngaste taha, jahh. Puhake enne natuke, kenad kääbikud!"

"Siis istu maha," ütles Frodo, "ja ära liiguta."

Kääbikud istusid tema kõrvale, teine teisele poole, seljad vastu kaljut ja jalad välja sirutatud. Polnud vajadust mingi sõnalise korralduse järele: nad teadsid, et ei tohi hetkekski magama jääda. Kuu liikus aeglaselt edasi. Varjud langesid küngastelt alla ning nende ees vajus kõik pimedusse. Tähed taevas tihenesid ning muutusid väga eredaks. Keegi ei liigutanud. Guglunk istus, jalad krõnksu tõmmatud, põlved kurgu all, lamedad käed ja jalad vastu maapinda toetatud, silmad kinni; kuid ta paistis olevat pingul, nagu mõtleks või kuulataks midagi.

Frodo vaatas üle tema Jussi poole. Nende silmad kohtusid ja mõistsid teineteist. Nad lasid end lõdvaks, toetades pea kivi vastu ning sulgedes silmad, või lastes sel nõnda paista. Peagi oli kuulda nende tasast hingamist. Guglunki käed tõmblesid veidike. Vaevumärgatavalt pöördus ta pea vasakule ja paremale ning algul üks, siis teine silm vajus pilukile. Kääbikud ei andnud endast elumärki.

Äkitselt kargas Guglunk ehmatava nobeduse ja kiirusega maast üles, nagu konn või rohutirts, ning viskus edasi pimedusse, Aga just seda olid Frodo ja Juss oodanud. Juss oli tal kukil veel enne, kui ta jõudis pärast hüpet kaht sammugi teha. Järele tulev Frodo krabas ta jalast kinni ja tõukas eluka siruli.

"Sinu köiest võib teinekordki kasu olla, Juss," lausus ta.

Juss otsis nööri välja. "Ja kuhu sa's minna mõtsid sellel kõval külmal maal, isand Guglunk?" urises ta. "Kesse teab, jaa, kesse teab. Kindlasti mõnda orkist sõbrameest üles otsima. Sina vastik äraandjast elukas! Ümber su kaela peaks see köis käima, ja igavese tiheda silmusega!"

Guglunk lamas vaikselt maas ega üritanud enam mingeid trikke. Ta ei vastanud Jussile, kuid viskas talle kiire mürgise pilgu.

"Me peame tal ainult sabast kinni hoidma," ütles Frodo. "Meil on vaja, et ta kõnniks, nii et tema jalgu pole mõtet kinni siduda - ega käsi ka, ta paistab neid selle juures sama palju kasutavat. Seo üks ots tema pahkluu ümber ja hoia teine endal kindlalt pihus."

Ta seisis Guglunki kohal, kuni Juss sõlme kokku tõmbas. Tulemus üllatas neid mõlemaid. Guglunk pistis kriiskama rebestavalt peenel häälel, mida oli üsna jube kuulata. Ta väänles ja püüdis hammastega pahkluuni ulatuda ja nööri läbi närida. Ja aina karjus.

Viimaks veendus Frodo, et ta kannatab tõesti valu; aga sõlmest ei saanud see tulla. Ta vaatas selle üle ja leidis, et aas ei ole liiga tihke, või õigupoolest koguni mitte küllalt tihke. Juss oli lahkem, kui ta sõnadest paistis. "Mis sul viga on?" küsis ta. "Kui sa tahad minema joosta, siis tuleb sind kinni siduda; aga me ei taha sulle haiget teha."

"See teeb meile haiget, see teeb meile haiget!" kähises Guglunk. "See jäätab, see hammustab! Haldjad punusivad selle, olgu nad neetud! Vastikud julmad kääbikud! Sellepärast me tahamegi põgeneda, just sellepärast, kõrgeausus! Meie arvasimegi, et need on julmad kääbikud. Nemad käivad läbi haldjatega, jõledate haldjatega, kel on säravad silmad. Võtke see meie küljest ära! See teeb meile haiget!"

"Ei, ma ei võta seda sinult ära," lausus Frodo, "mitte enne, kui" - ta jäi hetkeks mõttesse - "mitte enne, kui sa annad mulle vande, mida ma saan usaldada."

"Meie vannume teha kõik, mis ta tahab, jah, jah," kostis Guglunk, ikka veel vingerdades ja oma pahkluud kobades. "See teeb meile haiget!"

"Vannud?" küsis Frodo.

"Urglik," sõnas Guglunk äkki selgel häälel, tehes oma silmad pärani lahti ja vahtides Frodot kummaliselt hiilgava pilguga. "Urglik vannub Kõrgeaususe nimel."

Frodo ajas end sirgu ning Jussi jahmatasid jälle tema sõnad ja ta karm hääl. "Kõrgeaususe nimel? Kuidas sa julged?" lausus ta. "Mõtle!

Üks Sõrmus toob nad kokku Pimeduse süles.

Kas sa usaldaksid oma vande selle hoolde, Urglik? See seob sind. Aga see on reetlikum, kui sa ise. See võib su sõnu väänata. Vaata ette!"

Guglunk tõmbus kägarasse. "Kõrgeaususe nimel, Kõrgeaususe nimel!" kordas ta.

"Ja mida sa vannud?" küsis Frodo.

"Olla väga, väga hea," vastas Guglunk. Siis roomas ta Frodo jalge juurde ja lömitas ta ees, sosistades kähedalt: üle tema keha jooksis värin, nagu paneksid nood sõnad ta udini hirmust vappuma. "Urglik vannub, et Tema seda iial, iial endale ei saa. Iial! Urglik päästab selle. Aga ta peab Kõrgeaususe nimel vanduma."

"Ei, mitte selle nimel!" ütles Frodo, vaadates karmi kaastundega alla tema poole. "Kõik, mida sa soovid, on seda näha ja puudutada, kui saad, kuigi sa tead, et see ajab su hulluks. Mitte selle nimel. Selle juures võid vanduda, kui tahad. Sest sa tead, kus see on. Jah, sa tead, Urglik. See on sinu ees."

Hetkeks näis Jussile, et ta peremees on kasvanud ja Guglunk kahanenud: pikk kalk vari, võimas

isand, kes peidab oma hiilgust halli pilve varju, ning tema jalge ees väike niitsuv peni. Ometi olid need kaks pigem sarnased kui võõrad: nad mõistsid teineteise mõtteid. Guglunk kergitas end ja hakkas Frodot kobama, lipitsedes ta põlvede ümber.

"Maha! Maha!" hüüdis Frodo. "Ütle nüüd oma vanne!"

"Meie vannume, jah, mina vannun!" ütles Guglunk. "Mina teenin Kõrgeaususe peremeest. Hea peremees, hea Urglik, *guglunk, guglunk!*" Äkki hakkas ta jälle nutma ja hammastega pahkluud kaksama."Võta nöör ära, Juss!" käskis Frodo.

Juss kuuletus vastumeelselt. Guglunk tõusis silmapilk üles ja hakkas ringi karglema, nagu piitsa saanud krants, kelle peremees on teda patsutanud. Sel hetkel toimus temaga muutus, mis kestis mõnda aega hiljemgi.

Ta rääkis vähema sisina ja vingumisega ning pöördus otse oma kaaslaste, aga mitte iseenda kõrgeaulise isiku poole. Ta lömitas ja põrkus tagasi, kui nad talle lähemale astusid või mõne äkilisema liigutuse tegid, ning vältis nende haldjamantlitega kokkupuutumist; kuid ta oli sõbralik ning tõepoolest haletsusväärselt innukas, et neile meele järele olla. Ta kõgistas naerda ja lõi kepsu, kui keegi nalja tegi, või koguni siis, kui Frodo temaga lahkelt kõneles, ning ulgus, kui Frodo teda noomis. Juss ütles talle ülepea väga vähe. Ta kahtlustas elukat isegi sügavamalt kui enne, ning kui see võimalik on, siis meeldis talle uus Guglunk, Urglik, veel vähem kui vana.

"Noh, Guglunk, või mismoodi me sind nüüd hüüdma peamegi," ütles ta, "lase käia! Kuu on loojas ja öö muudkui kulub. Meil oleks parem pihta hakata."

"Jah, jah," nõustus Guglunk ringi kepseldes. "Lähme teele! On ainult üks tee üle soo Põhjaotsa ja Lõunaotsa vahel. Mina leidsin selle, seda ma tegin. Orkid ei kasuta seda, orkid ei tunne seda. Orkid ei lähe üle Soode, nemad lähevad paljude verstade kauguselt ringi. Milline õnn, et te seda kaudu tulite. Milline õnn, et te leidsite Urgliku, jah. Tulge Urgliku järel!"

Ta tegi paar sammu ja vaatas uudistavalt tagasi, nagu koer, kes neid jalutama kutsub. "Ootan'd ikka, Guglunk!" hüüdis Juss. "Ära sa liiga kaugele ette jookse! Ma olen sul sabas ja mul on köis käepärast."

"Ei, ei!" kostis Guglunk. "Urglik vandus."

Sügavas öös kalkide selgete tähtede all asusid nad teele. Guglunk juhtis neid veidi aega tuldud teed tagasi põhja poole; siis käänas ta paremale, Emyn Muili järsust servast eemale, mööda rabedaid kiviseid nõlvu alla hiiglaslike mülgaste suunas. Nad kadusid kiiresti ja vaikselt pimedusse. Ääretul kõnnumaal Mordori väravate ees valitses must vaikus.

2. PEATÜKK
Üle soo

Guglunk liikus kiiresti, pea ette sirutatud, kasutades oma käsi sama palju kui jalgu. Frodol jaJussil oli raske temaga sammu pidada; kuid põgenemismõtteid ei paistnud tal enam peas olevat ning kui nad maha jäid, pöördus ta ringi ja ootas. Mõne aja pärast tõi ta kääbikud tollesama kitsa nõva servale, mille peale nad ennist sattusid; kuid nüüd olid nad küngastest kaugemal.

"Siin see on!" hüüdis ta. "Selle sees on tee, jah! Nüüd meie läheme seda mööda - välja, välja sinna." Ta osutas kagusse soode suunas. Nende lehk tungis nende sõõrmeisse - raske ja jälk isegi jahedas ööõhus.

Guglunk saalis serva mööda edasi-tagasi ning viimaks kutsus neid. "Siin! Me saame siin alla minna. Urglik läks ükskord seda teed: mina läksin seda teed, pugesin orkide eest peitu."

Ta läks ees ning tema järel ronisid kääbikud alla pimedusse. See polnud raske, sest lõhe oli selles kohas ainult umbes viisteist jalga sügav ja tosin lai. Kuristiku põhjas voolas vesi: see oli tegelikult ühe pisikese oja säng, mis teiste hulgas küngastelt alla nirises ja toitis soo seiskunud veesilmi ja mülkaid. Guglunk keeras paremale, enam-vähem lõuna suunas, ning pladistas edasi, jalgupidi madalas kivises nires. Ta paistis veest suurt vaimustust tundvat ning kõgistas omaette naerda, mõnikord krooksus isegi laulda.

See konar maa
meid hammustab,
meil tuld lööb tald.
On rahn ja ront
kui vana kont,
kel paljas palg.
Kuid tiik ja järv
on mõnus märg:
seal puhkab jalg!
Me soovime...

"Haa! Haa! Mida me soovime?" küsis ta, saates kääbikute poole kõõrdpilgu. "Me ütleme teile," krooksus ta. "Ta arvas selle juba ammu ära, Paunaste arvas selle ära." Ta silmad lõid hiilgama ning Juss, kes nende läike pimeduses tabas, ei pidanud seda sugugi meeldivaks.

Ta verehurm
on külm kui surm;
ta aina joob, ei kuiva kurk;
ei kõlksu eal ta soomussärk.
Ta upub maal,
ta meelest saar
on kaljurahn
ja õhupahv
on purskav kaev.
Oh armas aeg!
Mis ahvatlus!
Me ainus soov
on kalanoos
nii mahlakas!

Need sõnad muutsid veel painavamaks küsimuse, mis oli Jussi mõtteis keerelnud sellest saadik, kui ta mõistis, et peremees kavatseb Guglunki teejuhina enda juurde jätta: toiduküsimus. Talle ei tulnud pähegi, et ka tema peremees võiks olla sellele mõelnud, kuid ta arvas, et Guglunk juba oli. Kuidas Guglunk ennast üldse kogu oma üksildase ekslemise juures ära toitis? "Mitte eriti hästi," mõtles Juss. "Ta on täitsa otsa jäänd. Vist mitte liiga pirts, et prooviks, kuidas kääbik mekib, kui tal kala käepärast pole - ütleme, kui ta meid une pealt kätte saab. Noh, seda ta ei saa: igastahes mitte Mängla Jussi."

Nad koperdasid mööda pimedat käärulist kuristikku väga kaua aega, või vähemalt tundus see nõnda Frodo jaJussi väsinud jalgadele. Nõva pöördus ida suunas, ning mida edasi, seda laiemaks ja madalamaks see muutus. Viimaks kahvatas taevas esimeses aoeelses hallis. Guglunk polnud näidanud mingeid roidumuse märke, kuid nüüd vaatas ta üles ja peatus.

"Päev on ligi," sosistas ta, nagu oleks päev miski, mis võiks teda kuulda ja talle kallale karata. "Urglik jääb siia: mina jään siia ja Kollane Nägu ei näe mind."

"Meil oleks rõõm päikest näha," lausus Frodo, "aga me jääme siia: oleme liiga väsinud, et praegu kaugemale minna."

"Te pole targad, kui teil on rõõm Kollast Nägu näha," ütles Guglunk. "See annab teid üles. Kenad mõistlikud kääbikud jäävad Urgliku juurde. Orkid ja vastikud elukad luusivad ringi. Nemad näevad kauge maa peale. Jääge siia ja olge koos minuga redus!"

Kõik kolm istusid maha, et puhata nõva kaljuse seina jalamil. Nüüd polnud see kõrgem pikast mehest ning kalda all olid kuivadest kividest moodustuvad laiad lamedad eendid; vesi voolas oma uurdes nõva teisel küljel. Frodo ja Juss võtsid istet ühel plaadil, et selga puhata. Guglunk pladistas ja siblis ojas.

"Peame veidi pruukosti võtma," ütles Frodo. "Oled sa näljane, Urglik? Meil on väga vähe jagada, aga me anname sulle, mida saame."

Sõna *näljane* kuuldes süttis Guglunki kalbeis silmis rohekas tuli ning need näisid tema kõhnast haiglasest näost veel rohkem välja tungivat kui muidu. Hetkeks langes ta tagasi oma vanasse Guglunki-moodi. "Meie oleme näljass, jah, näljass me oleme, kõrgeausus," ütles ta. "Misss see on, misss nad söövad? Kasss neil on kena kala?" Eluka keel nilpsas välja ta teravate kollaste hammaste vahelt, lakkudes tema värvituid huuli.

"Ei, meil ei ole kala," vastas Frodo. "Meil on ainult seda" - ta tõstis üles *lembase* vahvli - "ja vett, kui see vesi siin juua kõlbab."

"Jahh, jahh, kena vesi," ütles Guglunk. "Joome seda, joome seda, kuni saame! Aga mis see on, mis neil on, kõrgeausus? Kas see krõmpsub hästi hamba all? Kas see on maitsev?"

Frodo murdis tüki vahvlit ja ulatas selle teisele koos koogi lehekattega. Guglunk nuusutas lehte ning ta nägu muutus: seda haaras jälestuskramp ning veidi ta vana õelust. "Urglik tunneb selle lõhna!" ütles ta. "Lehed haldjamaalt, phäh! Need haisevad. Ta ronis nende puude otsas ja ta ei saa nud seda haisu oma käte pealt ära pesta, minu kenade käte pealt." Lehte maha visates murdis ta raasukese *lembast* ja näkitses seda. Ta sülitas ning hakkas köhahoos vappuma.

"Ahh! Ei!" pudistas ta. "Te tahate vaest Urglikku ära lämmatada. Tuhk ja tolm, ta ei saa seda süüa. Ta peab näljas olema. Aga Urglik ei pane pahaks. Kenad kääbikud! Urglik lubas. Ta on näljas. Ta ei saa süüa kääbikute toitu. Ta on näljas. Vaene lahja Urglik!"

"Mul on kahju," ütles Frodo, "aga siis ma ei saa sind aidata. Ma arvan, et see toit teeks sulle head, kui sa prooviksid. Aga võibolla ei saa sa isegi proovida, vähemalt praegu mitte."

Kääbikud mugisid vaikides oma *lembast*. Jussi arvates polnud see enam tükil ajal nii hästi mekkinud: Guglunki käitumine juhtis tema tähelepanu jälle selle maitsele. Aga ta ei tundnud end hästi. Guglunk luges iga suutäit, nagu sööja tooli ääres passiv peni. Alles siis, kui nad olid lõpetanud ja puhkama asutasid, veendus ta ilmselt, et neil polnud varuks ühtki maiuspala, millest tema võiks osa saada. Siis ta läks ja istus üksi paari sammu kaugusele maha ning virises natuke.

"Kuule!" sosistas Juss Frodole, aga mitte liiga tasa: teda ei huvitanud õigupoolest, kas Guglunk kuuleb teda või mitte. "Me peame natuke magama, aga mitte mõlemad korraga, kui see näljane kaabakas siin ringi jõlgub, vandugu või ärgu vandugu. Olgu Urglik või Guglunk, aga oma kombeid ta nii kähku ei muuda, seda ma ütlen. Sina mine magama, isand Frodo, ja mina ajan su üles, kui ma enam oma silmalaugusid lahti hoitud ei saa. Kordamööda, nagu ennegi, kuni ta lahti on."

"Võib-olla on sul õigus, Juss," vastas Frodo täiel häälel. "Temaga on toimunud muutus, aga missugune muutus ja kui sügav, seda ma veel ei tea. Tegelikult ma arvan, et meil pole põhjust karta - praegu mitte. Aga sa võid valvata, kui tahad. Anna mulle kaks tundi, mitte rohkem, ja siis aja mind üles."

Frodo oli nii väsinud, et ta pea langes rinnale ning ta uinus kohe pärast seda, kui oli need sõnad lausunud. Guglunkil ei paistnud enam mingit hirmu olevat. Ta tõmbus kerra ja jäi kähku magama, olles täitsa mureta. Tema hingeõhk sisises tasakesi läbi ta kokkusurutud hammaste, kuid ta lamas liikumatult nagu kivi. Mõne aja pärast hakkas Juss kartma, et ta võib ise kahe kaaslase hingamist kuulates tukkuma jääda, ning tõusis üles ja togis õrnalt Guglunki. Tolle käed keerdusid lahti ja võpatasid, kuid muid liigutusi ta ei teinud. Juss kummardus maha ja ütles talle otse kõrva sisse *kala*, ent vastust ei tulnud ja isegi Guglunki hingamine ei takerdunud.

Juss kratsis kukalt. "Magab päriselt," pomises ta. "Ja kui mina oleks nigu Guglunk, siis ei ärkaks ta enam kunagi üles." Ta surus maha mõtted mõõgast ja köörist, mis talle pähe tükkisid, ning läks ja istus tagasi oma peremehe kõrvale.

Kui ta ärkas, oli taevas pea kohal vidune, mitte heledam, vaid tumedam kui nende hommikueine ajal. Juss kargas jalule. Äkki taipas ta omaenese ärksuse ja näljatunde järgi, et ta on kogu päeva maha maganud, vähemalt üheksa tundi. Frodo oli ikka veel sügavas unes, lamades nüüd sirgelt tema kõrval. Guglunki polnud näha. Juss õnnistas ennast hulga häbistavate nimedega Vanatoi ääretust isalikust sõnavarast; siis tuli talle muuhulgas pähe, et ta peremehel oli õigus: tal polnud neid praegu millegi eest valvata. Igatahes olid nad mõlemad elus ja kägistamata.

"Vaenekene!" pomises ta pooleldi kahetsedes. "Ei tea, kus ta küll läind on?"

"Siinsamas, siinsamas!" lausus hääl ta pea kohal. Juss vaatas üles ning nägi õhtutaeva taustal Guglunki suure pea ja kõrvade musta kuju.

"Hei, mis sa teed seal!" hüüdis kääbik, kuna ta kahtlused ründasid tagasi niipea, kui ta toda kogu nägi.

"Urglik on näljane," ütles Guglunk. "Tuleb varsti tagasi."
"Tule kohe seia!" karjusJuss. "Hei! Tule tagasi!" Aga Guglunk oli kadunud.
Frodo ärkas Jussi karjumise peale ja tõusis silmi hõõrudes istuli. "Tere!" ütles ta. "Kas midagi on viltu? Mis kell on?"
"Ma'i tea," kostis Juss. "Päev on vist juba loojas. Ja tema on läind. Ütles, et on näljane."
"Ära muretse!" lohutas Frodo. "Sinna ei saa midagi parata. Aga ta tuleb tagasi, küll sa näed. Vanne peab teda seni veel kinni. Ja oma Kõrgeaususest ta nagunii ei lahku."
Frodo võttis seda kergelt, kui kuulis, et nad olid tundide kaupa sügavasti maganud vabalt ringi hulkuva Guglunki seltsis, kes oli pealekauba kole näljane. "Ära mõtle oma Vanatoi sõimunimede peale," ütles ta. "Sa olid kurnatud, ja kõik lõppes ju ikkagi hästi: me oleme mõlemad puhanud. Ja meil on ees raske tee, hullem kõigist teedest."
"Aga nüüd söögist," tähendas Juss. "Kui kaua veel aega läheb, kuni kõik see värk meil korda saab? Ja kui see korras on, mis me siis pihta hakkame? See teeleib hoiab sind imemoodi jalul, aga sisikond sellega küll rahule ei jää, nigu öeldakse: vähemaste mitte minu oma, kuigi ma ei taha tema küpsetajatele miskit paha sõna öelda. Aga sa pead iga päev sellest jupi ära sööma ja ega ta juurde ei kasva. Ma arvan, et meil on järgi, ütelda, kolme nädala jagu, ja seda ka ain't siis, kui me rihma pingutame. Me oleme sellega senimaani nati liiga lahedasti ümber käind."
"Ma ei tea, millal see - see korda saab," vastas Frodo. "Küngastel läks meil kohutavalt palju aega raisku. Aga Tobajuss Mängla, mu kallis kääbik - tõepoolest, Juss, mu kalleim kääbik, sõprade sõber - ma ei usu, et me peaksime mõtlema sellele, mis pärast tuleb. Et see värk korda saab, nagu sa ütled - mis lootust meil on, et see kunagi õnnestub? Ja kui õnnestubki, siis kes teab, mis sellest välja tuleb? Kui üks läheb Tulle, ja meie oleme käeulatuses? Ma küsin sinult, Juss, kas me tõenäoliselt enam kunagi leiba vajame? Mina seda ei usu. Kui me oma jalgu niikaua liikvel hoiame, et need meid Turmamäele kannavad, siis oleme teinud kõik, mida suudame. Ma hakkan juba arvama, et rohkemgi, kui mina suudan."
Juss noogutas vaikides. Ta võttis peremehe käe ja kummardus selle kohale. Ta ei suudelnud seda, kuid ta pisarad langesid selle peale. Siis pöördus ta kõrvale, tõmbas varrukaga üle nina, tõusis püsti ning tuias ringi, üritades vilistada ning urisedes oma pingutuste vahel: "Kus see sindrima elukas on?"
Tegelikult ei läinudki kaua aega, kui Guglunk tagasi tuli; kuid ta ilmus välja nii vaikselt, et nad ei kuulnud teda enne, kui ta nende ees seisis. Tema sõrmed ja nägu olid koos musta mudaga. Ta mälus ja ilatses. Mida ta mälus, seda nad ei küsinud ega tahtnudki teada.
"Tõuke või sitikaid või mingeid liimukaid, mis ta on kuskilt august välja urgitsend," mõtles Juss. "Prr! Misuke jäle elukas; vaene loom!"
Guglunk ei öelnud neile midagi enne, kui oli ojas pika janu joonud ja ennast puhtaks pesnud. Siis tuli ta huuli lakkudes nende juurde. "Nüüd on parem," lausus ta. "Kas me oleme puhanud? Valmis edasi minema? Kenad kääbikud, küll nad magavad ilusasti. Usaldavad nüüd Urglikku? Väga, väga hea."

Nende rännaku järgmine lõik oli enam-vähem samasugune kui eelmine. Kui nad edasi läksid, muutus uure aina madalamaks ja selle langus astmelisemaks. Nõva põhi oli nüüd vähem kivine ja rohkem mullane ning selle küljed kahanesid peagi lihtsalt kallasteks. Org hakkas käänlema ja ekslema. Seegi öö jõudis lõpule, kuid kuu ja tähed olid nüüd pilvepeidus ning nad said päeva lähenemisest aimu ainult aeglaselt kasvava nõrga halli valguse järgi.
Kõige külmemal tunnil jõudsid nad ojasängi lõpuni. Kallastest said sammaldunud kingud. Oja langes sulinal üle viimase laguneva kivieendi pruuni rappa ning oli kadunud. Kuiv roog sosistas ja kahises, kuigi mingit tuult polnud tunda.

Kummalgi küljel ja ees laius nüüd mülkane soo, mis sirutus lõuna ja ida pool tuhmi hämarusse. Udujoomed keerdusid üles tumedaist ja lehkavaist laugastest. Liikumatus õhus heljus nende lämmatav hais. Kaugel eemal, nüüd peaaegu lõuna pool terendas Mordori mägismüür, otsekui must pilveräbalate riba, mis ujub üle ohtliku uduse mere.

Kääbikud olid nüüd täielikult Guglunki võimuses. Selles hämuses valguses ei teadnud ega osanud nad arvata, et asusid tegelikult soode põhjapiiril, mille peamine osa jäi neist lõuna poole. Kui nad oleksid maastikku tundnud, võinuks nad veidi maad tagasi minna ja siis ida poole pöörates jõuda kindla tee peale, mis viis Dagorladi lagedale tasandikule: see oli iidne lahinguväli Mordori väravate ees. Aga selline tee poleks neile suuremat lootust pakkunud. Too kivine lagemaa ei andnud mingit varju ning üle selle kulgesid orkide ja Vaenlase sõdurite maanteed. Isegi Lórieni mantlid poleks suutnud neid seal varjata.
"Kuhu me nüüd sihi võtame, Urglik?" küsis Frodo. "Kas peame minema üle nende halvasti lehkavate soode?"
"Ei-ei, seda pole üldse tarvis," ütles Guglunk. "Mitte siis, kui kääbikud tahavad väga ruttu mustade mägedeni jõuda ja Teda näha. Natuke tagasi ja natuke ringi" - tema luider käsivars viitas põhja ja ida poole - "ja te võite mööda kõva külma maanteed otse Tema maa väravasse jalutada. Palju Tema rahvast ootab seal külalisi ja on valmis neid rõõmuga Tema ette viima, oo jaa. Tema Silm vaatab kogu

aeg sinnapoole. See tabas seal Urgliku, kaua aega tagasi." Guglunk värises. "Aga Urglik on sest ajast oma silmi kasutanud, jah, jah: ma olen sealtpeale kasutanud silmi ja jalgu ja nina. Ma tean teisi teid. Palju raskemaid, mitte nii kiireid, aga paremaid, kui me ei taha, et Tema meid näeks. Tulge Urgliku järel! Tema viib teid läbi soo, läbi udu, kena tiheda udu. Tulge väga ettevaatlikult Urgliku järel, ja te võite ära käia pika tee, üsna pika tee, enne kui Tema teid tabab, jah, võib-olla."

Päev oli juba käes, tuuletu ja tusane hommik, ning sooaurud tõusid rasketeks rünkadeks. Madalast pilvisest taevast ei tunginud läbi ükski päikesekiir ning Guglunk tahtis kangesti kohe teed jätkata. Nii hakkasidki nad pärast põgusat puhkust jälle liikuma ning kadusid peagi vaiksesse varjulisse maailma, kus polnud mingit pilti ümbritsevast maast, ei küngastest, kust nad lahkusid, ega mägedest, mida nad otsisid. Nad kõndisid aeglaselt hanereas: Guglunk, Juss, Frodo.

Frodo paistis neist kolmest kõige väsinum ning kuigi nad läksid tasapisi, jäi ta tihti maha. Kääbikud leidsid peagi, et see, mis oli algul paistnud üheainsa hiiglasliku soona, oli tegelikult laugaste, pehmete mülgaste ja käänuliste poollämbunud veenirede lõputu võrk. Nende vahelt võis osav silm ja jalg leida eksleva raja. Guglunkil kindlasti leidus osavust ning tal läks seda ka täiel määral tarvis. Ta pea pöörles pika kaela otsas alailma ühele ja teisele poole, kuna ta ise pidevalt omaette pomises ja nuhutas. Mõnikord tõstis ta käe ja peatas neid, minnes ise veidi maad edasi, kükitades maha ning uurides pinda sõrmede või varvastega, või lihtsalt kuulates, kõrv vastu mättaid surutud.

See oli tüütu ja väsitav. Tol hüljatud maal valitses ikka veel külm niiske talv. Ainsaks roheluseks oli hallika umbrohu kiht mornide vete tumedal õlisel pinnal. Kuivanud rohi ja mädanenud roog kumasid läbi udu nagu ammuunustatud suvede räbaldunud varjud.

Päeva edenedes läks valgus pisut heledamaks ning udu hajus, muutudes hõredamaks ja läbipaistvamaks. Ülal roiskuva maailma aurude kohal veeres Päike kõrge ja kuldsena kirkal maal, mille põrandaks oli virvendav vaht, ent all võis näha vaid tema mööduvat varju, ähmast, kahvatut, mis ei andnud ei värvi ega sooja. Aga isegi see nõrk meenutus tema kohalolekust pani Guglunki kulmu kortsutama ja võpatama. Ta peatas rännaku ning nad puhkasid, kükitades nagu väikesed jahiloomad suure pruuni rootihniku piiril. Valitses sügav vaikus, mille pinda kraapis vaid tühjade kõrkjatuttide uje võbin ning murtud rohuliblede värin nõrkades õhuvooludes, mida nemad ei tajunud.

"Mitte ainumastki lindu!" nentis Juss mornilt.

"Ei, linde ei ole," ütles Guglunk. "Kenad linnud!" Ta lakkus oma hambaid. "Siin ei ole linde. Siin on ussid, tõugud, muud elukad laugastes. Palju elukaid, palju vastikuid elukaid. Linde ei ole," lõpetas ta kurvalt. Juss vaatas teda vastumeelsusega.

Nii lõppes kolmas päev, mil nad koos Guglunkiga rändasid. Enne, kui õnnelikumail maadel õhtuvarjud pikaks kasvasid, läksid nemad jälle edasi, aina edasi ja edasi vaid põgusate peatustega. Neid ei teinud nad niivõrd puhkuse, kuivõrd Guglunki aitamise pärast, sest nüüd pidi ka tema suure ettevaatusega edasi minema ning mõnikord sattus ta veidiks ajaks segadusse. Nad olid jõudnud Surnusoode keskmesse ning oli täitsa pime.

Nad kõndisid aeglaselt, kummargil, tihedasse rivisse hoides, järgides tähelepanelikult iga sammu, mida Guglunk tegi. Soo muutus märjemaks, avanedes laiadeks seisva veega järvedeks, mille vahel oli aina raskem ja raskem leida kindlamaid kohti, kuhu jalg võiks asruda ilma kihisevasse mutta vajumata. Rändurid olid kerged - vastasel korral poleks ükski neist siit läbi pääsenud.

Praegu aga läks ilm täiesti pimedaks: õhk ise näis olevat must ja raske hingata. Tulede ilmudes hõõrus Juss silmi: ta arvas, et läheb peast segi. Kõigepealt nägi ta oma vasaku silma nurgast üht kahkjat valguslaiku, mis kiiresti kustus; aga peagi tulid järgmised: mõned olid nagu nõrgalt helendav suits, mõned nagu hägused leegid, mis vilguvad aeglaselt nähtamatute küünalde kohal; siin-seal keerlesid need nagu tontlikud linad, mida peidetud käed lahti rullivad. Kumbki ta kaaslastest ei lausunud sõnagi.

Viimaks ei suutnud Juss seda enam välja kannatada. "Mis see on, Guglunk?" küsis ta sosinal. "Need tuled? Igal pool meie ümber. Kas me oleme lõksus? Kes need on?"

Guglunk vaatas üles. Tema ees oli tume vesi ning ta ronis maad mööda ringi, sinna ja tänna, oskamata teed valida. "Jah, nad on meie ümber," sosistas ta. "Kavalad tuled. Laipade küünlad, jah, jah. Ärge pange neid tähele! Ärge vaadake! Ärge minge neile jätele! Kus peremees on?"

Juss vaatas tagasi ja nägi, et Frodo on jälle maha jäänud. Ta ei näinudki peremeest. Kääbik astus paar sammu tagasi pimedusse, julgemata kaugele minna või hüüda valjemini kui kähedal sosinal. Äkki komistas ta Frodo vastu, kes seisis mõttesse vajunult paigal ja vahtis kahvatuid tulesid. Ta käed rippusid kangelt külgedel; neilt nõrgus vett ja löga.

"Tule, isand Frodo!" ütles Juss. "Ära vaata neid! Guglunk ütleb, et ei tohi. Hoiame temaga sammu ja lähme siit neetud paigast minema nii kähku, kui saame - kui saame!"

"Hea küll," kostis Frodo nagu unest ärgates. "Ma tulen. Mine ees!"

Jälle edasi kiirustades Juss komistas, jäädes jalgupidi kinni mingi vana juurika või pusa taha. Ta kukkus ja maandus raskelt kätele, mis vajusid sügavalt kleepuvasse mutta, nii et ta nägu sattus tumeda laukapinna lähedale. Kostis nõrk sisin, vastik hais tõusis üles, tuled vilkusid, tantsisid ja keerlesid. Hetkeks nägi vesi tema all välja nagu määrdunud klaasiga aken, millest ta läbi vaatas. Käsi mudast välja rebides põrkus ta karjatades tagasi, "Seal vees on surnud, surnunäod," ütles ta

õudusega. "Surnunäod!"

Guglunk naeris. "Surnusood, jah, jah: see on nende nimi," lõkerdas ta. "Te ei peaks sisse vaatama, kui küünlad põlevad."

"Kes nad on? Mis nad on?" küsis Juss värisedes, pöördudes Frodo poole, kes nüüd tema taga seisis.

"Ma ei tea," kostis Frodo justkui läbi une. "Aga mina nägin neid ka. Laugastes, kus põlesid küünlad. Nad lamavad kõigis laugastes, kaamed näod, sügaval, sügaval tumeda vee all. Ma nägin neid: kibedad näod ja kurjad, õilsad näod ja kurvad. Palju uhkeid ja kauneid nägusid ja vesikasvud nende hõbedastes juustes. Aga kõik roiskunud, kõik mädanev, kõik surnud. Nende sees on kohutav valgus." Frodo peitis silmad kätesse. "Ma ei tea, kes need on; aga ma arvan, et nägin seal inimesi ja haldjaid ning orke nende kõrval."

"Jah, jah," ütles Guglunk. "Kõik surnud, kõik mädanenud. Haldjad ja inimesed ja orkid. Surnusood. Siin oli kunagi ammu suur lahing, jah, nii nad ütlesid talle, kui Urglik oli noor, kui mina olin noor, enne kui Kõrgeausus tuli. See oli suur lahing. Pikad inimesed pikkade mõõkadega ja hirmsad haldjad ja kriiskavad orkid. Nad võitlesid päevade ja kuude kaupa väljal Mustade Väravate ees. Aga Sood on sellest ajast kasvanud ja hauad alla neelanud; aina roomavad ja roomavad."

"Aga sellest on kole palju aega möödas," ütles Juss. "Surnud ei saa päriselt seal olla! Kas see on mingisugune Mustal Maal välja hautud nõidus?"

"Kes teab? Urglik ei tea," vastas Guglunk. "Sa ei saa neid kätte, sa ei saa neid puutuda. Me proovisime ükskord, jah, kõrgeausus. Ma proovisin ükskord; aga ma ei saanud neid kätte. Ainult kujud on näha, võib-olla, mitte puutuda. Ei, kõrgeausus! Kõik surnud."

Juss vaatas teda altkulmu ja vabises jälle, arvates teadvat, miks Urglik neid puutuda püüdis. "Noh, mina neid näha ei taha," ütles ta. "Mitte kunagi enam! Kas me'i saaks edasi minna, ära minna?"

"Jah, jah," kostis Guglunk. "Aga pikkamisi, väga pikkamisi. Väga ettevaatlikult! Või muidu lähevad kääbikud Surnute hulka ja süütavad oma väikesed küünlad. Tulge Urgliku järel! Ärge vaadake tulesid!"

Ta roomas paremale, otsides rada ümber lauka. Nad järgnesid talle kummargil, kasutades sageli oma käsi, nagu temagi seda tegi. "Kui asi niimoodi edasi läheb, siis saab meist kolm pisikest kõrgeaulist Guglunki rodus," mõtles Juss.

Viimaks jõudsid nad musta lauka lõppu ning läksid sellest ohtu trotsides üle, roomates või hüpates ühelt rohupuhmalt teisele. Neil tuli tihti rabelda, kui nad astusid või kukkusid käsipidi vette, mis lehkas sama halvasti kui kemmerguauk, kuni nad olid kurguni löga ja kõntsaga koos ning üksteise hais neile sõõrmeisse tungis.

Oli hiline öö, kui nad lõpuks jälle kindlamale pinnale jõudsid. Guglunk sisises ja sosistas enda ette, kuid näis, et ta on rahul: mingil salapärasel kombel, ühtesulanud lõhna- ja tundemeele ning ebahariliku mälu abil, mis pidas meeles kogusid pimeduses, paistis ta jälle täpselt teadvat, kus ta oli, ning oma edasises tees kindel olevat.

"Nüüd lähme edasi!" ütles ta. "Kenad kääbikud! Vaprad kääbikud! Väga väga väsinud muidugi; nagu meiegi, kõrgeausus, meie kõik. Aga meie peame peremehe nende õelate tulede juurest ära saama, jah, jah, me peame." Nende sõnadega asus ta jälle teele, peaaegu sörkides mööda pikka rada kõrge roo keskel, ning nad koperdasid talle järele nii kiiresti, kui said. Aga veidi aja pärast jäi ta äkki seisma, nuusutas kahtlevalt õhku ning sisises, nagu oleks ta jälle mures või rahutu.

"Mis on?" urises Juss tema käitumisest valesti aru saades. "Mis siin veel nuuskida tarvis? See hais tahab mind juba praegu ära tappa. Sina haised ja peremees haiseb; kõik ümberringi haiseb."

"Jah, jah, ja Juss haiseb!" vastas Guglunk. "Vaene Urglik tunneb seda, aga vaene Urglik kannatab selle ära. Aitab kena peremeest. Aga asi pole selles. Õhk liigub, ilm muutub. Nõnda Urglik arvab; tal ei ole hea meel."

Ta sammus jälle edasi, kuid ta rahutus kasvas ning iga natukese aja tagant tõusis ta täies pikkuses püsti, sirutades oma kaela ida ja lõuna poole. Mõndaaega ei kuulnud ega tundnud kääbikud, mis teda vaevas. Siis äkki peatusid kõik kolm, kangestudes ja kuulatades. Frodole jaJussile näis, et nad kuulsid kaugel pikka ulguvat karjet, kõrget ja peent ja julma. Nad vabisesid. Samal hetkel muutus õhu liikumine neile tajutavaks ning ilm läks väga külmaks. Kui nad seal kõrvu kikitades seisid, kuulsid nad kauguses heli, otsekui tõuseks tuul. Udused tuled lõid värelema, tuhmusid ja kustusid.

Guglunk ei liikunud paigast. Ta seisis vabisedes ja omaette pudrates, kuni tuuleiil nendeni jõudis, tuisates vihinal ja lõrinal üle soode. Öö polnud enam nii pime, vaid küllalt valge selleks, et nad näeksid ebamääraseid udujoomi keerlemas ja pöörlemas, kui need Ule nende ja neist mööda läksid. Üles vaadates nägid nad pilvi rebenemas ja räbaldumas; ning siis piilus kõrgel lõunataevas välja kuu, kes sõitis lendaval vrakil.

Hetkeks rõõmustas selle nägemine kääbikute südameid; kuid Guglunk kägardus maha, pomisedes needusi Valgele Näole. Siis nägid Frodo ja Juss taevasse vahtides ning sügavalt värskemat õhku hingates seda tulemas: väikest pilve lendamas lähemale neetud mägede poolt; Mordorist lahti lastud musta varju; hiiglaslikku tiivulist kurjaendelist kogu. See lendas üle kuu ning suundus surmatoova karjega lääne poole, jõudes oma kohutava kiirusega tuulest ette.

Nad langesid kõhuli ja lümitasid märkamatult külmal maapinnal. Kuid õudne vari tegi õhus kaare ja

tuli tagasi, möödudes nüüd madalamal, otse üle nende, pühkides soohaisu oma tohutute tiibadega minema. Ja siis oli see läinud, lennates tagasi Mordorisse Sauroni raevu kiirusega; ning tema järel mühises minema tuul, jättes Surnusood paljaks ja kõledaks. Nii kaugele kui silm seletas, isegi kuni mägede kauge ähvarduseni oli lage kõnd tujukast kuuvalgusest täpiline.

Frodo ja Juss tõusid üles, hõõrudes silmi nagu lapsed, kes halvast unest ärgates leiavad, et tavaline öö on endiselt üle maailma laotunud. Aga Guglunk lamas maas, nagu oleks ta oimetuks löödud. Nad äratasid ta raskustega, ent tükk aega ei tõstnud ta oma nägu üles, vaid põlvitas küünarnukkide najal, kattes kuklataguse oma suurte lamedate kätega.

"Varjud!" ulgus ta. "Tiivulised varjud! Kõrgeausus on nende peremees. Nad näevad kõike, kõike. Miski ei jää nende eest varju. Neetud Valge Nägu! Ja nad räägivad Talle kõik. Ta näeb, Ta teab. Ahh, *guglunk, guglunk, guglunk!*" Ta ei tõusnud üles ega nihkunud paigast enne, kui kuu oli loojunud ning kaugel läänes Tol Brandiri taha kadunud.

Sellest ajast peale arvas Juss tundvat, et Guglunkiga oli jälle mingi muutus toimunud. Too oli veel lipitsevam ja pealtnäha sõbralikum; kuid mõnikord üllatasid Jussi mingid imelikud pilgud tema silmis, eriti siis, kui elukas Frodo poole vaatas; ning ta langes aina sagedamini oma endise kõnelemisviisi juurde tagasi. Ja Jussis kasvas veel teinegi mure. Frodo näis väsinud, lausa kokkukukkumiseni väsinud. Ta ei öelnud midagi ega rääkinud õigupoolest üldse; ning ei kaevanud, vaid kõndis nagu keegi, kes kannab koormat, mille raskus aina kasvab; ja ta lohises neile järele aina aeglasemalt ja aeglasemalt, nii et Juss pidi tihti paluma Guglunkil oodata ja mitte peremeest maha jätta.

Tegelikult tundis Frodo iga Mordori poole astutud sammuga, kuidas ketiga tema kaelas rippuv Sõrmus aina rusuvamaks muutub. Talle hakkas tunduma, et see on tõeline raskus, mis teda maa poole veab. Aga hoopis enam muretses ta Silma pärast: nii ta seda endamisi nimetas. See pani teda isegi rohkem kõndides kägarasse vajuma, kui Sõrmuse tõmme. Silm - too kohutav kasvav aimdus vaenulikust tahtest, mis võitles suure jõuga, et purustada kõik pilvede, maa ja ihu varjud ning sind näha; et naelutada sind tema surmava pilgu alla, alasti, liikumatult. Nii hõredaks, nii hapraks ja hõredaks olid muutunud loorid, mis seda veel eemal hoidsid. Frodo teadis täpselt, kus on praegu tolle tahte süda ja elupaik: sama kindlalt, kui inimene võib kinnisilmi kindlaks määrata päikese asukoha. Ta vaatas selle poole ning selle võimsus tuksles ta laubal.

Guglunk tundis ilmselt midagi sarnast. Aga mis toimus tema südames Silma surve, ligioleva Sõrmuse rõõmu ja ta lipitseva lubaduse vahel, mis oli antud pooleldi hirmust kUlma raua ees, seda ei osanud kääbikud arvata. Frodo ei mõelnud sellele. Jussi mõtted olid enamasti peremehe peal ega pannud tähelegi tumedat pilve, mis oli langenud ta enda südamele. Ta pani Frodo nüüd enda ees käima ning jälgis valvsalt iga ta liigutust, toetades teda, kui ta komistas, ning püüdes oma kohmakate sõnadega teda julgustada.

Kui päev viimaks koitis, nägid kääbikud üllatusega, kui lähedale nood halvaendelised mäed olid juba jõudnud. Õhk oli nüüd selgem ja külmem ning kuigi ikka veel kaugel, polnud Mordori müürid enam udune ähvardus silmapiiril, vaid põrnitsesid süngete mustade tornidena üle nukra jäätmaa.

Sood jõudsid lõpule, kahanedes surnud turbaks ja kuivadeks lõhenenud mudaväljadeks. Maa hakkas eespool pikkade madalate nõlvadena tõusma, ahtra ja halastamatuna üles kõrbe poole, mis laius Sauroni väravate ees.

Kuni hall valgus kestis, pugesid nad musta kivi alla peitu nagu vaglad, tõmbudes kokku, et tiivuline õudus üle lennates neid oma julmade silmadega ei märkaks. Ülejäänud osa rännakust oli kasvava hirmu vari, kust mälestus ei leidnud midagi, millel puhkama jääda. Veel kaks ööd rühkisid nad edasi läbi kurnava radadeta maa. Neile näis, et õhk muutub karmiks ning täitub kibeda suitsuga, mis pani neil hinge kinni ja suu kuivama.

Viiendal hommikul pärast Guglunkiga ühinemist tegid nad viimaks uuesti peatuse. Nende ees kõrgusid koidukumas mustavad mäed üles pilve ja suitsukatuse poole. Mägede jalamil sirutusid ette hiiglaslikud tugisambad ja teravad künkad, mille lähim punkt jäi nüüd vaevalt kaheksateistkümne versta kaugusele. Frodo vaatas õudusega ringi. Surnusood ja Nomanimaade kuivad nõmmed olid küll hirmsad, kuid veelgi vastumeelsem oli too maa, mille tõusev päev nüüd aegamisi tema poolsuletud silmade ees lahti rullis. Isegi Surnunägude Lauka äärde tuleb kord rohelise kevade otsajäänud vari; kuid siia ei ilmu enam iialgi ei kevad ega suvi. Siin ei elanud miski, isegi mitte pidalised kasvud, mis roiskumisest toitu saavad. Avanevad lammid olid täis tuhka ja roomavat muda, haiglaselt valget ja halli, nagu oleksid mäed rooja oma sisikonnast ümberkaudsele maale välja oksendanud. Kõrged kangrud pragunenud ja purustatud kive ning suured kuhilad tulest laastatud ja mürgist määritud mulda seisid lõputuis rivides, otsekui mõni rüve surnuaed, paljastudes aeglaselt tõrksas valguses.

Nad olid jõudnud laastatud maale, mis laius Mordori ees: igikestev mälestusmärk sealsete orjade mustale tööle, mis jääb alles ka siis, kui kõik nende kavatsused tühja jooksevad; parandamatult reostatud, haige maa - kui just Suur Meri siia sisse ei tungi ja seda unustuse veega puhtaks ei pese. "Mul on süda paha," ütles Juss. Frodo ei vastanud.

Tükk aega seisid nad seal, nagu inimesed une piiril, kus luusib painaja, püüdes seda eemale hoida, kuigi nad teavad, et hommikuni jõuda saab ainult läbi varjude. Valgus muutus laiemaks ja kalgimaks. Haigutavad augud ja künkad muutusid kohutavalt selgeks. päike oli tõusnud ning kõndis

pilvede ja pikkade suitsuribade keskel, kuid isegi päikesepaiste oli rüvetatud. Kääbikud ei tervitanud seda valgust heameelega; see näis vaenulik, paljastades neid nende abituses - väikesi viiksuvaid tonte, kes kondasid Musta Isanda tuhahunnikute keskel.

Olles liiga väsinud, et edasi minna, otsisid nad paika, kus puhata. Natuke aega istusid nad sõna lausumata räbukuhila varjus; kuid sellest imbus halba vingu, mis kratsis kurgus ja lämmatas. Guglunk tõusis esimesena üles. Ta ajas end porisedes ja needes jalule ning kääbikutele sõna või pilku heitmata kribis neljakäpakil minema. Frodo ja Juss roomasid talle järele, kuni jõudsid laia, peaaegu ümmargusse auku, mille läänepoolne kallas oli kõrge. See oli külm ja surnud ning selle põhjas seisis õlise mitmevärvilise muda jälk kaev. Tolles kurjas augus nad end varjasid, lootes seal Silma eest märkamatuks jääda.

Päev möödus aeglaselt. Neid vaevas suur janu, aga nad jõid vaid paar tilka oma pudeleist - need said viimati täidetud nõvas, mis tundus nüüd tagasi vaadates ütlemata rahuliku ja kauni paigana. Kääbikud valvasid kordamööda. Alguses ei saanud kumbki roidumuse tõttu und; aga kui päike kauguses pikkamisi liikuvasse pilve vajus, jäiJuss tukkuma. Oli Frodo kord vahis olla. Ta lamas selili augu kaldal, kuid see ei kergendanud raskustunnet, mis teda rõhus. Ta vaatas üles suitsuvöödilisse taevasse ning nägi kummalisi vaime, tumedaid kappavaid kogusid ning nägusid minevikust. Ta kaotas ajataju, kõikudes une ja ärkveloleku piiril, kuni unustus ta lõpuks endasse haaras.

Äkitselt Juss virgus, arvates, et kuulis oma peremehe hüüet. Õhtu oli käes. Frodo ei saanud hüüda, sest ta oli magama jäänud ning peaaegu alla augu põhja libisenud. Guglunk kükitas tema kõrval. Hetkeks arvas Juss, et ta püüab Frodot äratada, aga nägi siis, et see pole nõnda. Guglunk rääkis iseendaga. Urglik vaidles ühe teise mõttega, kes kasutas todasama häält, kuid pani selle kiiksuma ja sisisema. Kõnelemise ajal vaheldusid ta silmades kalbe tuli ja roheline tuli.

"Urglik vandus," ütles esimene mõte.

"Jah, jah, kõrgeausus," tuli vastus, "me lubasime: päästa meie Kõrgeausus, et Tema seda ei saaks - mitte iial. Aga see läheb Tema juurde, jah, iga sammuga lähemale. Mida too kääbik sellega teha mõtleb, me tahaks teada, jah, me tahaks teada?"

"Ma ei tea. Ma ei saa sinna midagi parata. See on peremehe käes. Urglik lubas peremeest aidata."

"Jah, jah, peremeest aidata: Kõrgeaususe peremeest. Aga kui meie oleksime peremees, siis me saaksime iseennast aidata, jah, ja ikka vandest kinni pidada."

"Aga Urglik ütles, et ta on väga väga hea. Kena kääbik! Ta võttis koleda nööri Urgliku jala ümbert ära. Ta räägib minuga kenasti."

"Väga väga hea, mis, kõrgeausus? Oleme hea, hea nagu kala, mu armas, aga eneste vastu. Me ei tee kenale kääbikule paha, muidugi mitte, ei, ei."

"Aga Kõrgeausus peab vannet," vaidles Urgliku hääl.

"Siis võta see ära," kostis teine, "ja hoiame seda ise! Siis oleme meie peremees, *guglunk!* Paneme teise kääbiku, vastiku kahtlustava kääbiku, paneme tema roomama, jah, *guglunk!*"

"Aga mitte kena kääbiku?"

"Oh ei, mitte siis, kui see meile ei meeldi. Aga ta on ikkagi Paunaste, kõrgeausus, jah, Paunaste. Paunaste varastas selle. Tema leidis selle ja ei öelnud sõnagi, mitte sõnagi. Meie vihkame Paunastesid."

"Ei, mitte seda Paunastet."

"Jah, iga Paunastet. Kõiki, kes Kõrgeausust endale peavad. Meie peame selle saama!"

"Aga Tema näeb, Tema saab teada. Tema võtab selle meilt ära!"

"Ta näeb. Ta teab. Ta kuulis, kuidas me rumalaid lubadusi andsime - Tema käsu vastaselt, jah. Peame selle võtma. Varjud otsivad. Peame selle võtma."

"Mitte Tema jaoks!"

"Ei, mu armas. Vaata, kõrgeausus: kui see meil on, siis pääseme põgenema, isegi Tema eest, eks? Võib-olla saame väga tugevaks, tugevamaks kui Varjud. Isand Urglik? Guglunk Vägev? Suur Guglunk! Sööme kala iga päev, kolm korda päevas, värskelt merest püütud. Kõige Kõrgeaulisem Guglunk! Peame selle saama. Me tahame seda, me tahame seda, me tahame seda!"

"Aga neid on siin kaks. Nad ärkavad enne üles ja tapavad meid," vingus Urglik viimases hädas. "Mitte praegu. Mitte veel."

"Me tahame seda! Aga..." Ja siis järgnes pikk vaikus, nagu oleks uus mõte ta peas ärganud. "Veel mitte, mis? Võibolla mitte. Emand võib aidata. Emand võib, jah."

"Ei, ei! Mitte sinna!" ulgus Urglik.

"Jah! Meie tahame seda! Meie tahame seda!"

Iga kord, kui teine mõte kõneles, roomas Guglunki pikk kämmal aegamisi kobades Frodo poole ning tõmbus võpatades tagasi, kui Urglik jälle rääkima hakkas. Lõpuks küünitasid mõlemad käed tema kaela poole, pikad kõverdunud sõrmed tõmblemas.

Juss oli lamanud vaikselt, olles vaidlusest lummatud, kuid jälgides poolsuletud laugude alt iga Guglunki liigutust. Tema lihtsa arunatukese jaoks oli tavaline nälg, kihk kääbikuid ära süüa tundunud kõige ohtlikum asi Guglunki juures. Nüüd mõistis ta, et see pole nii: Guglunk tundis Sõrmuse

kohutavat kutset. Must Isand oli muidugi *Tema*; aga Juss ei osanud arvata, kes oli *Emand*. Küllap pidi see olema üks ta vastikuist sõpradest, keda too väike äbarik endale ringihulkumise ajal oli soetanud. Siis unustas ta selle küsimuse, sest asi oli ilmselt liiga kaugele läinud ning muutus ohtlikuks. Suur raskus lasus kõigil ta liikmetel, kuid ta ajas end suure pingutusega üles ja tõusis istuli. Miski käskis tal ette vaadata ja mitte välja näidata, et ta oli vaidlust kuulnud. Ta ohkas valjusti ja haigutas laialt.

"Mis kell on?" küsis ta uniselt.

Guglunk lasi läbi hammaste kuuldavale pika sisina. Ta tõusis hetkeks püsti, pinev ja ähvardav; ja vajus siis kokku, kukkudes kõigi nelja jala peale ja ronides augu kaldast üles. "Kenad kääbikud! Kena Juss!" ütles ta. "Unised pead, jah, unised pead! Jätke hea Urglik valvama! Aga õhtu on käes. Hämarus võtab maad. Aeg on minna."

"Viimane aeg!" mõtles Juss. "Ja aeg lahku minna kah." Aga talle tuli pähe mõte, kas Guglunk pole nüüd äraaetuna sama ohtlik kui nendega koos käies. "Olgu ta neetud! Ma soovin, et ta oleks lämbunud!" pomises ta. Ta komberdas kaldast alla ja äratas oma peremehe.

Kummaline küll, aga Frodo tundis end värskena. Ta oli und näinud. Tume vari läks mööda ja kaunis unenägu külastas teda sel haigel maal. Talle ei jäänud sellest midagi meelde, kuid nüüd oli ta ometi rõõmus ja tema süda oli kerge. Koorem ei rusunud teda enam nii raskelt. Guglunk tervitas teda koeraliku rõõmuga. Ta lõkerdas ja lobises, naksutades oma pikki sõrmi ja kobades Frodo põlvi. Frodo naeratas talle.

"Tule!" ütles ta. "Sa oled meid hästi ja ustavalt juhtinud. See on viimane teelõik. Vii meid Värava juurde ja siis ei palu ma sul enam kaugemale tulla. Vii meid Väravale ja sa võid minna, kuhu tahad - ainult mitte meie vaenlaste juurde."

"Väravale või?" piiksatas Guglunk, paistes üllatunud ja hirmunud.

"Väravale, ütleb peremees! Jah, nõnda ta ütleb. Ja hea Urglik teeb seda, mis ta ütleb, oo jaa. Aga kui me lähemale jõuame, siis saame ehk näha, siis saame näha. See ei näe üldse kena välja. Oi ei! Oi ei!"

"Hakka minema!" ütles Juss. "Saab selle ükskord läbi!"

Laskuvas hämaruses ronisid nad august välja ja sammusid aegamisi oma teed läbi surnud maa. Nad polnud kaugele jõudnud, kui tundsid taas toda hirmu, mis oli vallanud neid siis, kui tiivuline kogu üle soo lendas. Nad peatusid, kägardudes haisvale maapinnale; kuid ei näinud ülal õhtutaevas midagi ning peagi läks õudus üle pea mööda, minnes ehk mõne kiire ülesandega Barad-dûrist välja. Mõne aja pärast tõusis Guglunk üles ja hiilis jälle edasi, pobisedes ja värisedes.

Tund pärast keskööd valdas hirm neid kolmandat korda, kuid nüüd näis see kaugemal olevat, nagu mööduks see kõrgel pealpool pilvi, kihutades kohutava kiirusega Läände. Guglunk oli oma kabuhirmus siiski täitsa abitu ning veendunud, et neid aetakse taga ja nende tulek on ammu teada.

"Kolm korda!" niuksus ta. "Kolm korda on ähvardus. Nad tunnevad, et me siin oleme, nad tunnevad Kõrgeausust. Kõrgeausus on nende peremees. Me ei saa sedakaudu kaugemale minna, ei. Sellest pole kasu, sellest pole kasu!"

Paluvatest ja lahketest sõnadest polnud enam mingit abi. Guglunk ei tõusnud enne püsti, kui Frodo teda vihaselt käskis ja käe mõõgapidemele pani. Siis ajas ta end urisedes jalule ja läks nende ees, nagu peksasaanud koer.

Nii komberdasid nad läbi öö roidunud lõpu ning kuni järgmise päeva tulekuni kõndisid nad vaikides langetatud päi, nägemata ja kuulmata midagi peale tuule vihina oma kõrvus.

3. PEATÜKK
Must Värav on suletud

Enne järgmise päeva tõusu sai teekond Mordorisse otsa. Soo ja kõrb jäid selja taha. Nende ees heleda taeva taustal kerkisid tumedaina suurte mägede ähvardavad harjad.

Mordorist lääne pool kulges Ephel Dúathi, Varjumägede, sünkjas ahelik ning põhja pool Ered Lithui murtud tipud ja viljatud seljandikud, hallid nagu tuhk. Aga kui need kaks ahelikku teineteisele lähenesid, ümbritsedes tegelikult üheainsa suure müürina Lithladi ja Gorgorothi morne välju ning nende keskel asuvat karmi sisemerd Núrneni, sirutasid nad pikad harud põhja poole; ning nende harude vahele jäi sügav kuristik. See oli Cirith Gorgor, Lummakuru, sissepääs Vaenlase maale. Kõrged kaljud langesid kummalgi küljel madalamale ning lõhe suust kerkisid esile kaks järsku küngast, süsimustad ja paljad. Nende tipus seisid Mordori Hambad, kaks kõrget ja tugevat kindlust. Ammustel aegadel ehitasid Gondori inimesed need oma uhkuses ja väes, pärast Sauroni lüüasaamist ja põgenemist, et ta ei saaks oma vanasse kuningriiki tagasi pöörduda. Aga Gondori jõud kustus ja inimesed uinusid ning pikki aastaid seisid kantsid tühjalt. Siis tuli Sauron tagasi. Nüüd olid lagunenud vahitornid uuesti korda seatud ja relvi täis ning neid valvati raugematu innuga. Neil olid kivised palged ja tumedad aknaavad, mis vahtisid põhja ja itta ja läände, ning iga aken oli täis unetuid silmi.

Üle kuru suudme ehitas Must Isand ühelt kaljult teisele ulatuva kivivalli. Müüris oli üksainus rauast värav ning selle harjal sammusid lakkamatult valvurid. Küngaste all oli kalju uuristatud täis sadu koopaid ja vaglakäike: seal luuras orkide vägi, et märguande peale välja voolata ja sõtta minna, otsekui mustade sipelgate parv. Keegi ei võinud Mordori Hammaste vahelt läbi minna ilma nende hammustust tundmata, kui just Sauron teda ei kutsunud või ei teadnud ta salasõna, mis avab Morannoni, tema maa musta värava.

Kaks kääbikut silmitsesid lootusetult torne ja müüri. Isegi kaugelt nägid nad hämaruses musti vardjaid müüril liikumas ja vahisalku värava ees. Nad lamasid nüüd ühes kivises augus Ephel Dúathi põhjapoolseima tugisamba väljasirutuva varju all ja piilusid üle lohu ääre. Läbi raske õhu laueldes oleks vares saanud ehk vaid sajasüllase lennu nende peidupaigast lähema torni musta tippu. Selle kohal tuprus must suits, nagu hõõguks künka all tuli.

Päev tõusis ning kahkjaskollane päike vilkus üle Ered Lithui elutute harjade. Siis kostis äkki vaskpasunate huik: neid puhuti vahitornides, ning kaugelt varjatud tugikohtadest ja eelpostidelt mägedes tulid vastuhüüud; ning veelgi kaugemal nõgusal maal kaikusid sügavalt ja kurjaendeliselt Barad-dûri võimsad sarved ja trummid. Mordorisse oli jõudnud järjekordne kohutav hirmu ja rügamise päev; öövahid kutsuti nende koobastesse ja sügavaisse kodadesse ning õelasilmsed ja jubedad päevavahid marssisid oma postidele. Teras läikis tuhmilt müüriharjal.

"Noh, siin me's nüüd oleme!" tähendas Juss. "Siin on Värav ja mulle paistab küll, et ega me siit kaugemale ei jõuagi. Aga Vanatoil oleks nüüd küll paar head sõna öelda, kui ta mind praegast näeks! Eks ta öeld mulle alati, et ükskord ma omadega rappa läen, kui ma ette ei vaata. Aga ega ma oma vanameest vist enam näha saa. Kahju - ta ei saagi mulle enam öelda *no mesasja ma sulle ütsin, Juss!* Ta võiks ennast hingetumaks rääkida, kui ma veel korra tema vana nägu näeks. Aga ennem ma pean ennast puhtaks kasima, muidu ta ei tunne mind üldse ära.

Ega pole vist mõtet küsida "kus me nüüd lähme?" Me ei saa edasi minna - kui me just orkide käest küüti ei palu."

"Ei, ei!" ütles Guglunk. "Sellest pole kasu. Me ei saa edasi minna. Urglik ütles nõnda. Ta ütles: me läheme Väravale ja seal saame näha. Ja näemegi. Oi jah, kõrgeausus, me näeme. Urglik teadis, et kääbikud ei saa seda teed minna. Oi jah, Urglik teadis."

"Mis kuramuse pärast sa meid siis siia tõid?" küsis Juss, kel polnud tuju olla õiglane või mõistlik. -

"Peremees käskis. Peremees ütles: vii meid Värava juurde. Ja hea Urglik teebki seda. Peremees ütles nii, tark peremees."

"Ütlesin jah," tunnistas Frodo. Tema ilme oli kibe ja tardunud, kuid otsustav. Ta oli räpane, kurnatud ning väsimusest ümber kukkumas, kuid ei kössitanud enam maas ning ta silmad olid selged. "Ma ütlesin nii, sest kavatsen Mordorisse sisse minna ega tea ühtki teist teed. Seepärast lähen ma siitkaudu. Ma ei kutsu kedagi endaga kaasa."

"Ei, ei, peremees!" vingus Guglunk, kobades Frodot ning.paistes olevat suures ahastuses. "Sellest pole mingit kasu! Ei mingit kasu! Ära vii Kõrgeausust Tema juurde! Ta sööb meid kõiki ära, kui Ta selle kätte saab, sööb kogu ilma. Hoia seda, kena peremees, ja ole Urgliku vastu lahke. Ära lase Temal seda saada. Või mine ära, mine kenadesse kohtadesse ja anna see väikesele Urglikule tagasi. Jah, jah, peremees: anna see tagasi, eks? Urglik hoiab seda hästi; ta teeb palju head, eriti kenadele kääbikutele. Kääbikud lähevad koju. Ärge minge Värava juurde!"

"Mind on kästud Mordori maale minna ja seepärast ma lähen," sõnas Frodo. "Kui see on ainus tee, siis pean ma seda mööda minema. Pärast tulgu kõik, mis tulema peab."

Juss ei lausunud sõnagi. Frodole otsa vaatamisest oli talle küllalt; ta teadis, et tema sõnad on kasutud. Ja lõppude lõpuks polnud tal ses asjas algusest peale erilist lootust; aga kuna ta oli

rõõmsameelne kääbik, polnud tal lootust tarviski, kuni meeleheidet sai edasi lükata. Nüüd olid nad jõudnud kibeda lõpuni. Aga ta oli kogu tee oma peremehe kõrval olnud; sellepärast ta tegelikult kaasa tuligi ning kavatses ka edasi tema kõrvale jääda. Peremees ei lähe Mordorisse üksi. Juss läheb koos temaga - ja igal juhul peavad nad Guglunkist lahti saama.

Guglunki kavatsuste hulka lahtisaamine igatahes veel ei kuulunud. Ta põlvitas Frodo jalge ees, murdes oma käsi ja viiksudes. "Mitte sedakaudu, peremees!" anus ta. "On ka teine tee. Oi jah, on küll. Teine tee, pimedam, palju raskem leida, palju salajasem. Aga Urglik tunneb seda. Las Urglik näitab teile!"

"Teine tee!" ütles Frodo kahtlevalt, vaadates uurival pilgul alla Guglunki peale.

"Jahh! Jahh, tõepoolesst! Seal oli teine tee. Urglik leidis selle. Lähme vaatame, kas see on ikka veel alles!"

"Sa pole sellest varem rääkinud."

"Ei. Peremees ei küsinud. Peremees ei ütelnud, mida ta teha kavatseb. Ta ei ütle vaesele Urglikule. Ta ütleb: Urglik, vii mind Värava juurde - ja siis head aega! Urglik võib lahke olla ja minema joosta. Aga nüüd ta ütleb: ma kavatsen sedakaudu Mordorisse minna. Ja Urglik on väga hirmul. Ta ei taha kena peremeest kaotada. Ja ta vandus, peremees pani ta vanduma, et päästab Kõrgeaususe. Aga isand viib selle Temale, otse Musta Käe juurde, kui ta sedakaudu läheb. Nii et Urglik peab nad mõlemad päästma ja talle tuleb meelde teine tee, mis seal kunagi oli. Kena peremees. Urglik väga hea, alati aitab."

Juss kortsutas kulmu. Kui ta oleks suutnud oma pilguga Guglunki sisse augud puurida, siis oleks ta seda teinud. Ta meel oli kahtlustest tulvil. Pealtnäha paistis Guglunk tõelises hädas olema ja tahtis väga Frodot aidata. Aga Jussil oli hästi meeles pealtkuuldud kõnelus ning tal oli raske uskuda, et kaua allasurutud Urglik vaidlusest võitjana välja tuli: too hääl polnud kõneluses igal juhul viimast sõna öelnud. Juss arvas, et Urgliku ja Guglunki pool (millele ta andis omas mõttes nimeks Nuhk ja Tõhk) olid sõlminud vaherahu ja ajutise liidu: kumbki ei tahtnud, et Sõrmus Vaenlase kätte satuks; mõlemad tahtsid hoida Frodot vangistamise eest ja oma silma all, nii kaua kui võimalik - vähemalt nii kaua, kuni Tõhk sai võimaluse oma "Kõrgeausus" pihta panna. Kas Mordorisse tõesti teine tee oli, selles Juss kahtles.

"Ja on väga hea, et kumbki pool tollest vanast täikraest ei tea, mida peremees teha kavatseb," mõtles ta. "Kui ta teaks, et isand Frodo tahab tema Kõrgeaususele igaveseks ajaks otsa peale teha, siis võib kihla vedada, et siin läheks varsti löömaks. Vana Tõhk on igastahes Vaenlase ees nii hirmul - ja tema käsu all kah, või vähemasti oli - et ta on ennemini nõus meid ära andma, kui meie aitamise pealt tabatud saama; või laskma oma Kõrgeausust ära sulatada. Niimoodi ma igastahes arvan. Ja ma loodan, et peremees peab selle üle hoolega aru. Ta on tark mees, aga pehme südamega. Üks Mängla ei oska küll ära arvata, mis ta järgmiseks teha võtab."

Frodo ei vastanud Guglunkile kohe. Kuni need kahtlused Jussi pikaldasest, aga terasest peanupust läbi käisid, seisis ta ja vahtis Cirith Gorgori tumeda kalju poole. Auk, milles nad varju leidsid, oli kaevatud madala künka nõlva sisse, veidi kõrgemal pikast renjast orust, mis jäi künka ja mägede välimiste tugisammaste vahele. Oru keskel seisid läänepoolse vahitorni mustad alusmüürid. Hommikuvalguses olid nüüd selgesti näha heledad ja tolmused maanteed, mis koondusid Mordori Värava juurde; üks käänles tagasi põhja suunas, teine kadus itta Ered Lithui jalamil hõljuvasse vinesse ning kolmas jooksis otse kääbiku poole. Torni juures teravat käänakut tehes laskus see kitsasse kuristikku ning möödus pisut allpool õõnest, milles ta seisis. Temast paremal, läänes, tegi tee pöörde ning kulges mööda mägede ääri lõuna suunas sügavaisse varjudesse, mis katsid Ephel Dúathi läänekülgi; tema pilgu eest kadudes rändas see edasi kitsale maaribale mägede ja Suure Jõe vahel.

Ringi vaadates märkas Frodo, et tasandikul käib elav sagimine. Näis, nagu oleksid terved sõjaväed korraga liikvele läinud, kuigi enamjaolt jäid nad tagant soodest tõusva uduvine varju. Aga siinseal tabas ta pilk kiivrite ja odade läike; ning üle tasase maa teede kõrval kappas palju ratsasalku. Talle tuli meelde pilt, mida oli näinud Amon Henilt mõni päev tagasi, kuigi nüüd paistis sellest juba aastaid möödas olevat. Siis teadis ta, et lootus, mis ta südames ühel meeletul hetkel tärkas, oli asjatu. Pasunad polnud puhunud mitte väljakutseks, vaid tervituseks. Musta Isandat ei rünnanud Gondori mehed, kes tõusid nagu kättemaksvad vaimud ammumöödunud vapruse haudadest. Need olid teist tõugu inimesed, kes tulid laiadelt Idamaadelt oma Ülemvalitseja käsu alla; sõjaväed, mis olid öösel ta Värava ees laagris olnud ning marssisid nüüd sisse, et suurendada veelgi ta kasvavat võimu. Nagu saanuks ta äkki teadlikuks nende olukorra ohtlikkusest, üksinda siin kasvava päevavalguse all, nii lähedal üüratule ohule, tõmbas Frodo kähku oma hapra halli kapuutsi üle pea ning astus tagasi nõkku. Siis pöördus ta Guglunki poole.

"Urglik," ütles ta, "ma usaldan sind veel kord. Paistab tõesti, et ma pean seda tegema, ning mulle on saatusest määratud sinult abi saada, kui ma seda kõige vähem otsida tean, ning et sinu saatus on aidata mind, keda sa nii kaua kurja mõttega taga ajasid. Senini oled sa mind hästi teeninud ja oma vannet ausalt pidanud. Ausalt sõna otseses mõttes," lausus ta Jussile pilku heites, "sest me oleme nüüd kaks korda sinu võimuses olnud ning sa pole meile midagi halba teinud. Samuti pole sa püüdnud minult ära võtta seda, mida sa kunagi otsisid. Las olla see kolmas kord kõige parem! Aga ma hoiatan sind, Urglik, et sa oled ohus."

"Jah, jah, peremees!" kinnitas Guglunk. "Hirmsas ohus! Urglik hakkab üdini vabisema, kui ta selle peale mõtleb, aga ta ei jookse ära. Ta peab aitama kena peremeest."

"Ma ei mõelnud seda ohtu, mida me kõik jagame," ütles Frodo. "Ma mõtlen seda ohtu, mis ähvardab sind üksinda. Sa andsid vande asja juures, mida sa nimetad Kõrgeaususeks. Pea seda meeles! See hoiab sind kinni; aga otsib ka samas võimalust, et su sõnu su enese hävinguks väänata. Sa oledki juba väänatud. Sa andsid end rumalast peast just praegu mulle välja. *Anna see Urglikule tagasi*, ütlesid sa. Ära ütle seda enam kunagi! Ära lase sel mõttel endas kasvada! Sa ei saa seda iial tagasi. Aga iha selle järele võib sind kibeda lõpuni viia. Sa ei saa seda iial tagasi. Viimases hädas, Urglik, pean ma Kõrgeaususe sõrme panema; ja Kõrgeaususus valitses sind kaua aega tagasi. Kui mina seda kandes sulle käsu annan, siis sa kuuletud, kui sa peaksid ka kuristikku hüppama või ennast tulle heitma. Ja niisugune mu käsk olema saab. Nii et vaata ette, Urglik!"

Juss vahtis oma peremeest heakskiidu, aga samas ka üllatusega: Frodo näol oli säärane ilme ja hääles säärane toon, mida ta polnud kunagi varem märganud. Ta oli alati tähele pannud, et armsa peremehe Frodo lahkus on nii kõrgel tasemel, et peab sisaldama ka kenakese portsu sõgedust. Muidugi käis selle juurde ka eelnevaga kokkusobimatu veendumus, et isand Frodo on kõige targem isik maailmas (kui ehk vanaperemees Bilbo ja Gandalf välja arvata). Guglunk võis omal kombel teha sama vea, mis oli vabandatav tema tutvuse lühidusega, ning ajada segi lahkuse ja sõgeduse. See kõne igatahes jahmatas ja kohutas teda. Ta vingerdas maas ega suutnud kuuldavale tuua muid arusaadavaid sõnu peale *kena peremehe*.

Frodo ootas veidi aega kannatlikult ning lausus siis pisut leebemal toonil: "Kuule, Guglunk või Urglik, kuidas soovid, räägi mulle sellest teisest teest ja seleta, kui saad, millist lootust see pakub, mis õigustaks minu sirgelt teelt kõrvale pöördumist. Mul on kiire."

Aga Guglunk oli haletsusväärses seisukorras ning Frodo ähvardus oli ta täitsa verest välja löönud. Polnud kerge temalt mingit arusaadavat selgitust kätte saada kogu selle pudina ja vingumise hulgas, mille vaheajal ta maas roomas ja anus neid mõlemaid "vaese väikese Urgliku" vastu lahked olema. Mõne aja pärast rahunes ta veidi ning Frodo sai jupphaaval aru, et kui rändaja läheb mööda teed, mis pöördub Ephel Dúathist läände, siis jõuab ta lõpuks teeristile tumedate puude ringis. Parempoolne tee läks Osgiliathi ja Anduini sildadele ning keskmine lõuna poole.

"Edasi, edasi, edasi," pudistas Guglunk. "Me ei ole kunagi seda mööda läinud, aga öeldakse, et see läheb sada penikoormat, kuni sa näed Suurt Vett, mis ei püsi kunagi paigal. Seal on palju kalu ja suured linnud söövad kala - kenad linnud - aga me ei läinud kunagi sinna, oh ei, meil ei olnud kunagi võimalust. Ja öeldakse, et sealt edasi tuleb veel palju maid, aga Kollane Nägu on seal väga kuum ja seal on harva pilvi ja inimesed on metsikud ja neil on tumedad näod. Me ei taha seda maad näha."

"Ei!" ütles Frodo. "Aga ära eksi oma teelt. Mis sell,e kolmanda teeharuga on?"

"Oi jah, oi jah, on ka kolmas tee," jätkas Guglunk. "See pöörab vasakule. See hakkab kohe tõusma, üles, üles, keerutades ja ronides tagasi pikkade varjude poole. Kui see pöördub ümber musta kivi, siis sa näed seda, äkki sa näed seda enda kohal, ja sa tahad peitu pugeda."

"Näed seda, näed seda? Mida sa näed?"

"Vana kindlust, väga vana, väga hirmsat praegusel ajal. Me kuulasime muinaslugusid Lõunast, kui Urglik oli veel noor, kaua aega tagasi. Oi jah, me jutustasime palju lugusid õhtu eel Suure Jõe kallastel istudes, pajumaadel, kui ka Jõgi oli noorem, *guglunk, guglunk.*" Ta hakkas nutma ja pomisema. Kääbikud ootasid kannatlikult.

"Lugusid Lõunast," jätkas Guglunk, "pikkadest inimestest säravate silmadega, ja nende majadest, mis olid nagu kivikünkad, ja nende Kuninga hõbedasest kroonist ja tema Valgest Puust: imelisi lugusid. Nad ehitasid kõrgeid torne ning üks neist oli hõbevalge, ja seal sees oli kivi nagu Kuu ja selle ümber olid suured valged müürid. Oi jah, Kuu Kantsist räägiti palju lugusid."

"See peab olema Minas Ithil, mille ehitas Isildur Elendili poeg," lausus Frodo. "See oli Isildur, kes Vaenlase sõrme ära lõikas."

"Jah, Tema Mustal Käel on neid ainult neli tükki, aga sellest on küllalt," ütles Guglunk vabisedes. "Ja Tema vihkas Isilduri linna."

"Mida ta ei vihka?" ohkas Frodo. "Aga mis on Kuu Kantsil meiega pistmist?"

"Noh, peremees, seal ta oli ja seal ta on: kõrge torn ja valged majad ja müür; aga nüüd enam mitte kena, mitte ilus. Ta vallutas selle kaua aega tagasi. See on praegu väga jube koht. Rändajad värisevad seda nähes, nad hiilivad ta pilgu alt ära ja väldivad selle varju. Aga peremees peab seda kaudu minema. See on ainus teine tee. Sest mäed on seal madalamad ja vana tee läheb muudkui üles ja üles, kuni jõuab pimeda kuruni kõige tipus, ja siis läheb jälle alla ja alla - Gorgorothi." Tema hääl alanes sosinaks ning ta vabises.

"Aga mis kasu meil sellest on?" küsis Juss. "Vaenlane teab oma mägedest kindla peale kõike ja toda teed valvatakse nigunii sama hästi kui seda siin? Kants ei ole ju tühi, ega?"

"Oi ei, ei ole tühi!" sosistas Guglunk. "See paistab tühi, aga ei ole, oi ei! Seal elavad väga hirmsad elukad. Orkid, jah, alati orkid; aga seal elavad ka hullemad olevused, veel hullemad olevused. Maantee tõuseb päris üles müüride alla ja läheb väravast mööda. Mitte miski ei saa tee peal liikuda, ilma et nemad seda teaks. Nood seal sees teavad: Vaikivad Valvurid."

"Ah see su nõu siis ongi," ütles Juss, "et me käiks maha veel ühe pika tee lõunasse ja satuks sinna jõudes samasugusesse pigisse või veel hullemasse, kui me ülepea sinna jõuame?"

"Ei, ei, seda mitte," sõnas Guglunk. "Kääbikud peavad mõistma, peavad proovima aru saada. Ta ei oota rünnakut sealtpoolt. Tema Silm vaatab kõikjale, aga paneb mõnda kohta rohkem tähele kui teisi. Ta ei saa kõike korraga näha, veel mitte. Vaadake, Ta on vallutanud kogu maa Varjumägedest Jõeni ning sillad on nüüd Tema käes. Ta arvab, et keegi ei saa tulla Kuukantsi ilma sildadel suurt lahingut pidamata või tervet hulka paate hankimata, mida nad ei saa ära peita ja millest Tema kohe teada saab."

"Sa näikse sellest üsna palju teadma, mis Tema teeb ja mõtleb," tähendas Juss. "Kas sa oled Temaga hiljaaegu juttu ajand? Või lihtsalt orkidega nina pidi koos old?"

"Pole üldse kena kääbik, pole mõistlik," porises Guglunk, visates Jussile vihase pilgu ja pöördudes Frodo poole. "Urglik on muidugi orkidega rääkinud, enne kui ta peremeest kohtas, ja paljude rahvastega: ta on väga kaugel käinud. Ja mida tema praegu ütleb, seda ütlevad paljud. Siin Põhjas on Tema ja meie suurim oht. Ühel päeval tuleb Ta Mustast Väravast välja, üsna varsti. See on ainuke tee, kustkaudu saavad tulla suured sõjaväed. Aga seal läänes Ta ei karda, ja seal on Vaikivad Valvurid."

"Ah nii!" ütles Juss, laskmata end kõrvale lükata. "Ja seepärast peame meie sinna minema ja nende värava peale koputama ja küsima, et kas siit läheb ikka õige tee Mordorisse? Või on nad liiga vaikivad, et vastata? Sel pole mingit mõtet. Me võiks sedasama siin teha ja ühe pika vantsimise kokku hoida."

"Ära tee selle asjaga nalja," sisises Guglunk. "See ei ole naljakas, oi ei! Üldse mitte lõbus. Pole mingit mõtet katsuda Mordorisse pääseda. Aga kui peremees ütleb *ma pean minema* või *ma lähen*, siis peab ta kuidagi proovima. Aga ta ei tohi minna sellesse hirmsasse linna, oi ei, muidugi mitte. Seal tuleb Urglik appi, kena Urglik, kuigi keegi ei räägi talle, milles asi on. Urglik aitab jälle. Tema leidis selle. Tema teab seda."

"Mille sa leidsid?" küsis Frodo.

Guglunk kössitas maha ja ta hääl alandus jälle sosinaks. "Väikese raja, mis viib üles mägedesse; ja siis trepi, kitsa trepi, oi jah, väga pika ja kitsa. Ja siis veel astmeid. Ja siis" - ta hääl alanes veelgi - "käigu, pimeda käigu; ja siis väikese lõhe ja raja kõrgel peakuru kohal. Seda teed mööda tuli Urglik pimedusest välja. Aga see oli aastaid tagasi. Rada võib nüüd kadunud olla; aga ehk ei ole, ehk ei ole."

"See jutt ei meeldi mulle üldse," sõnasJuss. "Jutu järgi tundub isegi liiga kerge olema. Kui see rada ikka veel seal on, siis valvatakse ju seda ka. Kas rada ei valvatud, Guglunk?" Seda lausudes tabas ta, või arvas tabavat, rohelise läike Guglunki silmis. Guglunk mõmises midagi, kuid ei vastanud.

"Kas seda ei valvata?" küsis Frodo karmilt. "Ja kas sa *põgenesid* pimedusest, Urglik? Kas sind mitte ei lubatud lahkuda, teatava ülesandega? Seda arvas vähemalt Aragorn, kes leidis su mõne aasta eest Surnusoode juurest."

"See on vale!" sisises Guglunk ning Aragorni nime kuuldes süttis ta silmis õel leek. "Ta valetas minu peale, jah, valetas. Ma põgenesin, puhta ihuüksi. Mul kästi tõesti Kõrgeausust otsida; ja ma olen otsinud ja otsinud, muidugi olen. Aga mitte Musta jaoks. Kõrgeausus oli meie oma, see oli minu, ma ütlen sulle! Ma põgenesin."

Frodo tundis kummalise kindlusega, et selles punktis polnudki Guglunk tõest nii kaugel, nagu võinuks arvata; et ta oli kuidagi Mordorist välja viiva tee leidnud ja vähemalt uskus, et see oli ta enda nutikuse teene. Esiteks pani ta tähele, et Guglunk ütles enda kohta mina, ja see paistis oma harvadel esinemiskordadel olevat märk, mis näitas, et mingid jäänused vanast aususest ja siirusest teda hetkeks valitsevad. Aga isegi kui Guglunki sai selle koha pealt usaldada, ei unustanud Frodo Vaenlase riukaid. "Põgenemist" võidi lubada või korraldada ning see oli Mustas Kantsis hästi teada. Ja igal juhul hoidis Guglunk ilmselgelt hulka asju salajas.

"Ma küsin sinult veel kord," lausus ta, "kas see rada ei ole valve all?"

Aga Aragorni nimetamine oli Guglunki tuju halvaks teinud. Ta nägi välja täpselt nii, nagu valetamises kahtlustatu, kes on igatahes tõtt rääkinud, või vähemalt osa tõest. Ta ei vastanud.

"Kas see ei ole valve all?" kordas Frodo.

"Jah, jah, võib-olla. Sel maal pole ohutuid kohti," lausus Guglunk mossitades. "Pole ohutuid kohti. Aga peremees peab seda proovima või koju minema. Pole teist teed." Rohkemat nad temalt kätte ei saanud. Ohtliku koha ja kõrge kuru nime ei osanud ta öelda, või ei tahtnud.

Kuru nimi oli Cirith Ungol, ja see nimi oli kurja kuulsusega. Aragorn oleks ehk osanud neile selle nime ja tema tähenduse öelda; Gandalf oleks neid hoiatanud. Aga nad olid üksi ning Aragorn oli kaugel ja Gandalf seisis Raudlinna varemete keskel ja võitles Sarumaniga, olles sunnitud reetmise tõttu viivitama. Kuid isegi siis, kui ta lausus oma viimased sõnad Sarumanile ja *palantír* tulisena Orthanci trepile prantsatas, oli tema mõte alati Frodo ja Tobajussi peal, üle pikkade penikoormate otsis tema meel neid alati lootuses ja kaastundes.

Frodo võis seda enese teadmata tajuda, nagu oli tajunud ka Amon Henil, kuigi ta uskus, et Gandalf on kadunud, kadunud igaveseks kauge Moria varjudesse. Ta istus tükk aega maas, vaikselt, pea kumaras, püüdes meelde tuletada kõike, mida Gandalf oli talle öelnud. Aga selleks valikuks ei suutnud ta mingit nõu leida. Gandalfi juhatus oli neilt liiga vara ära võetud, liiga vara, kuna Must Maa oli ikka veel väga kaugel. Kuidas nad viimaks sinna sisse pääsevad, seda Gandalf ei öelnud. Võib-olla ei osanud ta öelda. Vaenlase kindlusse Põhjas, Dol Gulduri oli ta ükskord sisenenud. Aga Mordorisse, Tulemäe ja Barad-dûri juurde, sestsaadik, kui Must Isand jälle täies jõus tõusis - kas oli ta kunagi

sinna läinud? Frodo seda ei uskunud. Ja siin ta nüüd oli, pisike väikemees Maakonnast, lihtne kääbik vaiksest kolkast, ning pidi leidma tee sinna, kuhu suured ei suutnud minna, või ei julgenud minna. See oli kuri saatus. Aga tema oli selle enda peale võtnud oma enese elutoas eelmise aasta kevadel, mis oli nüüd nii kaugel, et tundus olevat mõni peatükk jutus maailma noorusest, kui Hõbedane ja Kuldne Puu veel mõlemad õitsesid. See oli halb valik. Millise tee peab ta valima? Ja kui mõlemad viivad õudusse ja surma, mis kasu sellest valikust siis on?

Päev möödus. Sügav vaikus langes väikese halli lohu peale, kus nad lamasid, nii lähedal hirmu maa piirile: vaikus, mida võis tunda, nagu oleks see tihe loor, mis lõikas nad ära kogu ümbritsevast maailmast. Nende kohal oli kahvatu taevakuppel, suitsust vöödiline, kuid see näis asuvat kõrgel ja kaugel, nagu paistaks ta läbi tohutute õhusUgavike, mis on hauduvatest mõtetest rasked.

Isegi päikese ees hõljuv kotkas poleks märganud maasistuvaid kääbikuid, otsustamise raskus turjal - vaikseid, liikumatuid, varjatud oma õhukeste hallide mantlite alla. Hetkeks oleks ta silmanud Guglunki, tillukest maapinnal lesivat kogu: seal lamasid tõenäoliselt mõne inimlapse nälginud kondid, rõivaräbalad ikka veel seljas rippumas, pikad käed ja jalad peaaegu luuvalged ja luukõhnad - liha mitte nokatäitki.

Frodo pea oli põlvede kohale kummardunud, kuid Juss nõjatus selili, käed kukla taga, vahtides oma kapuutsi alt tühja taevasse. Vähemalt oli see tükimat aega tühi. Siis arvas Juss nägevat tumedat linnusarnast kogu tema vaatevälja lauglemas, õhus rippumas ja siis jälle ära lendamas. Selle järel tulid veel kaks, ja siis neljaski. Nad paistsid imeväikesed, ehkki ta teadis mingil kombel, et nad on hiigelsuured, tohutu tiivaulatusega ning lendavad väga kõrgel. Ta kattis silmad ja tõmbus kägarasse. Teda valdas samasugune hoiatav hirm, mida ta Mustade Ratsanike läheduses oli tundnud, abitu õudus, mis oli tulnud koos karjega tuules ja varjuga kuu kohal, kuigi nüüd polnud see nii purustav ega vastupandamatu: oht oli kaugem. Aga oht see oli. Frodo tundis seda samuti. Ta mõttelõng katkes. Ta võpatas ja värises, kuid ei vaadanud üles. Guglunk keris end kokku, otsekui nurkaaetud ämblik. Tiivulised kogud keerlesid ning sööstsid kiiresti alla, rutates tagasi Mordorisse.

Juss hingas sügavalt sisse. "Ratsanikud on jälle väljas, üleval õhus," lausus ta kähedal sosinal. "Ma nägin neid. Mis sa arvad, kas nemad meid nägid? Nad olid hirmus kõrgel. Ja kui nad on needsamad Mustad Ratsanikud, kes ennegi, siis nad ju päevavalgel suurt ei näe, või kuidas?"

"Ei, vist mitte," sõnas Frodo. "Aga nende ratsud näevad. Ja nood tiivulised olendid, kelle seljas nad nüüd lendavad, näevad tõenäoliselt rohkem kui ükski teine elukas. Nad on nagu hiigelsuured raisakotkad. Nad otsivad midagi: ma kardan, et Vaenlane on valvel."

Õudustunne möödus, kuid neid ümbritsev vaikus oli murtud. Mõnda aega olid nad maailmast ära lõigatud, otsekui nähtamatul saarel; nüüd olid nad jälle paljad, oht oli tagasi. Aga Frodo ei rääkinud Guglunkiga ega teinud oma valikut. Tema silmad olid suletud, otsekui näeks ta und või vaataks sissepoole oma südamesse või mällu. Viimaks ta võpatas ja tõusis üles ning nüüd paistis, et ta on valmis kõnelema ja otsustama. Aga ta ütles: "Kuulake! Mis see on?"

Neid tabas uus hirm. Nad kuulsid laulu ja rämedat hõikumist. Algul oli see väga kaugel, kuid lähenes aina: lärm tuli nende poole. Kõigile kargas pähe, et Mustad Tiivad on nad avastanud ja saatnud relvastatud sõdalased neid kinni võtma: ükski kiirus ei paistnud Sauroni teenritele liiga suur. Nad lümitasid maas ja kuulasid. Hääled ning relvade ja turviste kõlin olid väga lähedal. Frodo ja Juss päästsid oma väikesed mõõgad tuppedes lahti. Põgenemine oli võimatu.

Guglunk tõusis aeglaselt ja roomas nagu putukas lohu servale. Ta kergitas end väga ettevaatlikult tollhaaval kõrgemale, kuni sai kahe murenenud kivi vahelt välja piiluda. Hääled hakkasid parajasti jälle taanduma ning kustusid siis aegamisi ära. Eemal Morannoni vallil puhus sarv. Siis tõmbus Guglunk tasakesi tagasi ja lipsas alla nõkku.

"Mordorisse läheb veel inimesi," teatas ta vaiksel häälel. "Tumedad näod. Me ei ole enne selliseid inimesi näinud, ei, Urglik ei ole. Nad on metsikud. Neil on mustad silmad ja pikad mustad juuksed ja kuldrõngad kõrvades; jah, palju ilusat kulda. Ja mõnel on punane värv põskedel ja punased riided; ja nende lipud on punased, ja nende odaotsad ka; ja neil on ümmargused kilbid, kollased ja mustad, suurte piikidega. Pole kenad; väga julmad ja õelad näevad need inimesed välja. Peaaegu sama pahad kui orkid ja palju suuremad. Urglik arvab, et nad tulevad Lõunast, sealt, kus Suur Jõgi lõpeb: nad tulevad mööda seda teed. NüUd on nad ära Musta Värava poole läinud, aga neid võib veel tulla. Ikka tuleb Mordorisse veel rahvast juurde. Ühel päeval on kõik rahvad seal sees."

"Kas seal oli olivantse?" suures tuhinas kuulda uudiseid võõrastelt maadelt unustas Juss oma hirmu.

"Ei, ei olnud olivantse. Mis need olivantsid on?" küsis Guglunk.

Juss tõusis püsti, pani käed selja taha (nagu ta alati "luuletusi üles üteldes" tegi) ning alustas:

Hall nagu hiir,
Kõrge kui müür,
Nina kui uss,
Sarvedkui puss.

Ma olen nii suur,
Et murduvad puud
Ja vappuvad mäed,
Kui mööda ma läen.
Kõrvad lehvivad peas,
Aastad veerevad reas
Lõuna päikese all.
Olen tugev kui vall,
Olen vägev kui kants,
Nimeks mul Olivants.
Ei eal lama maas,
Olgu või suremas.
Kui kohtad sa mind,
Jääb kinni sul hing.
Kui pole mind näind,
Ei uskuda täi;
Kuid kõneleb tõtt
Olivantside jutt.

"See," ütles Juss, kui oli lugemise lõpetanud, "see on üks värss, mis meil Maakonnas on. Sel polegi võib-olla mingit mõtet, aga võib-olla on kah. Aga meil on ka oma muinasjutud ja uudised Lõunast, kas tead. Vanasti käisid kääbikud teinekord rändamas. Ega neid palju tagasi ei tuld ja ega seda kõike ei usutud, mis nad rääkisid: *Voore uudis*, ja *mitte sirge nagu Maakonna jutt*, nigu öeldakse. Aga ma olen kuuld lugusid suurest rahvas, kes elab kaugel päikesemaal. Meie lugudes hüütakse neid tõmmukateks; ja räägitakse, et nemad sõidavad olivantside seljas, kui sõtta läevad. Nad panevad majad ja tornid olivantside selga ja puha, ja olivantsid pilluvad üksteisele kiva ja ja puid. Nii et kui sa ütsid: "Inimesed Lõunast, üleni punases ja kullas," siis küsisin mina: "Kas seal olivantse kah oli?" Sest kui seal oli, siis ma mõtsin vaadata, olgu see ohtlik või ärgu olgu. Aga nüüd ma vist ei näe kunagi olivantsi. Võib-olla polegi siukest looma olemas." Ta ohkas.

"Ei, olivantse ei olnud," ütles Guglunk jälle. "Urglik pole neist kunagi kuulnud. Ta ei taha neid näha. Ta ei taha, et nad oleksid. Urglik tahab siit ära saada ja kuskil ohutumas kohas peitu pugeda. Urglik tahab, et peremees minema hakkaks. Kena peremees, kas ta ei tule koos Urglikuga?"

Frodo tõusis püsti. Ta oli kõigist oma muredest hoolimata naerma pahvatanud, kui Juss taris välja vana videvikulaulu Olivantsist, ja see naer oli ta kahtlustest vabastanud. "Ma soovin, et meil oleks tuhat olivantsi ja Gandalf ühe valge seljas kõige ees," ütles ta. "Siis me saaks ehk sellele kurjale maale läbi murda. Aga neid meil ei ole; on ainult omaenese väsinud jalad ja kõik. Olgu, Urglik, kolmas kord võib kõige paremini välja kukkuda. Ma tulen sinuga."

"Hea peremees, tark peremees, kena peremees!" hüüdis Guglunk suure rõõmuga, Frodo põlvi patsutades. "Hea peremees! Siis puhake nüüd, kenad kääbikud, kivide varjus, tihedalt kivide all! Puhake ja lamage vaikselt, kuni Kollane Nägu ära läheb. Siis saame kiiresti teele asuda. Peame olema tasased ja kärmed nagu varjud!"

4. PEATÜKK
Maitseroheline ja mooritud küülik

Vähesed järelejäänud päevavalguse tunnid veetsid nad puhates, nihutades end varju, kui päike liikus, kuni nende lohu lääneserva vari viimaks pikaks kasvas ja pimedus täitis kogu nõo.

Siis sõid nad veidike ja jõid säästlikult. Guglunk ei söönud midagi, kuid võttis vee tänuga vastu.

"Varsti saab veel," ütles ta huuli lakkudes. "Hea vesi jookseb ojades alla Suurde Jõkke, kena vesi nendel maadel, kuhu me läheme. Urglik saab seal võib-olla süüa ka. Ta on väga näljane, jah, *guglunk!*" Ta pani oma kaks laia kätt sisselangenud kõhu peale ning tema silmis süttis kahvatu roheline tuli.

Oli juba sügav hämarik, kui nad lõpuks teele asusid, hiilides üle lohu lääneserva ning sulades vaimudena ühte konarliku maapinnaga teeveeres. Täiskuust oli nüüd kolm ööd möödas, kuid kuu ei tõusnud üle mägede enne südaööd ning varajased öötunnid olid väga pimedad. Üksik punane tuli põles kõrgel üleval Hammaste Tornides, kuid muud märki Morannoni unetust valvest polnud kuulda ega näha.

Punane silm jälgis nende pagemist veel mitu versta, kui nad üle viljatu kivise maa ukerdasid. Nad ei julgenud maanteele minna, vaid hoidsid end sellest paremale, järgides tee suunda väikese vahemaa tagant, nii hästi kui said. Kui öö hakkas juba vanaks jääma ja nemad ära väsisid, sest olid teinud ainult ühe lühida peatuse, kahanes silm viimaks tillukeseks hõõguvaks täpiks ning kadus seejärel: nad olid läinud ümber madalamate mägede tumeda põhjapoolse haru ja suundusid lõuna poole.

Kummaliselt kerge südamega jäid nad nüüd jälle puhkama, kuid mitte kauaks. Guglunki arvates ei liikunud nad veel küllalt kiiresti. Tema arvestuse järgi oli Morannonist ristteeni Osgiliathi kohal ligi kakskümmend penikoormat ning ta lootis katta selle vahemaa nelja päevateega. Nii et varsti rühkisid nad jälle edasi, kuni koit hakkas aeglaselt hallis üksinduses maad võtma. Nad olid ära käinud peaaegu viis penikoormatning kääbikud ei jaksanud enam edasi minna, isegi siis, kui oleksid julgenud.

Kasvav valgus paljastas neile maa, mis polnud enam nii viljatu ja laastatud. Mäed terendasid ikka veel kurjaendeliselt nende vasakul bel, kuid siinsamas kõrval oli lõunasse viiv tee, mis nüüd küngaste mustadest jalamitest eemaldus ja lääne poole kaldus. Selle taga katsid nõlvu varjulised puud, otsekui tumedad pilved, kuid kõikjal nende ümber laius konarlik nõmm, mis oli täis kasvanud kanarbikku ja leetpõõsaid ja kontpuid ning teisi puhmaid, mida nad ei tundnud. Siinseal nägid nad kõrgete mändide salku. Kääbikute tuju läks väsimusele vaatamata jälle pisut rõõmsamaks: õhk oli värske ja lõhnav ning meenutas neile kõrgustikke kauges Põhjakihelkonnas. Oli meeldiv end jälle kergemini tunda ning kõndida maal, mis oli vaid mõned aastad Musta Isanda võimu all olnud ja polnud veel täielikult hävinud. Aga nad ei unustanud varitsevat ohtu ega Musta Väravat, mis oli ikka veel liiga läh edal, kuigi peidus mornide kõrgendike taga. Nad vaatasid ringi peidukoha järele, kus võiks päevavalgel kurjade silmade eest varju leida.

Päev möödus rahutult. Nad lamasid sügaval kanarbikus ning lugesid tunde, mis pikkamisi ja üksluiselt mööda venisid; sest nad olid ikka veel Ephel Dúathi varju all ning päike oli hämune. Frodo suigatas paar korda sügavalt ja rahulikult, kas usaldades Guglunki või olles liiga väsinud, et tema pärast muret tunda; kuid Jussil oli raske tukastusest sügavamini uinuda, isegi kui Guglunk ilmselt raskesti magas, puhkides ja tõmmeldes oma salajastes unenägudes. Võib-olla hoidis nälg teda rohkemgi ärkvel kui usaldamatus: ta oli hakanud igatsema hea koduse lõuna, "korraliku sooja kõhutäie" järele.

Niipea, kui maa saabuva öö varjus vormituks halluseks vajus, läksid nad jälle teele. Veidi aja pärast juhtis Guglunk nad lõunasse viivale maanteele; ning pärast seda liikusid nad kiiremini edasi, kuigi oht oli suurem. Nende kõrvad olid pingul, et püüda eest või tagant kostvat jalgade või kapjade astumist; kuid öö möödus ja nad ei kuulnud krõpsugi ei ratsanikust ega jalakäijast.

Maantee oli ehitatud ammuununenud aegadel ning umbes nelikümmend versta Morannonist allpool oli seda värskelt parandatud, kuid edasi lõunasse minnes mattis loodus selle enda alla. Vanaaja inimeste kätetööd võis ikka veel näha tee sirges kindlas sihis ja tasases käigus: aegajalt lõikus see läbi künkanõlvade või hüppas üle oja mööda vastupidava müüritise nägusat laia kaart; aga viimaks kadusid kõik märgid kiviehitusest, välja arvatud mõni murtud piilar siin ja seal, mis teeveerelt põõsastest välja piilus, või ikka veel umbrohu ja sambla vahelt paistvad vanad sillutiskivid. Kanarbik ja puud ja sõnajalad ronisid kallastelt alla ja rippusid üle pervede või roomasid välja tee peale. Viimaks kahanes see maakolka vähekasutatud vankriroobasteks, kuid ei käänelnud: see hoidis oma kindlat sihti ning juhtis neid mööda kõige kiiremat rada.

Nii jõudsid nad tolle maa põhjapiirkonda, mida inimesed kunagi Ithilieniks kutsusid - see oli kaunis maa metsaste nõlvade ja kiirevooluliste ojadega. Öö tuli selge, ümara kuu ja tähtede paistes, ning kääbikuile näis, et mida kaugemale nad läksid, seda tuntavamaks muutus õhu lõhn; ning Guglunki puhkimisest ja podisemisest võis aru saada, et ka tema oli muutust tähele pannud ning see ei

meeldinud talle. Päeva esimeste märkide saabudes tegid nad jälle peatuse. Nad olid jõudnud pika, sügava ja keskelt järsukaldalise kaevandi lõppu, mille kaudu tee murdis läbi kivisest seljandikust. Nüüd ronisid nad üles läänepoolsele kaldale ja vaatasid ringi. Taevas puhkes koit ning nad nägid, et mäed olid nüüd palju kaugemal, taandudes ida poole pikas silmapiiril hajuvas kaares. Nende ees läänekaares jooksid lauged nõlvad alla hämarasse vinesse. Kõikjal nende ümber kasvas väikeste salude kaupa vaigurikkaid puid, kuuski, seedreid ja küpresse ning teisi liike, mis olid Maakonnas tundmatud, ja puude vahele jäid laiad välud; igal pool leidus küllaga healõhnalisi taimi ja põõsaid. Pikk tee Kaljulõhelt oli toonud neid oma maast kaugele lõuna poole, kuid kuni siia varjulisse kanti jõudmiseni polnud kääbikud ilmastiku muutumist tundnud. Siin oli Kevad juba nende ümber ametis: noored rohulibled tungisid läbi sambla ja mulla, lehised rohetasid, väikesed lilled puhkesid mätastel, linnud laulsid. Ithilienil, Gondori laastatud aial oli ikka veel alles sagrise metsavaimu armsus.

Lõunas ja läänes paistsid Anduini soojad madalamad luhad, mida kaitsesid ida poolt Ephel Dúathi mäed, matmata neid ometi oma varju alla, ning põhjast Emyn Muili künkad, lõunakaar oli aga avatud soojale õhule ja niisketele tuultele kaugelt Merelt. Seal kasvasid suured puud, mis olid istutatud väga ammu ning varisesid nüüd oma hoolimatute järeltulijate lopsakuse alla; ning tamariski ja terava pistaatsia, oliivi ja loorberi salud ning tihnikud; kadakas ja mürt ning liivatee, mis kasvas puhmastena või peitis kivid oma roomavate puiste varte sügava vaiba alla; mitmesugused salveid, millel puhkesid sinised, punased või kahvaturohelised õied; ning majoraan ja vastselt võrsunud petersell ning veel palju taimi, mille kuju ja lõhn ei mahtunud Jussi aiateadusse. Koopad ja kaljuseinad olid juba kaetud kiviriku ja kukeharja õietähekestega. Priimulad ja anemoonid tärkasid sarapuutihnikuis; ning tooneliiliad ja kellukesed noogutasid rohus oma pool avatud päid: sügavas rohelises rohus veesilmade kõrval, kus langevad ojad peatusid jahedais lohkudes oma teekonnal Anduini.

Rändajad keerasid maanteele selja ning läksid mäest alla. Kui nad läbi põõsaste ja rohupuhmaste endale teed murdsid, tõusid nende ümber magusad lõhnad. Guglunk köhis ja öökis; kuid kääbikud hingasid sügavalt sisse ning korraga pahvatas Juss naerma, mitte nalja pärast, vaid sellest, et ta süda oli kerge. Nad läksid mööda oja kallast, mis nende ees kiiresti allamäge voolas. Nire tõi nad väikese selge järve äärde madalas nõos: see asus iidse kivist basseini lõhutud varemeis, mille nikerdatud ääris oli peaaegu täielikult kaetud sambla ja murakatega; võhumõõgad seisid tiigi veeres rivis ning vesiroosilehed ujusid selle tumedal õrnalt virvendaval pinnal; kuid vesi oli sügav ja värske ning voolas aiva tasakesi üle kiviserva tiigi kaugemas otsas.

Seal nad pesid ennast ja jõid sissevoolava oja ääres janu täis. Siis otsisid nad puhkepaika ja peidupaika; sest see maa, mis nägi küll veel kena välja, oli nüüd ikkagi Vaenlase valduses. Nad polnud teest väga kaugele tulnud, ent isegi nii lühida maa peal nägid nad vanu sõjaarme ning uuemaid haavu, mida olid löönud orkid ja teised Musta Isanda jäledad teenrid: augutäis katmata rooja ja jätteid; ohjeldamatult maha raiutud ja surema jäetud puud, mille koore sisse olid räpakate löökidega taotud kurjad ruunid või Silma õudne märk.

Järve väljavoolu all ringi ronivale Jussile, kes tundmatuid taimi ja puid nuusutades ja puudutades oli hetkeks Mordori unustanud, tuletati äkitselt meelde alati ligi olevat ohtu. Ta sattus kogemata tulest söödud ringile, mille keskel ta leidis hunniku söestunud ja katkisi kolpi ja luid. Kiire kasvuga orjavitsad ja kibuvitsad ja roomavad elulõngad tõmbasid juba katte üle selle kohutava verepulma ja tapatalgu paiga, kuid see ei olnud igivana. Juss kiirustas kaaslaste juurde tagasi, kuid ei öelnud midagi: luudel oli parem rahus puhata, kui et Guglunk neid käperdab ja läbi tuhnib.

"Otsime mõne koha, kus pikali visata," ütles ta. "Mitte allpoolt. Mulle meeldiks üleval rohkem."

Veidi maad järvest kõrgemal leidsid nad mulluste sõnajalgade sügava pruuni pesa. Selle taga kasvav tumedaleheliste loorberipuude võsa ronis üles järsust kallakust, mida kroonisid vanad seedrid. Seal otsustasid nad puhata ja mööda saata päeva, mis tõotas tulla selge ja soe. See oli hea päev Ithilieni saludes ja lagendikel edasi lonkimiseks, ent kuigi orkid võisid päikesepaistet peljata, jätkus siin liiga palju kohti, kus sai varjus olla ja varitseda, ning siin leidus teisigi kurje silmi: Sauronil oli palju teenreid. Guglunk ei olnud nagu nii nõus Kollase Näo all ringi käima. Varsti pidi see vaatama üle Ephel Dúathi tumedate ahelike, ning siis ta minestaks ja tõmbuks valguse ja kuuma käes kössi.

Juss oli kõndimise ajal usinasti toidu peale mõelnud. Nüüd, mil meeleheide läbimatu Värava ees jäi selja taha, ei kaldunud ta oma peremehe kombel nende ülalpidamist enne teekonna lõppu sugugi juhuse hooleks jätma; ja igal juhul tundus talle targem haldjate teeleiba halvemate päevade jaoks säästa. Sellest ajast oli möödas juba kuus päeva või rohkemgi, kui ta nende toiduvarusid napilt kolme nädala peale hindas.

"Kui me selle ajaga Tuleni jõuame, siis oleme küll õnnega koos!" mõtles ta. "Ja me võime ju ka tahta tagasi tulla. Võime küll!"

Pealegi tundis ta end pärast pikka öist teekonda ning suplust ja joomist veelgi näljasemana kui tavaliselt. Õhtusöök või pruukost vanas köögis tule ääres Paunaveere tänaval oli see, mida ta tegelikult tahtis. Talle tuli üks mõte pähe ning ta pöördus Guglunki poole. Too oli just hakanud omapäi minema hiilima ning roomas kõigi nelja jala peal läbi sõnajalgade.

"Hei! Guglunk!" hüüdis Juss. "Kus sa lähed? Jahile? Kuule, sa vana nuhk, sulle ei meki meie söök, ja ega ma ise kah vaheldust pahaks ei paneks. Sinu uus lipukiri on *alati valmis aitama*. Kas sa leiad midagi sobivat näljase kääbiku jaoks?"

"Jah, võib-olla, jah," kostis Guglunk. "Urglik aitab alati, kui nemad küsivad - kui nemad kenasti küsivad."

"Hea küll!" ütles Juss. "Mina küsin. Ja kui see veel küllalt kena ei ole, siis mina palun."

Guglunk kadus. Ta oli mõnda aega ära ning pärast paari suutäit *lembast* kaevas Frodo end sügavale sõnajalgadesse ja keeras magama. Juss vaatas teda. Varane päevavalgus hiilis alles varjuliste puude alla, kuid ta nägi oma peremehe nägu väga selgesti ning tema käsi samuti, kui need ta kõrval maas puhkasid. Akki meenus talle, kuidas Frodo oli pärast oma surmahaava Elrondi kojas maganud. Peremehe sängi kõrval valvates pani Juss tähele, et mõnikord paistis tema seest nõrka valgust kumavat; kuid nüüd oli valgus isegi selgem ja tugevam. Frodo nägu oli rahulik, hirmu ja mure märgid olid sealt lahkunud; kuid see näis vana, vana ja ilus, nagu oleks aastate nikerdustöö korraga paljudes peentes joontes nähtavale ilmunud, mis enne olid varjatud, kuigi näo põhiilme polnud muutunud. Mitte et Mängla Juss oleks omas mõttes niimoodi arutanud. Tema raputas pead, nagu oleksid kõik sõnad kasutud, ning pomises: "Ma armastan teda. Ta on sedamoodi, ja mõnikord ta paistab justkui läbi. Aga ma armastan teda sellegipoolest."

Guglunk tuli vaikselt tagasi ja piilus üle Jussi õla. Frodole pilgu heitnud, sulges ta silmad ja roomas häält tegemata minema. Juss läks hetk hiljem tema juurde ja leidis ta midagi nätsutamas ning omaette podisemas. Eluka kõrval maas lebasid kaks väikest küülikut, mida ta oli ahnelt silmadega õgima hakanud.

"Urglik aitab alati," ütles ta. "Ta tõi küülikud, kenad küülikud. Aga peremees on magama jäänud ja võib-olla tahab Juss ka magada. Ei taha enam küülikuid? Urglik katsub aidata, aga ta ei saa kõike ühe silmapilguga kinni püüda."

Jussil polnud siiski küüliku vastu midagi ning seda ta ka ütles. Vähemalt mitte keedetud küüliku vastu. Muidugimõista oskavad kõik kääbikud süüa keeta, sest nad hakkavad seda kunsti õppima enne tähtede õppimist (milleni paljud kunagi ei jõuagi); aga Juss oli hea kokk, isegi kääbikute mõistes, ning ta oli nende rännakutel tihtilugu laagrilõkkel toitu valmistanud, kui selleks võimalus avanes. Ta kandis ikka veel lootusrikkalt osa oma köögivarustusest seljakotis kaasas: pisikest tuletaelakarpi, kaht väikest madalat potti, millest pisem suurema sees istus; nende sisse olid paigutatud puulusikas, lühike kaheharuline kahvel ja mõned praevardad; ning koti põhja oli peidetud kahanev aare lamedas puust karbis - sool. Aga tal oli tarvis tuld ja muidki asju peale selle. Ta pidas veidi aru, võttes samal ajal välja noa, puhastades ja ihudes seda, ning asus siis küülikuid nülgima. Ta ei kavatsenud Frodot hetkekski üksi magama jätta.

"Kuule, Guglunk," ütles ta. "Mul on sulle teine töö. Mine ja võta need potid vett täis ja too tagasi!"

"Urglik toob vett, jah," kostis Guglunk. "Aga milleks kääbikul kõike seda vett vaja on? Ta on joonud, ta on pesnud."

"Ah, mis siin ikka seletada," sõnas Juss. "Kui sa praegast ei aima, siis saad nigunii varsti teada. Ja mida rutem sa vee kohale tood, seda rutem sa teada saad. Ära sa mu potte ära lõhu, või muidu teen sust hakkliha!"

Kuni Guglunk ära oli, silmitses Juss veel kord Frodot. Too magas ikka veel vaikselt, kuid nüüd hämmastas Jussi peamiselt tema näo ja käte kõhetus. "Ta on liiga kõhn ja pingul," pomises ta. "See pole üks õige kääbik. Kui ma need kotikad valmis saan, siis ajan ta üles."

Juss korjas kokku hunniku kõige kuivemaid sõnajalgu ning ronis siis kaldast üles, et korjata hagu ja murdunud oksi; allakukkunud seedrioks künka tipus andis talle hea varu. Ta kaevas välja paar murumätast kalda jalamil just sõnajalapadriku ääres, õõnestas sinna madala augu ja pani oma puud sinna sisse. Tulekivi ja taelaga osavalt ümber käies sai ta peagi väikese leegi põlema. See ei ajanud peaaegu üldse suitsu, kuid levitas väga meeldivat lõhna. Ta kummardus just lõkke kohale, varjates seda ja pannes raskemaid puid peale, kui Guglunk tagasi tuli, ettevaatlikult panne kandes ja omaette torisedes.

Ta pani potid maha ning märkas järsku, mida Juss teeb. Elukas tõi kuuldavale nõrga kähiseva vingatuse ning paistis olevat nii hirmul kui vihane. "Ahh! Sss - ei!" hüüdis ta. "Ei! Rumalad kääbikud, lollid, jah, lollid! Nad ei tohi seda teha!"

"Mida ei tohi?" küsis Juss üllatunult.

"Ei tohi teha vasstikuid punaseid keeli," sisises Guglunk. "Tuli, tuli! See on ohtlik, jah, ohhtlik. See põletab, see tapab. Ja see toob vaenlased kohale, jah, toob küll."

"Ei mina usu," ütles Juss. "Ei tea, miks see nad siia peaks tooma, kui ma sinna märga asja peale ei pane ja lõket tossama ei aja. Aga kui toob, siis toob. Ma teen igastahes proovi. Ma mõtlen need kotikad ära moorida."

"Küülikud ära moorida!" kiunus Guglunk jahmunult. "Ära rikkuda see ilus liha, mille Urglik teie jaoks hoidis, vaene näljane Urglik! Mille jaoks? Mille jaoks, rumal kääbik? Nad on noored, nad on õrnad, nad on kenad. Söö neid, söö neid!" Ta sirutas käe lähima küüliku järele, kes juba nülitult tule ääres lamas.

"Kuule, kuule!" hüüdis Juss. "Igaüks omamoodi. Meie leib jääb sulle kurku kinni ja toores kotikas jääb mulle kurku kinni. Kui sa annad mulle kotika, siis on see kotikas minu jagu, eks ole, ja ma võin selle ära keeta, kui tahan. Ja ma tahan. Sul pole tarvis pealt vahtida. Mine püüa veel mõni ja söö, nagu sulle meeldib - kuskil omaette, minu silma alt ära. Siis ei näe sina tuld ja mina ei näe sind ja mõlemad oleme rahul. Ma vaatan, et see tuli mul suitsema ei hakka, kui see sind lohutab."

Guglunk taganes porisedes ja looberdas sõnajalgade vahele. Jussil oli oma pannidega tegemist. "Mida kääbikul kotika kõrva tarvis on," ütles ta enda ette, "on natuke maitserohelist ja juurikaid, eriti tuhleid - leivast rääkimata. Rohelist saab vist muretseda."

"Guglunk!" hõikas ta tasa. "Kolmas kord käib kõigi kohta. Mul on rohelist tarvis." Guglunk pistis pea sõnajalgadest välja, kuid tema ilme polnud ei abivalmis ega sõbralik. "Paar lehte loorberit, natuke liivateed ja salveid käib küll - enne kui vesi keema läeb," ütles Juss.

"Ei!" turtsus Guglunk. "Urglik ei ole rahul. Ja Urglikule ei meeldi haisvad lehed. Tema ei söö rohtu ega juurikaid, ei, kõrgeausus, mitte enne, kui ta on päris näljas või väga haige, vaene Urglik."

"Urglik satub päris tõeliselt kuuma vette, kui vesi keema läeb, kui ta ei tee nii, nagu teda palutakse," urises Juss. "Juss pistab ta pea sinna sisse, jah, kõrgeausus.Ja ma paneks teda otsima naereid ja porgandeid ja tuhleid ka, kui oleks õige aastaaeg. Siin maal kasvab vist igasugu häid asju nii samuti metsikult. Ma annaks ei tea mida poole tosina tuhli eest."

"Urglik ei lähe, oi ei, kõrgeausus, mitte seekord," sisises Guglunk. "Ta kardab ja on väga väsinud ja see kääbik ei ole kena, üldse mitte kena.

Urglik ei tõngu juurikaid ja porgandaid ja - tuhleid. Mis need tuhlid on, kõrgeausus, mis tuhlid on?"

"Kar-tu-lid," ütles Juss. "Vanatoi rõõm ja üsna hea maotäis tühja kõhu jaoks. Aga sa ei leia ühtegi, nii et sul pole mõtet otsidagi. Aga ole nüüd hea Urglik ja too mulle rohelist, siis ma hakkan sinust paremini mõtlema. Ja kui sa nüüd uue lehekülje pöörad ja selle ette ka jätad, siis ma keedan sulle mõni päev tuhleid. Seda ma teen: praekala ja krõpsud J. Mängla moodi. Sellest sa ei saa ära öelda."

"Jah, jah, me saame. Rikub kena kala, kõrvetab selle ära. Anna mulle *kohe* kala, ja pea endale oma vasstikud krõpsud!"

"Sa oled täitsa lootusetu," ohkas Juss. "Keri magama!"

Lõpuks pidi ta tarviliku kraami ikka ise kokku otsima; kuid tal ei tulnud minna kaugele ega magavat peremeest oma silma alt välja jätta. Natuke aega istus Juss mõtiskledes ning tuld segades, kuni vesi keema läks. Päev tõusis kõrgemale ja õhk läks soojaks; kaste kadus murult ja lehtedelt. Varsti lebasid tükeldatud küülikud koos maitsetaimedega kumbki oma potis ja podisesid. Ajapikku jäi Juss peaaegu magama. Ta lasi neil ligi tund aega moorida, katsudes neid vahetevahel kahvliga ja maitstes leent.

Kui toit tema arvates valmis sai, tõstis ta potid tulelt ära ja hiilis Frodo juurde. Frodo silmad vajusid poolavali, kui Juss tema kohal seisis, ning siis ärkas ta oma unelmaist: veel üks õrn, käestlibisenud unenägu rahust.

"Tere, Juss!" ütles ta. "Sa ei puhka? Kas midagi on viltu? Mis kell on?"

"Paar tundi pärast päevatõusu," vastas Juss, "ja umbes pool üheksa Maakonna kella järgi. Aga midagi pole viltu. Kuigi päris õige justkui kah ei ole: pole juurikaid, pole sibulaid, pole tuhleid. Mul on sinu jaoks natuke moorpraadi ja leent, isand Frodo. Teeb sulle head. Sa pead seda oma kruusist helpima; või otse potist, kui see on sutsuke jahtund. Mul pole kausse kaasas, ega muid korralikke nõusid."

Frodo haigutas ja ringutas. "Sa oleks pidanud puhkama, Juss," ütles ta.

"Ja tuletegemine on siinkandis ohtlik. Aga ma olen näljane. Hmm! Kas selle lõhna on siiamaale tunda? Mida sa moorisid?"

"Urgliku kingitust," vastas Juss, "paari noort kotikat; kuigi Guglunk seda nüüd vist kahetseb. Aga nende kõrvale pole muud anda kui natuke rohelist."

Juss ja tema peremees istusid sõnajalapadrikus ja sõid oma praadi otse potist, jagades isekeskis vana kahvlit ja lusikat. Nad lubasid endale kumbki poole haldjate teeleivast. See oli täielik pidusöök.

"Uu! Guglunk!" hüüdis Juss ja vilistas vaikselt. "Tule siia! Sul on veel aega meelt muuta. Siin on veel natuke järgi, kui sa tahad mooritud kotikat proovida." Vastust ei tulnud.

"Nojah, küllap ta läks oma käe peal süüa otsima. Teeme sellele lõpu peale," ütles Juss.

"Ja siis pead sa natuke magama," märkis Frodo.

"Ara sa tukkuma jää, kui ma tudin, isand Frodo. Ma pole tema suhtes liiga kindel. Temas on ikka veel paras ports Tõhku - toda paha Guglunki, kui sa aru saad, mis ma mõtlen - ja see kasvab jälle tugevamaks. Ma arvan, et nüüd ta tahab mind esimesena ära kägistada. Me'i vaata neid ilmaasju just päris ühtemoodi ja tema pole Jussiga rahul, oi ei, kõrgeausus, üldsegi mitte rahul."

Nad lõpetasid ja Juss läks oja äärde nõusid puhtaks loputama. Kui ta tagasiminekuks püsti tõusis, vaatas ta kaldast üles. Sel hetkel nägi ta päikest kerkimas läbi vine või udu või tumeda varju, või mis see iganes oli, mis alati ida pool püsis, ning saatmas oma kuldseid kiiri alla puude ja lagendiku peale tema ümber. Siis märkas ta ülalt tihnikust tõusmas hõredat sinakashalli suitsukeerdu, mis oli päikesevalges selgelt näha. Vapustusega mõistis ta, et see on tema enese väikese lõkketule suits, mille ta oli unustanud ära kustutada.

"Nii ei lähe! Ma ei arvand, et see niimoodi välja paistab!" pomises ta ja tõttas tagasi. Äkki ta peatus ja kuulatas. Kuulis ta vilet või mitte? Või oli see mõne võõra linnu hUüd? Kui see oli vile, siis ei tulnud see Frodo poolt. Nüüd kõlas see jälle teises kohas! Juss pistis täiest jõust ülesmäge jooksu.

Ta leidis, et väike oks oli lõpuni põledes süüdanud mõned sõnajalad lõkkeaseme servas ning tuld võtnud sõnajalg pani mättad suitsema. Juss tampis kähku viimase leegi surnuks, puistas tuha laiali ja

pani mättad auku tagasi. Siis ronis ta üles Frodo juurde.

"Kas sa kuulsid vilet ja seda, mis vastuseks tuli?" küsis ta. "Mõni minut tagasi. Ma loodan, et see oli ainult lind, aga see ei kõland just päris sedamoodi: rohkem nii, nagu oleks keegi linnuhäält järgi teind, ma mõtlen. Ja ma kardan, et mu tulenatuke hakkas suitsema. Kui ma meile nüüd miski häda kaela tõmbasin, siis ma'i anna seda endale kunagist andeks. Ja pole võibolla võimalustki!"

"Kuss!" sosistas Frodo. "Ma kuulsin vist hääli."

Kaks kääbikut sidusid oma väikesed pambud kokku, panid need põgenemiseks valmis ja pugesid siis sügavamale sõnajalgadesse. Seal jäid nad kössitades kuulatama.

Häältes polnud kahtlust. Need kõnelesid madalalt ja vargsi, kuid olid lähedal ja tulid aina ligemale. Siis hakkas keegi äkki päris nende juures rääkima.

"Siin! Siit see suits tuligi!" ütles hääl. "See peab olema siinsamas. Nagunii sõnajalgades. Me püüame ta lõksu nagu jänese. Siis saame teada, mis tõugu elukas see on."

"Jajaa, ja misasja ta teab!" lausus teine hääl.

Silmapilk rühkisid neli meest eri suundadest läbi sõnajalgade lähemale. Kuna põgenemine ja peidusolek polnud enam võimalikud, hüppasid Frodo ja Juss jalule, panid seljad vastakuti ja tõmbasid oma pisikesed mõõgad tupest.

Kui avanev pilt neid üllatas, siis üllatas see veelgi rohkem nende kinni püüdjaid. Seal seisid neli pikka inimest. Kahel olid käes laiade säravate peadega odad. Kahel olid suured vibud, peaaegu nende endi pikkused, ning mahukad nooletuped täis pikki roheliste sulgedega nooli. Kõigil olid mõõgad vööl ning seljas rohelistes ja pruunides toonides rõivad, millega oli ilmselt kõige parem nähtamatult Ithilieni väludel hulkuda. Nende käsi katsid rohelised sõjakindad ning rohelised peakotid varjasid nende nägusid, peale silmade, mis olid väga terased ja erksad. Frodole turgatas kohe meelde Boromir, sest need inimesed olid oma kasvu ja hoiaku ning kõneviisi poolest tema moodi.

"Me ei leidnud seda, mida otsisime," ütles üks. "Aga mida me õigupoolest leidsime?"

"Igatahes mitte orke," kostis teine, lastes vabaks oma mõõgapideme, mille ta oli pihku haaranud, kui nägi Astla välkumist Frodo käes.

"Haldjad?" oletas kolmas kahtlevalt.

"Ei! Mitte haldjad," lausus neljas, kõige pikem ning ilmselt teiste pealik. "Haldjad ei käi neil päevil enam Ithilienis. Ja haldjad pidada imekaunid välja nägema, nagu räägitakse."

"Ja meie ei näe, jah?" ütles Juss. "No suured tänud! Ja kui te meie üle arupidamisega otsa peale saate, siis äkki ütlete ka, kes teie olete ja miks te kahte väsind rändajat rahus puhata ei lase."

Pikk roheline mees naeris kibedalt. "Mina olen Faramir, Gondori Pealik," sõnas ta. "Aga sellel maal ei käi rändajaid: ainult Musta või Valge Kantsi teenrid."

"Aga meie pole kumbki," lausus Frodo. "Ja rändajad oleme sellegipoolest, öelgu Pealik Faramir, mida tahes."

"Siis andke kähku aru endast ja oma ülesandest," ütles Faramir. "Meil on oma töö teha ning see pole õige aeg ega koht mõistatamiseks või läbi rääkimiseks. Noh! Kus teie kolmas kaaslane on?"

"Kolmas?"

"Jah, too luusiv vennike, keda me nägime seal allpool ninapidi tiigis. Ta näeb kole välja. Küllap mingi nuuskiv orkisugu või nende sigitis. Aga ta lipsas meil mingi jänesehaagiga käest ära."

"Ma ei tea, kus ta on," ütles Frodo. "Ta on ainult juhuslik teel kohatud kaaslane ja ma ei vastuta tema eest. Kui te talle peale satute, siis säästke teda. Tooge või saatke ta meie juurde. Ta on ainult üks armetu kiitsakas elukas, aga ta on veidiks ajaks minu hoole all. Meie oleme kääbikud Maa konnast, kaugelt Põhja ja Lääne poolt, paljude jõgede tagant. Minu nimi on Frodo Drogo poeg ning minuga koos on Tobajuss Ahjotagose poeg, väärt kääbik minu teenistuses. Me oleme tulnud pika tee - Kaljulõhelt või Imladrisest, nagu mõned seda hüüavad." Siinkohal Faramir võpatas ja muutus tähelepanelikuks. "Meil oli seitse kaaslast: ühe kaotasime Morias, teistest läksime lahku Parth Galenil Raurose kohal: kaks minu hõimust ning päkapikk, haldjas ja kaks inimest. Need olid Aragorn ja Boromir, kes ütles enda tulevat Minas Tirithist, ühest linnast Lõunas."

"Boromir!" hüüatasid kõik neli meest.

"Boromir, Isand Denethori poeg?" küsis Faramir ning tema näole tekkis imelik karm ilme. "Te tulite koos temaga? See on alles uudis, kui see tõsi on. Teadke, väikesed võõrad, et Boromir Denethori poeg oli Valge Kantsi Kõrge Vardja ning meie Ülempealik: me tunneme temast kibedat puudust. Kes te siis olete ja mis teil temaga tegemist oli? Tehke kähku, sest päike tõuseb! "

"Kas teile on tuntud need mõistatuslikud sõnad, mida Boromir Kaljulõhele tõi?" küsis Frodo vastu.

Otsige Mõõka, mis Murtud.
Ta koduks on Imladris.

"Need sõnad on meile tõesti tuntud," lausus Faramir hämmastunult. "Seegi on märk teie aususest, et te neid samuti teate."

"Aragorn, keda ma nimetasin, kannab Mõõka, mis Murtud," ütles Frodo. "Ja meie oleme väikemehed, kellest need värsid rääkisid."

"Seda ma näen," sõnas Faramir mõtlikult. "Või ma näen, et see võib nõnda olla. Ja mis on Isilduri

Hukk?"

"See on saladus," vastas Frodo. "Kahtlemata saab see ühel päeval avalikuks."

"Peame sellest rohkem teada saama," ütles Faramir, "ja teadma, mis toob teid nii kaugele itta, tolle varju alla seal..." Ta osutas sinnapoole ega nimetanud mingit nime. "Aga mitte praegu. Meil on töö käsil. Te olete ohus ning tänasel päeval poleks te ei teed ega välja mööda kaugele jõudnud. Siin tuleb kõva löömist, enne kui päev lõunasse jõuab. Seejärel surm või kiire taganemine Anduini äärde. Ma jätan kaks meest teid valvama, teie enda ja minu heaolu nimel. Tark mees ei usalda sel maal juhuslikke kohtumisi. Kui ma tagasi tulen, siis tahan teiega veel kõnelda."

"Jääme nägemiseni!" sõnas Frodo sügavalt kummardudes. "Mõtle, mida tahad, aga mina olen kõigi Ühe Vaenlase vaenlaste sõber. Me tuleksime teiega, kui meil, väikesel rahval, oleks võimalust teenida teid, nõnda vapraid ja tugevaid mehi, ning kui mu kohus seda lubaks. Säragu valgus teie mõõkadel!"

"Väikemehed on viisakas rahvas, mis nad muud ka ei oleks," lausus Faramir. "Jääme nägemiseni!"

Kääbikud istusid jälle maha, kuid ei öelnud teineteisele sõnagi oma mõtete ja kahtluste kohta. Siiasamasse tumedate loorberipuude laigulise varju alla jäid kaks meest valvesse. Päeva kuumuse kasvades võtsid nad aegajalt maskid eest, et end jahutada, ning Frodo nägi nüüd, et nad on nägusad mehed, heledanahalised, tumedajuukselised, hallide silmade ning kurbade ja uhkete nägudega. Nad kõnelesid isekeskis vaiksel häälel, kasutades alul tavakeelt, kuid vanapärasemal viisil, ning minnes siis üle oma enese keelele. Oma hämmastuseks avastas Frodo kuulates, et nad räägivat haldjakeelt või midagi sellesarnast; ning ta silmitses neid imestusega, sest nüüd ta teadis, et need peavad olema Lõuna duulnedainid, Läänesaare Isandate järeltulijad.

Veidi aja pärast kõnetas ta neid, kuid mehed olid aeglased ja ettevaatlikud vastama. Nad nimetasid end Mablungiks ja Damrodiks, Gondori sõdalasteks ning Ithilieni rajaleidjateks; sest nemad pärinesid tolle rahva hulgast, kes kunagi Ithilienis elas, enne kui see vallutati. Selliste meeste seast valis Isand Denethor oma röövrüütlid, kes läksid salaja üle Anduini (kus või kuidas, seda nad ei öelnud) rüüstama orke ja teisi vaenlasi, kes kondasid Ephel Dúathi ja Jõe vahel.

"Siit on ligi seitse penikoormat Anduini idakaldale," ütles Mablung, "ja me tuleme harva nii kaugele välja. Aga sel korral on meil uus ülesanne: me tulime varitsema Haradi mehi. Olgu nad neetud!"

"Jajaa, olgu neetud need lõunamaalased!" kiitis Damrod. "Öeldakse, et vanasti olnud asjaõiendusi Gondori ja Haradi kuningriikide vahel Kaug-Lõunas; aga mitte kunagi sõprust. Neil päevil ulatus meie piir Anduini suudmest kaugele lõunasse ja Umbar, kõige lähem nende kuningriikidest, tunnistas meie ülemvõimu. Aga sellest on palju aega möödas. Mitme inimpõlve jooksul pole keegi meie vahel siiasinna käinud. Hiljaaegu saime teada, et Vaenlane on nende hulgas tööd teinud ja nad on Tema poole üle läinud, või tagasi läinud - nad olid alati valmis Tema tahet täitma - nagu ka paljud Idas. Ma ei kahtle, et Gondori päevad on loetud ning Minas Tirithi müürid langevad, sest nii suur on Tema jõud ja kurjus."

"Aga ometi ei istu me nurgas ega lase Temal oma tahtmist teha," ütles Mablung. "Nood neetud lõunamaalased marsivad nüüd vanu teid mööda üles, et Musta Kantsi vägesid täiendada. Jaa, mööda neidsamu teid, mida ehitasid Gondori meistrid. Ja me teame, et nad liiguvad üha hooletumalt, arvates, et nende uue käskija võim on küllalt suur, nii et isegi Tema küngaste vari võib neid kaitsta. Meie anname neile teistsuguse õppetunni. Mõni päev tagasi anti meile teada suurest väehulgast, mis põhja poole marsib. Üks nende vägedest peab meie arvestuste järgi enne lõunat siit mööda minema - seal ülal maanteel, kus see künkast läbi lõikab. Tee võib lõigata, aga nemad mitte! Mitte seni, kuni Faramir on Pealik. Tema juhib nüüd kõiki ohtlikke ettevõtmisi. Aga tema elu on nõiutud, või säästab saatus teda teistsuguse otsa jaoks."

Nende jutt vaibus kuuldavasse vaikusse. Kõik oli liikumatu ja valvas. Sõnajalatihniku serval kükitav Juss piilus välja. Oma teraste kääbikusilmadega nägi ta, et palju inimesi on liikvel. Ta nägi, kuidas need vargsi kaldast üles ronivad, ühekaupa või pikkades rivides, hoides alati puudesalu või võsa varju, või roomates läbi rohu ja padrikute, oma pruunis ja rohelises rõivastuses vaevalt nähtavad. Kõikide nägusid varjasid kapuuts ja mask ning käsi kindad, ja nad olid relvastatud samuti nagu Faramir ja tema kaaslased. Peagi olid kõik möödunud ja kadunud. Päike kerkis aina kõrgemale, kuni jõudis Lõunasse. Varjud kuivasid kokku.

"Ei tea, kus see sindrima Guglunk on?" mõtles Juss sügavamasse varju tagasi hiilides. "Tal on kaks võimalust: kas aetakse ta orki pähe vardasse või kõrvetab Kollane Nägu ta ära. Aga küllap ta hoolitseb enda eest." Ta heitis Frodo kõrvale maha ja lasi silma looja.

Juss ärkas, arvates, et oli kuulnud sarvede puhumist. Ta tõusis istuli. Keskpäev oli käes. Valvurid seisid ärksalt ja pinevalt puude varjus. Äkki kõlasid sarved veel valjemini ning nüüd kahtlemata ülevalt, nõlva harjalt. Juss arvas kuulvat ka karjumist ja metsikuid hüüdeid, kuid hääl oli nõrk, justkui tuleks see mõnest kaugest koopast. Siis puhkes siinsamas läheduses lahingukära, just nende peidupaiga kohal. Ta kuulis selgelt terase helavat kriginat terase vastas, mõõga põrkumist vastu raudkübarat, tera tuhmi mütsatust vastu kilpi; inimesed lõugasid ja kriiskasid ning üks selge hääl hüüdis *Gondor! Gondor!*

"See kõlab sedamoodi, nigu oleks sada seppa kokku saand," ütles Juss Frodole. "Lähemale ma neid küll ei taha!"

Kära kandus siiski lähemale. "Tulevad!" hüüdis Damrod. "Vaata! Mõned lõunamaalased on lõksust välja murdnud ja lasevad tee pealt jalga. Seal nad on! Meie mehed nende järel ja Pealik kõige ees!"

Juss, kes tahtis rohkem näha, läks nüüd valvurite juurde. Ta ronis ühe suurema loorberipuu otsa. Korraks silmas ta punases rõivas tõmmusid mehi, kes jooksid veidi kaugemal kallakust alla, ning rohelises sõdalasi neile järele tormamas ja neid jooksupealt maha rabamas. Õhk kubises nooltest. Äkki kukkus üks mees alla üle neid varjava nõlvaku serva, veeredes robinal läbi saledate puude peaaegu neile otsa. Ta jäi lamama mõne jala kaugusele sõnajalgadesse, nägu vastu maad, rohelised nooletutid turritamas välja ta kaelast kuldse võru kohal. Mehe sarlakpunane rüü oli räbalais, ta kattuvatest vaskplaatidest rinnakaitse lõhki raiutud, tema mustad kullaga palmitsetud patsid olid verega koos. Pruun käsi pigistas ikka veel murdunud mõõga pidet.

See oli Jussi esimene mulje inimeste lahingust inimeste vastu ning see ei meeldinud talle eriti. Ta oli rõõmus, et ei näinud surnu nägu. Ta mõtles, mis tolle mehe nimi võiks olla ja kust ta tuli; ning kas ta oli tõesti kurja südamega või millised valed või ähvardused olid viinud ta pikale teele kodust kaugele; ning kas ta poleks parema meelega rahus sinna jäänud - see kõik käis üheainsa välgatusega tema peast läbi ning pühiti kohe minema. Sest just siis, kui Mablung maaslamava keha juurde astus, kostis uut kisa. Suurt hala ja lärmi. Selle hulgas kuulis Juss kiledat röökimist või pasunate puhumist. Ning siis rasket tümpsumist ja matsumist, nagu mürtsataks vastu maad hiiglaslikud rammid.

"Vaata ette!" karjus Damrod oma kaaslasele. "pööraku Valar ta kõrvale! Mûmak! Mûmak!"

Oma jahmatuseks ja õuduseks ning igikestvaks vaimustuseks nägi Juss hiiglaslikku kogu puude vahelt välja murdmas ning kaldast alla jooksmas. See tundus talle suur nagu maja, palju suurem kui maja, halli värvi liikuv küngas. Võibolla suurendasid hirm ja imestus teda kääbiku silmis, kuid Haradi Mûmak oli tõepoolest hiiglakasvu loom ning tänapäeval temasarnaseid enam Keskmaal ei liigu; tema hõimlased, kes praegu veel elavad, on vaid mälestus ta kuninglikust kogust. Loom astus edasi, otse valvurite poole, ning keeras siis viimasel hetkel kõrvale, möödudes ainult mõne sülla kauguselt ja pannes maa nende jalge all vappuma: tema võimsad jalad olid kui puud, hiigelsuured purjesarnased kõrvad lehvisid, pikk lont oli üles tõstetud, otsekui suur ründevalmis madu, ja tillukesed punased silmad põlesid raevukalt. Tema ülespööratud sarvetaolised võhad olid mähitud kuldsetesse lintidesse ning verega määrdunud. Looma sarlakpunane ja kuldne ehisvaip laperdas ta külgede ümber metsikuis räbalais. Ehtsa sõjatorni riismed lasusid ta kerkival turjal, olles purunenud eluka arutul tormamisel läbi metsa; ning kõrgel tema kaela küljes rippus ikka veel meeleheitlikult tilluke kogu - võimsa sõjamehe keha, kes oli tõmmuka kohta hiiglane.

Vägev loom tammus edasi, rüsides pimedas vihas läbi tiigi ja võsa. Nooled hüplesid ja murdusid ta külgede kolmekordse naha vastas. Mõlema poole mehed pistsid tema ees põgenema, kuid paljudele jõudis ta järele ning virutas nad vastu maad. Varsti oli loom silmist kadunud, ikka veel kauguses pasundades ja trampides. Juss ei saanud kunagi teada, mis temast sai: kas ta pääses põgenema ja müttas mõnda aega metsas ringi, kuni hukkus kaugel kodust, või langes lõksu mõnda sügavasse auku; või tormas ta oma raevus edasi, kuni sööstis Suurde Jõkke ja neelati alla.

Juss hingas sügavalt sisse. "See oli olivants!" õhkas ta. "Nii et olivantsid on olemas ja mina olen ühte näind. On alles elu! Aga kodus ei usu mind mitte keegi. Noh, kui see nüüd läbi on, siis ma teen ühe väikse uinaku."

"Maga, kuni saad," ütles Mablung. "Aga Pealik tuleb tagasi, kui ta terveks jäi; ja kui ta tuleb, siis läheme ruttu minema. Meid hakatakse jälitama niipea, kui uudised meie tegudest Vaenlaseni jõuavad, ning see ei võta kaua aega."

"Minge siis vaikselt, kui te just peate!" ütles Juss. "Ei ole tarvis minu und segada. Ma pidin öö otsa kõmpima."

Mablung naeris. "Ma ei usu, et Pealik sind siia jätab, isand Tobajuss," ütles ta. "Aga eks sa saad näha."

5. PEATÜKK
Aken Läände

Jussile näis, et ta on ainult paar minutit tukastanud, kui ta ärgates leidis, et on hiline pärastlõuna ja Faramir on tagasi tulnud. Ta tõi endaga kaasa palju mehi; õigupoolest olid kõik ellujäänud rüüstajad kogunenud lähedal asuvale nõlvale, tubli kaks-kolmsada meest. Nad istusid laias poolringis, mille harude vahel oli istet võtnud Faramir, kuna Frodo tema ees seisis. Olukord paistis kangesti vangi ülekuulamise moodi.

Juss hiilis sõnajalgadest välja, kuid keegi ei pannud teda tähele, ning ta sättis ennast meeste ridade taha, kus kõik toimuv oli hästi kuulda ja näha. Ta vaatas ja kuulas tähelepanelikult, valmis vajaduse korral peremehele appi tormama. Juss nägi Faramiri nägu, mis oli nüüd katteta: see oli karm ja käskiv ning tema uurivast pilgust paistis terane aru. Kahtlus oli ta hallides silmades, mis vaatasid liikumatult Frodo poole.

Juss sai peagi aru, et Pealik ei olnud mitmes punktis Frodo aruandega rahul: millist osa mängis tema Kaljulõhelt teele asunud Vennaskonnas, miks oli ta lahkunud Boromirist ja kuhu ta nüüd läks. Eriti sageli pöördus mees tagasi Isilduri Huku juurde. Ta mõistis ilmselgelt, et Frodo varjas tema eest mingit väga tähtsat asjaolu.

"Aga Isilduri Hukk pidi ärkama just väikemehe tuleku ajal, või nõnda võib neist sõnadest aru saada," käis ta peale. "Kui sina oled nimetatud väikemees, siis tõid sina kahtlemata Nõukogule tolle asja, mis see ka ei oleks, millest sa räägid, ja seal sai Boromir seda näha. Kas sa eitad seda?"

Frodo ei vastanud. "Nii! " ütles Faramir. "Siis tahan ma sinu käest selle kohta rohkem teada; sest mis puudutab Boromiri, see puudutab ka mind. Orkinool surmas Isilduri, nagu vanad lood kõnelevad. Aga orkinooli on palju, ning ühe sellise nägemist ei saanud Gondori Boromir küll Turma märgiks pidada. Kas see asi oli sinu käes? Sa ütled, et see on varjatud; aga kas mitte seepärast, et sina pead paremaks seda varjata?"

"Ei, mitte seepärast, et mina seda paremaks pean," vastas Frodo. "See ei kuulu mulle. See ei kuulu ühelegi surelikule, ei suurele ega väikesele; aga kui keegi võiks seda nõuelda, siis oleks see Aragorn Arathorni poeg, keda ma nimetasin, meie Vennaskonna teejuht Moriast Rauroseni."

"Miks tema ja mitte Boromir, tolle Linna prints, mille ehitasid Elendili pojad?"

"Sest Aragorn pärineb otseliinis, isalt isale, Isildurist Elendili pojast enesest. Ja mõõk, mida ta kannab, oli Elendili mõõk."

Jahmatuspomin käis läbi meestesõõri. Mõned hüüdsid valjusti: "Elendili mõõk! Elendili mõõk tuleb Minas Tirithisse! Vägev uudis!" Aga Faramiri nägu jäi liikumatuks.

"Võib-olla," sõnas ta. "Aga nii suurt nõudlemist tuleb tõestada ning selleks on vaja kindlaid tunnismärke, kui too Aragorn peaks üldse kunagi Minas Tirithisse jõudma. Teda polnud veel seal, ega ühtki teie Vennaskonnast, kui ma sealt kuus päeva tagasi teele asusin."

"Boromir oli selle nõudlemisega rahul," ütles Frodo. "Kui Boromir siin oleks, siis vastaks ta kõigile sinu küsimustele. Ja kuna ta oli palju päevi tagasi juba Raurosel ja kavatses otse teie linna minna, siis küllap leiad sa tagasi jõudes sealt oma küsimustele vastused. Minu osa Vennaskonnas oli talle teada, nagu kõigile teistelegi, sest selle pani minu peale Imladrise Elrond ise kogu Nõukogu ees. Selle ülesandega tulin ma siia maale, kuid mul pole voli seda paljastada kellelegi peale Vennaskonna liikmete. Kuid need, kes end Vaenlase vaenlasteks peavad, teeksid hästi, kui nad mind ei takistaks."

Frodo toon oli uhke, vaatamata sellele, mida ta oma sisimas võis tunda, ning Jussile ta jutt meeldis; kuid Faramiri see ei rahuldanud.

"Nii!" ütles ta. "Sa tahad, et ma tegeleksin oma asjadega, läheksin koju ja jätaksin sind rahule. Boromir seletab kõik, kui ta tuleb. Kui ta tuleb, ütled sa! Kas sa olid Boromiri sõber?"

Frodole tuli elavalt meelde Boromiri rünnak ning hetkeks jäi ta kõhklema. Faramiri piidlevad silmad muutusid kalgimaks. "Boromir oli meie Vennaskonna vapper liige," lausus Frodo viimaks. "Jah, mina omalt poolt olin küll tema sõber."

Faramir muigas kibedalt. "Siis sa kurvastaksid, kui kuuleksid, et Boromir on surnud?"

"Kurvastaksin tõesti," kostis Frodo. Siis tabas ta Faramiri pilgu ja takerdus. "Surnud?" küsis ta. "Sa tahad öelda, et ta on surnud, ja teadsid seda? Sa püüdsid mind mu oma sõnade abil sisse mässida, mängisid minuga? Või katsud sa praegu mind valskusega lõksu püüda?"

"Ma ei püüaks isegi orki valskusega lõksu," sõnas Faramir.

"Kuidas ta siis suri, ja kuidas sina sellest tead? Sa ju ütlesid, et keegi Vennaskonnast ei olnud veel linna jõudnud, kui sina sealt lahkusid."

"Tema surmasaamise viisi lootsin tema sõbralt ja kaaslaselt kuulda saada."

"Aga ta oli elus ja terve, kui me lahku läksime. Ja minu teada elab ta praegugi. Kuigi maailmas leidub muidugi palju ohte."

"Palju jah," lausus Faramir, "ja reetmine pole see kõige väiksem."

Juss muutus selle kõneluse ajal aina kärsitumaks ja vihasemaks. Need viimased sõnad olid rohkem, kui ta taluda suutis, ning ringi keskele murdes sammus ta oma peremehe kõrvale.

"Paluks väga vabandust, isand Frodo," ütles ta, "aga see on nüüd küll liiale läind. Tal pole mingit õigust sinuga niimoodi rääkida. Kõige selle järel, millest sa läbi oled käind, nõndasama palju tema ja

kõigi nende suurte inimeste hea pärast, kui kõigi teiste pärast.

Kuule, sina, Pealik! " Ta jäi harkisjalu Faramiri ette seisma, käed puusas ning näol selline ilme, nagu pöörduks ta noore kääbiku poole, kes talle "sousti" ajab, kui tema käest rohtaia külastamise kohta aru päritakse. Kostis mõningast pominat, kuid samas ilmus mõne pealtvaataja näole ka muie: säärast pilti, kus nende Pealik istub maas, silm silma vastas harkisjalgse vihast vahutava kääbikuga, polnud nad varem näinud. "Kuule, sina!" ütles too. "Kus sa õige tüürid? Läheks nüüd asja juurde, enne kui kõik Mordori orkid meile kaela sajavad! Kui sa arvad, et minu peremees tolle Boromiri maha lõi ja pärast jalga lasi, siis pole sul üldse aru peas; aga ütle see nüüd ausasti välja, siis saab selle jamaga ühele poole! Ja siis anna teada, mis sa meiega teha mõtled. Aga sellest on ikka sindrima kahju küll, kui kõik see rahvas, kes muudkui jutustab Vaenlasega võitlemisest, ei lase teistel omal kombel natukest ära teha, ilma et kohe vahele segama hakkaks. Talle meeldiks see küll hirmsasti, kui ta meid praegast näeks. Arvaks, et on omale uue sõbra saand."

"Kannatust!" ütles Faramir, kuid mitte vihaselt. "Ära kõnele oma isanda eest, kelle tarkus on suurem kui sinu oma. Ja ma ei vaja kellegi õpetust, et ohu suurust mõista. Isegi praegu leian ma veidike aega, et raskes küsimuses õigesti otsustada. Oleksin ma sama tormakas kui sina, siis tapnuks ma teid juba ammu ära. Sest mul on käsk tappa kõik, keda ma leian siin maal kõndimas ilma Gondori Isanda loata. Aga ma ei tapa inimest ega looma vajaduseta ning isegi siis mitte rõõmuga, kui selleks vajadus on. Samuti ei räägi ma tühja juttu. Nii et ole rahul. Istu oma isanda kõrval ja ole vait!"

Juss potsatas raskelt istuma, nägu punane.Faramir pöördus jälle Frodo poole. "Sa küsisid, kuidas ma tean, et Denethori poeg on surnud. Surmasõnumitel on palju tiibu. Öeldakse, et *öö toob tihti uudiseid hõimuvelledele.* Boromir oli mu vend."

Kurbuse vari libises üle ta näo. "Kas sa mäletad mõnd erilist asja, mida Isand Boromir oma varustuse hulgas kaasas kandis?"

Frodo pidas hetke aru, peljates mõnd uut lõksu ning mõeldes, kuhu see vaidlus lõpuks viia võib. Ta oli vaevu päästnud Sõrmuse Boromiri uhkest haardest, aga kuidas ta nüüd nii paljude sõjakate ja tugevate meestega hakkama saaks, ei osanud ta arvata. Ometi tundis ta oma südames, et Faramir, kes küll väljanägemiselt oma vennaga sarnanes, ei olnud nii enesekeskne, kuid valjem ja targem. "Ma mäletan, et Boromir kandis sarve," lausus ta viimaks.

"Sa mäletad hästi ning selle kombel, kes on teda tõesti näinud," ütles Faramir. "Siis suudad sa seda võibolla oma vaimusilmas näha: Ida metshärja suur sarv, hõbedaga piiratud ja muistsete tähtedega kirjatud. Seda sarve on meie koja vanim poeg juba mitu põlve kandnud; ning öeldakse, et kui seda saab puhutud kusagil Gondori piirides, nagu need vana kuningriigi ajal jooksid, siis ei lähe tema hääl mitte kuulmata kaduma.

Viis päeva enne seda, kui ma sellele sõjakäigule asusin, üksteist päeva tagasi tänasest arvates kuulsin ma sarve puhumist: see kostis põhja poolt, kuid ähmaselt, nagu oleks see vaid kaja mu mõtetes. Pidasime seda halva ettekuulutuseks, mu isa ja mina, sest me polnud Boromirist tema lahkumisest saadik mingeid sõnumeid kuulnud ning ükski valvur meie piiridel polnud näinud teda möödumas. Ja kolmandal ööl juhtus minuga teine ja veel kummalisem asi.

Istusin öösel Anduini vee ääres, hallis pimeduses noore kahvatu kuu all, ja vaatasin igivoogavat jõge; ning kurvad kaislad kahisesid. Nii valvame me alati kaldaid Osgiliathi all, mida meie vaenlased nüüd osalt oma käes hoiavad ja kust nad meie maid laastamas käivad. Aga sel ööl magas kesköö tunnil kogu ilm. Siis ma nägin või arvasin nägevat paati vett mööda alla ujumas, säravhalli, väikest, kõrge ninaga võõramoelist venet ning kedagi polnud seda sõudmas ega tüürimas.

Õud haaras mind, sest paadi ümber kumas kahvatu valgus. Aga ma tõusin ja läksin kaldale ja hakkasin vette sumama, sest mind tõmbas vene poole. Siis pöördus see minu suunas, pidas hoo kinni ja liugles aeglaselt mu käeulatusest mööda, ent ometi ei söandanud ma seda puutuda. See istus sügavalt vees, nagu oleks ta raskelt koormatud, ning kui ta mu pilgu alt möödus, näis mulle, et ta on peaaegu ääreni täis selget vett, millest tuli valgus; ning vee rüpes lamas uinunud sõdalane.

Murdunud mõõk oli ta põlvedel. Nägin palju haavu ta kehal. See oli Boromir, mu vend, ja surnud. Tundsin ära ta sõjariistad, ta mõõga, ta armsa näo. Vaid üht ma ei näinud: tema sarve. Vaid üht ma ei tundnud: kaunist vööd, mis oli kui kuldseist lehtedest ta piha ümber põimitud. *Boromir!* hüüdsin ma. *Kus on sinu sarv? Kuhu viib sinu tee? Oo Boromir!* Kuid ta oli läinud. Paat pöördus voolu ja kadus hiilates öösse. See oli kui uni, aga ometi mitte uni, sest ärkamist ei tulnud. Ja ma ei kahtle, et ta on surnud ja läinud Jõge mööda alla Merre."

"Paraku!" ütles Frodo. "See oli tõesti Boromir, nii nagu mina teda tundsin. Sest selle kuldse vöö andis talle Lothlórienis Emand Galadriel. Tema oli see, kes meid nõnda riidesse pani, nagu te meid näete - haldjahalli. See sõlg on sama meistri töö." Ta puudutas hõberohelist lehte, mis ta mantlit kurgu all koos hoidis.

Faramir silmitses ehet lähemalt. "See on ilus," sõnas ta. "Jah, see on tõesti samasuguse kunstiga tehtud. Nii et te läksite siis läbi Lórieni maa? Laurelin dórenan oli selle vana nimi, kuid nüüd ei tea inimesed sellest enam ammu midagi," lisas ta vaikselt, vaadeldes Frodot uue imestusega silmis. "Sinus oli palju kummalist, mida ma nüüd mõistma hakkan. Kas sa ei räägiks mulle rohkem? Sest on kibe mõelda sellele, kuidas Boromir suri, peaaegu oma kodumaa läve ees."

"Ma ei saa öelda rohkem, kui olen juba öelnud," vastas Frodo. "Kuigi sinu lugu täidab mind

eelaimdusega. Arvan, et see oli vaid kujutelm, mida sa nägid, ja mitte rohkem, mõne halva juhuse vari, mis on olnud või on tulemas. Kui see polnud just Vaenlase valelik vemp. Olen näinud vanade aegade ausate sõdalaste nägusid, kes magavad Surnusoode laugaste all, või näivad seal olevat tema võltside kunstide läbi."

"Ei, see polnud nõnda," ütles Faramir. "Sest tema teod täidavad südame jälestusega, kuid minu süda oli täis leina ja kahetsust."

"Aga kuidas võis selline asi tõepoolest juhtuda? " küsis Frodo. "Sest ühtki paati ei saa kanda üle Tol Brandiri kaljuküngaste; ning Boromir kavatses minna koju üle Endiuhtme ja Rohani väljade. Ent kuidas võib ükski alus sõita üle suure kose vahutavate voogude ja mitte uppuda keevais haudades, olles ise vesilastis?"

"Ma ei tea," kostis Faramir. "Aga kust too paat tuli?"

"Lórienist," Utles Frodo. "Sõudsime kolme säärase paadiga mööda Anduini alla Kosele. Nood olid samuti haldjate töö."

"Te tulite läbi Varjatud Maa," lausus Faramir, "aga paistab, et te ei mõistnud selle jõust eriti palju. Kui inimestel on tegemist Võlukunsti Valdjatariga, kes elab Kuldses Metsas, siis võivad nad oodata veel palju imelikke juhtumisi. Sest surelikul on ohtlik selle päikese maailmast välja minna ning vähesed on sealt muutumatuna tagasi tulnud, nagu räägitakse.

Boromir, oo Boromir!" hüüdis ta. "Mida ütles ta sulle, too Emand kes ei sure mitte? Mida ta nägi? Mis ärkas siis sinu südames? Miks läksid sa Laurelindórenani ega tulnud tagasi omaenese teed Rohani ratsul hommikul koju tagasi kapates?"

Siis pöördus ta jälle Frodo poole ja hakkas veel kord tasasel häälel kõnelema. "Neile küsimustele oskaksid sa ehk vastata, Frodo Drogo poeg. Kuid küllap mitte siin ja praegu. Aga kui sa ikka veel mu lugu kujutelmaks pead, siis ütlen ma sulle seda. Vähemalt Boromiri sarv tuli tagasi tegelikult ja mitte näiliselt. Sarv tuli, kuid see oli kaheks raiutud, justkui kirve või mõõgaga. Tükid ujusid eraldi rannale: üks leiti roostikust, kus asuvad Gondori vardjad, põhja pool Endiuhtme suudme all; teise aga leidis voolus keerlemas üks mees, kel oli vee peale asja. Imelikud juhused, aga kuritöö tuleb välja, nagu öeldakse.

Ja nüüd lebab vanema poja sarv kahes tükis Denethori rüpes, kes istub oma kõrgel troonil ja ootab uudiseid. Ja sina ei oska mulle sarve purustamise kohta midagi öelda?"

"Ei, ma ei teadnud seda," lausus Frodo. "Aga päev, mil sa seda hüüdmas kuulsid, kui su arvepidamine õige on, oli toosama päev, mil me lahku läksime ning mina ja mu teener Vennaskonna maha jätsime. Ja nüüd täidab su lugu mind õudusega. Sest kui Boromir oli siis ohus ja tapeti, pean ma kartma, et kõik mu kaaslased hukkusid samuti. Ja nemad olid minu hõimlased ja sõbrad.

Kas ei jätaks sa oma kahtlusi kõrvale ja ei laseks mul minna? Ma olen väsinud ja kurb ja hirmul. Aga mul on üks tegu teha, või üritada, enne kui mindki tapetakse.Ja seda kiirem mul on, kui meie, kaks väikemeest, oleme oma vennaskonna ainsad ellujäänud liikmed.

Mine tagasi, Faramir, Gondori vapper Pealik, ja kaitse oma linna, kuni saad, ning lase mul minna sinna, kuhu mu saatus mind viib."

"Minu jaoks ei paku meie kõnelus mingit trööst," ütles Faramir, "kuid sina võtad sellest kindlasti üleliigse õuduse maha. Kui just Lórieni rahvas ise tema juurde ei jõudnud, siis kes seadis Boromiri valmis, justkui matusteks? Igatahes mitte orkid ega Nimetu teenrid. Küllap mõned su Vennaskonnast on veel elus.

Aga mis seal Põhjarajal ka ei juhtunud - sinus, Frodo, ma enam ei kahtle. Kui rasked ajad on pannud mind otsustama inimeste üle nende sõnade ja nägude järgi, siis võin ma ka väikemeeste puhul mõndagi aimata! Kuigi," ja nüüd ta naeratas, "sinus on midagi kummalist, Frodo, justkui haldjalik ilme. Aga meie sõnadest sõltub rohkem, kui ma algul arvasin. Peaksin su nüüd Minas Tirithisse viima, et sa Denethorile vastust annaksid, ning ma kaotan õiglaselt oma elu, kui valin tee, mis osutub halvaks mu linna jaoks. Seepärast ei otsusta ma kiiruga, mida teha. Ometi peame siit lahkuma kauem viivitamata."

Ta hüppas jalule ja andis mõned korraldused. Kohe jagunesid tema ümber kogunenud mehed väikesteks salkadeks ning läksid igas suunas laiali, kadudes kähku kivide ja puude varju. Peagi jäid paigale ainult Mablung ja Damrod.

"Nüüd tulete teie, Frodo ja Tobajuss, minu ja mu valvuritega kaasa," ütles Faramir. "Te ei saa maanteed mööda lõuna poole minna, kui see oli teie nõu. See on nüüd mõni päev ohtlik ning pärast seda rünnakut veelgi paremini valvatud kui enne. Ja minu arvates ei saa te täna nagunii edasi minna, sest olete väsinud. Ja nõnda oleme meiegi. Me läheme nüüd oma salajasse paika, siit vähem kui viieteistkümne versta kaugusele. Orkid ja Vaenlase piilurid pole seda veel avastanud ning kui nad ka avastavad, suudame varjupaika isegi suure väe vastu kaua hoida. Seal saame pikali heita ja veidi puhata, ning teie koos meiega. Hommikul otsustan, mida on minu jaoks kõige parem teha, ja teie jaoks ka."

Frodol ei jäänud muud üle, kui selle palve või käsuga nõustuda. Igal juhul tundus see hetkel kõige targem siht, kuna too Gondori meeste retk oli teinud rändamise Ithilienis veel ohtlikumaks kui enne.

Nad asusid kohe teele: Mablung ja Damrod pisut eespool ja Faramir koos Frodo ja Jussiga nende järel. Minnes mööda tiigi siinpoolset serva, kus kääbikud supelnud olid, läksid nad üle oja, ronisid üles

kõrgest kaldast ning asusid teele läbi haljavarjulise metsamaa, mis kulges aina alla ja lääne poole. Kõndides nii kiiresti kui kääbikute jalad võtsid, ajasid nad samal ajal pooli hääli juttu.

"Ma jätsin meie vestluse katki," sõnas Faramir, "mitte ainult sellepärast, et aeg sundis takka, nagu isand Tobajuss mulle meelde tuletas, vaid ka see pärast, et me jõudsime nende teemadeni, mida polnud hea paljude meeste juuresolekul arutada. Sellepärast pöördusin ma pigem oma venna küsimuse juurde ja lasin *Isilduri Hukul* olla. Sa ei olnud minuga päris avameelne, Frodo."

"Ma ei rääkinud valet, ja tõest rääkisin kõike, mida sain," vastas Frodo.

"Ma ei pane seda sulle pahaks," lausus Faramir. "Mulle tundus, et sa rääkisid keerulises olukorras osavalt ning targasti. Aga ma aimasin või mõistsin sinust rohkem, kui su sõnad kõnelesid. Sa ei saanud Boromiriga sõbralikult läbi või ei lahkunud temast sõpruses. Sinule ja isand Tobajussile samuti on vist ülekohut tehtud. Ent mina armastasin teda väga ning maksaksin rõõmuga tema surma eest kätte, kui ma teda nii hästi ei tunneks. *Isilduri Hukk* - ma arvan, et *Isilduri Hukk* oli teie vahel ning põhjustas tüli teie Vennaskonnas. Ilmselt on see mingi võimas pärandus ning säärased asjad ei sünnita rahu liitlaste vahel, kui me vanadest lugudest midagi õppida saame. Kas ma tabasin lähedale?"

"Lähedale," kostis Frodo, "aga mitte kümnesse. Meie Vennaskonnas ei olnud tüli, kuigi oli kahtlusi: kahtlusi selles osas, mis suunas peaksime Emyn Muililt edasi minema. Aga olgu sellega, kuidas on - vanad lood õpetavad meile ka läbematute sõnade ohtlikkust sääraste asjade juures nagu... pärandused."

"Ah, siis ongi nõnda, nagu ma arvasin: teil oli sekeldusi ainult Boromiriga. Tema tahtis seda asja Minas Tirithisse tuua. Paraku suleb too keerd saatus sinu suu, kes sa teda viimasena nägid, ning peab minu eest varjul seda, mida ma kõige enam teada tahan: mis oli tema südames ja mõtteis ta viimastel tundidel. Kas ta eksis või mitte, selles pole ma kindel: ta suri hästi, saavutades midagi head. Tema nägu oli koguni ilusam kui ta eluajal.

Aga, Frodo, ma käisin sulle alguses *Isilduri Huku* asjus kõvasti peale. Anna mulle andeks! See polnud tark tegu säärasel kohal ja tunnil. Mul polnud aega järele mõelda. Meil oli selja taga raske võitlus ning mul oli küllaga asju mõttes. Kuid sinuga rääkides jõudsin ma märgile lähemale ning hakkasin siis meelega mööda laskma. Sest sa pead teadma, et linna Valitsejate seas on veel palju säilinud muistsest teadusest, mida laialt ei levitata. Meie maja rahvas ei ole mitte Elendili soost, kuigi meis voolab Númenori veri. Me loeme oma põlvnemist tagasi Mardili, hea kojaülemani, kes valitses kuninga asemel, kui too ära sõtta läks. Ja see oli Kuningas Earnur, viimane Anárioni soost ja lastetu, ega tulnud kunagi tagasi. Sellest päevast saadik on kojaülemad linna valitsenud, kuigi see juhtus palju inimpõlvi tagasi.

Ja sedagi mäletan ma Boromiri poisieast, et kui me seltsis oma esiisade ja meie linna ajalugu tundma õppisime, ei meeldinud see talle sugugi, et tema isa ei ole kuningas. "Kui palju aastasadu läheb enne, kui kojaülemast kuningas saab, kui kuningas tagasi ei tule?" küsis ta. "Võibolla üsna vähe aastaid mõnes vähem kuninglikus paigas," vastas mu isa. "Gondoris ei aita ka kümnest tuhandest aastast." Vaene Boromir! Kas see ei ütle sulle tema kohta midagi?"

"Ütleb küll," kostis Frodo. "Aga ta kohtles Aragorni alati austusega."

"Selles ma ei kahtle," lausus Faramir. "Kui ta oli rahul Aragorni nõudlusega, nagu sa ütled, siis austas ta teda väga. Kuid kitsikus polnud veel käes. Nad polnud jõudnud Minas Tirithisse ega saanud võistlejaiks linna sõdades.

Aga ma kaldun kõrvale. Meie tunneme Denethori kojas juba pikka aega hästi muistseid teadusi ning pealegi on meie aardekambreis palju asju hoiul: raamatuid ja märkmeid, kirjutatud koltunud pärgamendile, jaa, ja kivile ning hõbedast ja kullast lehtedele, mitmesuguste tähtedega. Mõnda neist ei oska keegi enam lugeda; ning ülejäänuid teeb harva keegi lahti. Mina oskan neid veidi lugeda, sest olen sel alal õpetust saanud. Need olid ürikud, mis Halli Ränduri meie juurde tõid. Nägin teda esimest korda siis, kui olin laps, ning sellest ajast on ta kaks või kolm korda meil käinud."

"Hall Rändur?" küsis Frodo. "Kas tal oli ka nimi?"

"Hüüdsime teda haldjate kombel Mithrandiriks," ütles Faramir, "ja ta oli sellega rahul. *Mul on palju nimesid paljudel maadel ütles ta. Mithrandir haldjate hulgas, Tharkûnpäkapike seas; Olórin olin ma Läänes oma noorpõlves, mis on unustatud Lõunas lnc'anus, Põhjas Gandalf; Itta ma ei lähe."*

"Gandalf!" ütles Frodo. "Ma arvasingi, et see On tema. Gandalf Hall, kalleim meie nõuandjaist. Meie Vennaskonna juht. Ta hukkus Morias."

"Mithrandir hukkus!" hüüatas Faramir. "Kuri saatus näib jälitavat teie vennaskonda. On tõesti raske uskuda, et keegi nii tark ja võimas - sest ta saatis meie hulgas korda palju imelisi asju - võiks hukka saada ja nõnda palju teadust võidaks maailmalt ära võtta. Kas sa oled selles kindel, et ta mitte teid lihtsalt maha ei jätnud ega lahkunud seal, kus ta paremaks pidas?"

"Paraku küll," kostis Frodo. "Ma nägin teda kuristikku langemas."

"Ma näen, et siin on varjul mingi vägev ja hirmus lugu," ütles Faramir, "mida sa võid mulle ehk õhtupoole jutustada. Nüüd pean ma arvama, et too Mithrandir oli midagi rohkemat kui teadusemeister: suurte tegude liikumapanija, mida meie päevil tehtud on. Olnuks ta meiega, et nõu anda meie unenäo raskete sõnade asjus, siis võinuks tema need meile selgeks teha ja meil poleks tarvis olnud käskjalga välja saata. Aga võibolla poleks ta seda siiski teinud ning Boromiri reis oli ette määratud. Mithrandir ei rääkinud meile kunagi tulevikust ega paljastanud oma kavatsusi. Ta sai Denethorilt kuidagiviisi loa

vaadata meie aardekambri saladusi ning ma õppisin temalt pisut, kui ta õpetada tahtis (ja seda juhtus harva). Ta uuris ja küsis meie käest eelkõige Suure Lahingu kohta, mis peeti Dagorladil Gondori alguspäevil, kui Tema, keda me ei nimeta, sai puruks löödud. Ja ta kuulas innukalt lugusid Isildurist, kuigi temast oli meil vähem rääkida; sest meie hulgas ei teatud tema lõpu kohta midagi kindlat öelda."

Nüüd alanes Faramiri hääl sosinaks. "Aga niipalju sain ma teada või aimasin, ning olen seda sestpeale oma südames salajas pidanud: et Isildur võttis midagi Nimetamatu käest, enne kui ta Gondorist ära läks ja teda enam kunagi surelike hulgas ei nähtud. Siin oli minu meelest Mithrandiri pärimiste vastus. Aga siis paistis see olevat asi, mis puudutas ainult muistsete teadmiste otsijaid. Ega mõelnud ma ka siis, kui me unenäo sõnu isekeskis arutasime, et Isilduri Hukk võiks olla toosama asi. Sest Isilduri varitseti ning tapeti orkinooltega, nagu rääkis ainus legend, mida me teadsime, ning Mithrandir ei kõnelnud mulle kunagi midagi rohkemat.

Mis too Asi tegelikult on, ei oska ma veel arvata; aga see peab olema mingi võimas ja ohtlik pätand. Ehk mõni julm relv, mille valmistas Must Isand. Kui see on asi, mis annab lahingus eelise, siis usun ma küll, et Boromir, too uhke ja kartmatu, tihti tormakas ning palavalt Minas Tirithi võitu (ja seeläbi ka omaenese kuulsust) ihkav, võiks säärast asja ihaldada ning tema kütkesse langeda. Miks pidi ta küll sellele teekonnale minema! Mu isa ja vanemad oleksid pidanud minu valima, kuid tema seadis end ette kui vanem ja kangem (mis on mõlemad tõsi) ning teda ei saanud peatada.

Aga ärge kartke rohkem! Mina ei võtaks seda asja, kui see ka teetolmus maas lebaks. Isegi mitte siis, kui Minas Tirith varemeisse langeks ja mina üksi võiksin teda sel kombel päästa, et kasutan Musta Isanda relva linna hüvanguks ja enese auks. Ei, mina ei soovi selliseid võite, Frodo Drogo poeg."

"Samuti ei soovinud Nõukogu," ütles Frodo. "Ega ka mina. Minul poleks niisuguste asjadega midagi peale hakata."

"Aga mina," lausus Faramir, "tahaksin näha Valget Puud jälle kuningate õues õitsemas ning Hõbedast Krooni tagasi tulemas ja Minas Tirithit rahus: jälle Minas Anorina, nagu vanasti - täis valgust, kõrge ja kaunina, nagu kuninganna teiste kuningannade seas; mitte paljude orjade valdjatarina, ei, isegi mitte usinate orjade lahke valdjatarina. Sõda peab tulema, kui me kaitseme oma elu hävitaja vastu, kes kõik rüvetaks; kuid ma ei armasta heledat mõõka tema teravuse pärast, noolt tema kiiruse pärast ega sõdalast tema kuulsuse pärast. Armastan ainult seda, mida nad kaitsevad: Númenori inimeste linna; ning ma tahaksin, et teda armastataks tema mälestuste, tema iidsuse, tema ilu ja ta praeguse tarkuse pärast. Mitte kardetaks, või kui, siis ainult nagu vana ja targa mehe väärikust.

Nii et ärge kartke mind! Ma ei palu teil rohkem rääkida. Ma ei palu teil isegi öelda, kas ma olen nüüd tuumale lähemale jõudnud. Aga kui te mind usaldate, siis võibolla saan ma teile nõu anda teie praeguse ülesande juures, mis see ka ei oleks - jah, ja võibolla teid isegi aidata."

Frodo ei vastanud. Ta andis peaaegu järele soovile abi ja nõu saada, rääkida sellele tõsisele noorele mehele, kelle sõnad paistsid nii targad ja kaunid, kõik, mis tal mõttes on. Kuid miski hoidis teda tagasi. Ta süda oli raske hirmust ja kurbusest: kui tema ja Juss on tõepoolest ainsad, kes Üheksast Rändurist järele on jäänud, siis on nende ülesande saladus ainuüksi tema kätes. Parem teenimatu umbusk kui rutakad sõnad. Ja mälestus Boromirist, tollest kohutavast muutusest, mida Sõrmuse ahvatlus temaga teinud oli, seisis tal väga värskelt meeles, kui ta vaatas Faramiri ja kuulas tema häält: mehed olid erinevad, kuid samas väga sarnased.

Nad kõndisid veidi aega vaikselt, möödudes nagu hallid ja rohelised varjud vanade puude all, tekitamata oma jalgadega mingit heli; nende kohal laulis palju linde ning päike helkis tumedate lehtede häilitud katusel Ithilieni igihaljaste metsade kohal.

Juss polnud vestlusest osa võtnud, kuigi oli hoolega kuulanud ning samal ajal oma teravate kääbikukõrvadega tähele pannud kõiki metsahääli nende ümber. Üht asja märkas ta küll, et Guglunki nime ei võetud kõneluse ajal kordagi suhu. Ta oli rõõmus, kuigi tundis, et on liig loota, et ta seda enam kunagi ei kuule. Samuti mõistis ta varsti, et kuigi nad kõndisid üksi, oli nende ligiduses palju mehi: mitte ainult Damrod ja Mablung eespool läbi varjude sõelumas, vaid teisigi mõlemal käel, kõik salamisi mingisse kindlaksmääratud paika kiirustamas.

Ükskord vaatas ta äkitselt tagasi, justkui oleks mingi nahakihelus talle märku andnud, et teda selja tagant jälgitakse, ning arvas vilksamisi nägevat väikest tumedat kogu puutüve taha lipsamas. Ta avas rääkimiseks suu ning pani selle jälle kinni. "Ma pole selles kindel," ütles ta endale, "ja miks ma peaks seda vana kaabakat neile meelde tuletama, kui nemad otsustavad ta ära unustada? Oi, kui mina kah ta ära unustada saaks!"

Nii läksid nad edasi, kuni mets muutus hõredamaks ja maa hakkas järsemalt langema. Siis pöördusid nad jälle kõrvale, paremale poole, ning jõudsid peagi väikese jõe äärde kitsas kuristikus: see oli sama oja, mis nirises kõrgel üleval välja ümarast tiigist, ning oli nüüd kasvanud kiireks kärestikuks, hüpeldes üle paljude kivide oma sügavale uuristatud sängis, ja tema kohal rippusid astelpõõsad ja tumedad pukspuud. Läände vaadates nägid nad allpool valguskumas madalikke ja avaraid rohumaid ning kaugel eemal õhtusse kalduva päikese käes sädelemas Anduini laiu voogusid.

"Siin pean ma paraku teie vastu ebaviisakas olema," lausus Faramir. "Loodan, et annate andeks

tollele, kes on siiani lasknud oma kohustustel viisakusele teed anda, et mitte teid tappa või kinni siduda. Aga niisugune on käsk, et mitte ükski võõras, isegi mitte Rohanist tulnu, kes meiega koos võitleb, ei tohi avalisilmi näha rada, mida mööda me nüüd läheme. Ma pean teie silmad kinni siduma."

"Nagu soovid," sõnas Frodo. "Isegi haldjad teevad vajaduse korral samamoodi ning me läksime seotud silmi üle kauni Loth1órieni piiri. Päkapikk Gimli pani seda pahaks, kuid kääbikud kannatasid selle ära."

"Mina ei juhi teid küll nii kaunisse kohta," ütles Faramir. "Aga ma olen rõõmus, et te lasete sel vabal tahtel sündida, ja mitte väevõimuga."

Ta hüüdis vaikselt ning Mablung ja Damrod astusid kohe puude vahelt välja ja tulid tema juurde tagasi. "Siduge külalistel silmad kinni," käskis Faramir. "Kindlalt, aga mitte nii, et neil halb oleks. Ärge siduge nende käsi. Nad annavad sõna, et ei proovi piiluda. Ma laseksin neil omal tahtel silmi kinni hoida, aga nood kipuvad pilkuma, kui jalg kivi taha komistab. Juhtige neid nii, et nende samm ei eksiks."

Seepeale köitsid kaks valvurit rohelised rätikud kääbikute silmadele ning tõmbasid nende kapuutsid peaaegu suuni välja; siis võtsid nad kummalgi kähku käest kinni ja läksid oma teed. Kõik, mida Frodo ja Juss tee viimasest verstast teadsid, pärines pimedast aimamisest. Mõne aja pärast leidsid nad end rajalt, mis järsult langes; peagi muutus see nii kitsaks, et nad läksid hanereas, riivates kummalgi küljel kaljuseina, ning valvurid juhtisid neid tagantpoolt, käed kindlalt kääbikute õlgadel. Vahel jõudsid nad konarlikesse kohtadesse; siis tõsteti nad veidiks ajaks maast üles ning pandi hiljem jälle maha tagasi. Nende paremalt käelt kostis alati voolava vee hääl, mis muutus aina lähemaks ja valjemaks. Viimaks peeti nad kinni. Mablung ja Damrod pöörasid neid kähku mitu korda ringi, nii et neil igasugune suunataju kadus. Nad ronisid veidi ülespoole: oli külm ning jõekohin jäi vaiksemaks. Siis tõsteti nad üles ja kanti alla, alla paljudest astmetest ning ümber nurga. Äkki kuulsid nad jälle vett valjult mühisemas ja pladisemas. See näis olevat kõikjal nende ümber ning nad tundsid peent vihmasabinat käte ja põskede vastas. Viimaks pandi nad uuesti jalule. Hetkeks jäid nad seisma, poolhirmunult, pimesi, teadmata, kus nad on; ning keegi ei lausunud sõnagi.

Siis kõlas selja tagant Faramiri hääl. "Nad tohivad näha!" ütles ta. Rätid võeti ära ja kapuutsid tõmmati tagasi ning nad pilgutasid silmi ja ahmisid õhku.

Nad seisid märjal lihvitud kivipõrandal, mis oli tagapool avaneva rohmakalt raiutud väravakaare läveastmeks. Kuid nende ees rippus õhuke veeloor, nii lähedal, et Frodo oleks võinud käe selle alla sirutada. Kalju avanes lääne poole. Loojuva päikese madalad kiired põrkusid loori vastu ning punane valgus murdus aiva muutuvate värvide vilkuvaiks kiirteks. Näis, nagu seisaksid nad mõne haldjakantsi aknal, mida varjab kuldsetest ja hõbedastest kalliskividest, rubiinidest, safiiridest ja ametüstidest kardin, läidetud põlema kustumatus tules.

"Vähemalt jõudsime hea õnne läbi siia õigel tunnil, et teile kannatlikkuse eest tasuda," lausus Faramir. "See on Loojangu Aken, Henneth Annûn, kauneim kõigist koskedest Ithilienis, paljude jugade maal. Vähesed võõrad on seda kunagi näinud. Kuid selle taga pole sobivat kuninglikku koda. Astuge sisse ja vaadake ise!"

Tema sõnade ajal loojus päike ning voolavas vees kustus tuli. Nad pöördusid ringi ja läksid madala heidutava kaare alt läbi. Samas leidsid nad end kaljukambris, avaras ja tahumatus, ebaühtlase kallaku laega. Harvad tõrvikud heitsid tuhmi valgust läikivaile seintele. Paljud mehed olid juba seal. Teised tulid veel kahe-kolmekaupa sisse läbi kitsa ukse teises küljes. Kui nende silmad hämarusega harjusid, nägid kääbikud, et koobas oli suurem, kui nad algul arvasid, ning täis suurt relva- ja toiduvaru.

"Noh, siin on meie pelgupaik," ütles Faramir. "Mitte küll eriti mugav, aga siin võite öö rahulikult mööda saata. See on vähemalt kuiv ning siin on süüa, kuigi mitte tuld. Kunagi voolas vesi läbi selle koopa ja kaare alt välja, kuid vana aja töömehed muutsid selle käiku ülal kuristikus ning saatsid jõe kaks korda kõrgema kosena üle kaljude. Kõik teed koopasse suleti vee ja kõige muu vastu, peale ühe. Siit on nüüd vaid kaks väljapääsu: too käik seal, mida mööda te pimesi sisse tulite, ning läbi Aknakardina sügavasse karikasse täis kivinuge. Nüüd puhake veidi, kuni õhtusöök valmis pannakse."

Kääbikud juhatati nurka ja neile anti madal ase lamamiseks, kui nad peaksid seda soovima. Vahepeal tegutsesid mehed koopas, vaikselt ja korrapärase käbedusega. Kerged lauad võeti seintelt, pandi pukkjalgadele ning kaeti toidunõudega. Need olid enamjaolt lihtsad ja kaunistamata, kuid kõik hästi ja kenasti tehtud: ümarad taldrikud, kausid ja liuad vaabatud pruunist savist või treitud pukspuust, siledad ja puhtad. Siin-seal paistis lihvitud pronksist karikas või vaagen ning Pealiku kohale sisemise laua keskele oli asetatud sile hõbepeeker.

Faramir käis meeste hulgas ringi, küsitledes tasasel häälel kõiki, kes sisse tulid. Mõned naasid lõunamaalaste jälitamiselt; teised, kes jäid maantee äärde piilureiks, tulid kõige hiljem. Kõik lõunamaalased olid üle loetud, välja arvatud suur muumak: mis temast sai, ei osanud keegi öelda. Vaenlase liikumist polnud märgata; isegi ühtki orkist luurajat polnud väljas.

"Sina ei kuulnud ega näinud midagi, Anborn?" küsis Faramir viimaselt tulijalt.

"Ei vist, isand," vastas mees. "Vähemalt mitte orki. Aga ma nägin, või arvasin nägevat midagi natuke imelikku. Oli juba üsna hämar ja siis teevad silmad asjad suuremaks, kui need tegelikult on. Nii et võib-olla polnudki see muud, kui orav." Juss kikitas seepeale kõrvu. "Aga kui nõnda, siis oli see

must orav ning mina ei näinud tal mingit saba. See oli nagu vari maas ja sibas puutüve taha, kui ma lähemale jõudsin, ning kribis üles nii kiiresti, kui üks orav suudab. Sa ei luba meil metsloomi ilma põhjuseta lasta ning see ei paistnud midagi enamat olevat, nii et ma ei proovinud noolt. Nagunii oli täpseks sihtimiseks liiga pime ja elukas kadus ühe silmapilguga lehtede varju. Kuid ma jäin veidiks ajaks sinna, sest asi oli veider, ning tulin siis kiiruga tagasi. Ma arvasin, et kuulsin, kuidas see olevus minu peale sisises, kui ma ära pöörasin. Võib-olla oli see suur orav. Ehk rändavad Nimetamatu varju all mõned Sünklaane loomad siia meie metsadesse. Seal olla musti oravaid, nagu räägitakse."

"Võimalik," sõnas Faramir. "Aga see oleks halb märk, kui asjad nõnda on. Me ei taha Sünklaane põgenikke Ithilieni." Jussile tundus, et mees heitis seda lausudes kääbikute poole kiire pilgu; kuid Juss ei öelnud midagi. Veidi aega lebasid tema ja Frodo selili ja vaatasid tõrvikuvalgust ning mehi, kes edasi-tagasi saalisid ja omavahel summutatud häälel rääkisid. Siis jäi Frodo korraga magama.

Juss võitles endaga, väites poolt ja vastu. "Ta võib õige mees olla, " mõtles ta, "aga võib ka mitte. Ilusa jutu taga võib olla kuri süda." Ta haigutas.

"Ma võiks nädal otsa magada, ja see oleks tark nõu. Ja mis ma teha saan, kui ma üleval olen, ihuüksi kõigi nende suurte inimeste keskel? Mitte mõhkugi, Mängla Juss; aga üleval pead sa sellegipoolest olema." Ja kuidagi sai ta sellega hakkama. Valgus kustus koopa uksel ning langeva vee hall loor muutus tuhmiks ja kadus tihenevasse hämarusse. Ent vee hääl kostis ikka edasi, ealeski tooni muutmata, nii hommikul kui õhtul kui öösel. See pomises ja soseles unest. Juss surus sõrmenukid silma.

Nüüd süüdati veel tõrvikuid. Veinivaat pandi jooksma. Toiduvarude tünnid tehti lahti. Mehed tõid kosest vett. Mõned loputasid kaussides käsi. Faramirile toodi lai vaskanum ja valge rätt ning ta pesi end.

"Äratage meie külalised, " käskis ta, "ja viige neile vett. Söögiaeg on käes."

Frodo tõusis istuli, haigutas ja ringutas. Juss, kes polnud harjunud, et teda teenitakse, vaatas mõningase üllatusega pikka meest, kes kummardus ja hoidis veenõud tema ees.

"Ole lahke ja pane see maha, isand!" ütles ta. "Nii on kergem minu ja sinu jaoks." Siis pistis ta inimeste jahmatuseks ja lõbuks pea külma vette ning loputas kaela ja kõrvu.

"Kas teie maal on kombeks enne õhtusööki pead pesta?" küsis mees, kes kääbikuid teenis.

"Ei, enne hommikusööki," lausus Juss. "Aga kui sa pole õieti magada saand, siis on külm vesi kaela peale nagu vihm närtsind salatile. No nii! Nüüd ma jaksan nii kaua üleval olla, et natuke süüa."

Siis juhatati nad Faramiri kõrvale istmetele: need olid karusnahaga kaetud vaadid ning inimeste pinkidest piisavalt palju kõrgemad, et kääbikud end mugavalt tunneksid. Enne söömaasumist pöördusid Faramir ja tema mehed ringi ning vaatasid hetke vaikides läände. Faramir andis Frodole ja Jussile märku samamoodi talitada.

"Nõnda teeme me alati," selgitas ta, kui nad maha istusid. "Me vaatame Númenori poole, mis oli, ja selle taha Haldjakoju, mis on, ning tolle poole, mis on Haldjakodu taga ja saab alati olema. Kas teil ei ole söömaaja juures säärast kommet?"

"Ei," tunnistas Frodo, tundes end kummaliselt matsliku ja tahumatuna. "Aga kui me oleme külas, siis kummardame oma võõrustajale ning pärast sööki tõuseme ja täname teda."

"Seda teeme meie ka," kostis Faramir.

Pärast nii pikka rändamist ja laagrielu ning üksildasel kõnnumaal veedetud päevi näis õhtueine kääbikuile lausa pidusöök: sai juua helekollast veini, jahedat ja lõhnavat, ning süüa leiba ja võid, ja soolaliha ja kuivatatud puuvilju, ja head punast juustu ning seda kõike puhaste kätega ja puhaste nugade ja taldrikutega. Ei Frodo ega Juss keeldunud millestki, mida pakuti, ka teisel ja kolmandal korralgi. Vein voolas nende soontes ja väsinud liikmeis ning nad olid nii rõõmsad ja kerge südamega, nagu nad polnud olnud Lórieni maalt lahkumisest saadik.

Kui kõik oli valmis, juhtis Faramir nad orva koopa tagaosas, mida varjasid eesriided; sinna olid toodud tool ja kaks pisemat pinki. Nišis põles savilamp.

"Teil võib peagi uni peale tulla," ütles mees, "ning eriti heale Tobajussile, kes ei tahtnud enne sööki silmi sulgeda - kas hirmust õilsa nälja tunde teravust nüristada või pelust minu ees, seda ma ei tea. Aga ei ole hea kohe pärast sööki magama jääda, eriti kui see järgneb pikale paastule. Ajame veidi juttu. Teie reisil Kaljulõhelt siia juhtus kindlasti palju jutustamisväärseid asju. Ja ehk tahate teiegi ühtteist teada meist ja neist maadest, kus te praegu viibite. Rääkige mulle mu vennast Boromirist ja vanast Mithrandirist ning Lothlórieni kaunist rahvast."

Frodo ei tundnud end enam unisena ning oli valmis heal meelel jutustama. Aga kuigi toit ja vein ta olemise mõnusaks tegid, ei olnud ta kogu oma ettevaatust kaotanud. Jussi nägu säras ja ta ümises omaette, aga kui Frodo kõneles, rahuldus ta algul ainult kuulamisega, söandades vaid mõne juhusliku nõusoleva hüüatuse vahele pista.

Frodo rääkis palju lugusid, suunates jutu siiski alati Vennaskonna ülesandelt ja Sõrmuselt eemale ning peatudes pigem sel vapral osal, mida Boromir oli kõigis nende seiklustes mänginud: huntidega kõnnumaal, lumes Caradhrase all ning Moria kaevandustes, kus Gandalflanges. Faramiri liigutas kõige enam lugu võitlusest sillal.

"Orkide eest ärajooksmine pidi Boromiri pahandama," märkis ta, "või isegi tolle võika olevuse eest,

keda sa Balrogiks nimetad - kuigi ta oli viimane, kes lahkus."

"Ta oli viimane," ütles Frodo, "kuid Aragorn pidi meid juhtima. Gandalfi langemise järel tundis tema ainsana teed. Aga kui nad poleks pidanud meie, vähema rahva eest hoolt kandma, siis poleks vist ei tema ega Boromir põgenenud."

"Võib-olla oleks paremgi olnud, kui Boromir oleks seal koos Mithrandiriga langenud," ütles Faramir, "ja mitte läinud vastu saatusele, mis ootas teda Raurose kose kohal."

"Võib-olla. Aga räägi nüüd mulle oma tegemistest," ütles Frodo, keerates jälle jutu kõrvale. "Sest mina tahaksin rohkem teada Minas Ithilist ja Osgiliathist ning vastupidavast Minas Tirithist. Mis lootust on teie linnal ses pikas sõjas?"

"Mis lootust meil on?" küsis Faramir. "Sellest on kaua aega möödas, kui meil mingit lootust oli. Elendili mõõk, kui see tõesti tagasi tuleb, võib lootuse uuesti süüdata, kuid seegi ei suuda minu arvates muud, kui kurja päeva edasi lükata, kui just ei tule muud ootamatut abi haldjatelt või inimestelt. Sest Vaenlane kasvab ja meie kahaneme. Me oleme hääbuv rahvas, kevadeta sügis.

Númenori inimesed elasid laialt Suurte Maade randadel ja mereäärsetel aladel, kuid suuremalt jaolt langesid nad kurjuse ja rumaluse küüsi. Paljud armusid Pimedusse ja mustadesse kunstidesse; mõned andusid täielikult laisklemisele ja mõnulemisele ning mõned võitlesid isekeskis, kuni nad oma nõrkuses metsmeestele alla jäid.

Ei ole öeldud, et Gondoris kunagi kurjade kunstidega tegeldi või et Nimetut seal kunagi aus peeti; ning Läänest toodud vana tarkus ja ilu jäid kauaks püsima Elendil Õilsa poegade kuningriigis, ja neid on seal tänapäevalgi järel. Aga isegi sel juhul oli Gondor ise oma languse põhjus, vaibudes järk-järgult vanadusnõtrusse ning arvates, et Vaenlane on uinunud, kuna too oli tegelikult vaid pagendatud, aga mitte hävitatud.

Surm oli alati ligi, kuna nuumenorlased janunesid ikka veel lõputu muutumatu elu järele, nagu oma vanas kuningriigiski, mille nad seeläbi kaotasid. Kuningad ehitasid hauakambrid uhkemaks kui eluasemed ning pidasid vanu nimesid oma esivanemate nimekirjas kallimaks kui oma poegade nimesid. Lastetud isandad istusid vanades kodades ja mõtisklesid vapiteaduse üle; salakambrites segasid kuivetunud mehed vägevaid eliksiire või küsisid kõrgeis tornides tähtede käest nõu. Ja Anárioni soo viimasel kuningal ei olnudki pärijat.

Aga kojaülemad olid targemad ja õnnelikumad. Targemad, sest nemad võtsid meie rahva elujõu parandamiseks lisa mereäärsete turskete inimeste ja Ered Nimraisi sitkete mägilaste hulgast. Ja nemad tegid rahu Põhjala uhkete rahvastega, kes olid meid tihti rünnanud, ägedate ja vaprate inimestega, kes olid meile kaugelt sugulased, mitte nagu metsikud idalased või julmad haradrimid.

Nõnda juhtuski Cirioni, Kaheteistkümnenda Kojaülema päevil (ja minu isa on kahekümne kuues), et nad ratsutasid meile appi ning purustasid suurel Celebranti väljal meie vaenlased, kes olid endale haaranud meie põhjapoolsed piirkonnad. Need on rohirrimid, nagu me neid nimetame, hobuste isandad, ning me loovutasime neile Calenardhoni, mida sealtpeale Rohaniks hüütakse; sest see maatükk oli pikka aega hõredasti asustatud. Ning neist said meie liitlased ja nad on meile alati ustavad olnud, aidates meid häda korral ning valvates meie põhjapiiri ja Rohani Lõhet.

Meie teadustest ja kommetest on nad õppinud, mida tahavad, ning nende isandad räägivad tarbe korral meie keelt; aga enamjaolt talitavad nad ikka oma esiisade ja oma mälestuste järgi ning kõnelevad isekeskis oma Põhjamaa keelt. Ja me armastame neid: pikkimehi ja kauneid naisi, mõlemad ühtmoodi vaprad, kuldjuukselised, särasilmsed ja tugevad; nad meenutavad meile inimsoo noorust, nagu nad Vanadel Aegadel olid. Meie teadusemeistrid ütlevad, et nad on tõepoolest meie vanad hõimlased ning pärinevad neistsamadest Inimeste Kolmest Kojast, kust nuumenorlasedki algul tulid; võibolla mitte küll Hador Kuldjuuksest, haldjasõbrast, aga ehk nendest tema poegade ja rahva hulgast, kes ei läinud kutsumise peale üle Mere Läände.

Sest nõnda arvame me Inimesi oma teaduse järgi, kutsudes neid Kõrgeteks, ehk Lääne Inimesteks, kes olid nuumenorlased; Keskmisteks Rahvasteks, Videviku Inimesteks, nagu rohirrimid ja nende sugulased, kes elavad ikka veel kaugel Põhjas; ja Metsikuteks, Pimeduse Inimesteks.

Aga nüüd, kus rohirrimid on mõnel moel meie sarnasteks muutunud, edenedes kunstides ja suursugususes, oleme meiegi rohkem nende moodi läinud ja saame vaevalt end veel Kõrgeteks nimetada. Meist on saanud Keskmised Inimesed, Videviku rahvas, kuid mälestustega teistsugustest asjadest. Sest nagu rohirrimid, armastame meiegi nüüd sõda ja vaprust kui häid asju iseeneses, ühtaegu meelelahutust ja surma; ning kuigi me tänini arvame, et sõdalasel peaks olema muidki oskusi ja teadmisi peale relvakäsitsemise ja tapmise kunsti, austame me sõdalast ikkagi rohkem kui teisi ametimehi. Selline on meie päevade vajadus. Samasugune oli ka mu vend, Boromir: vapper mees, ning selle eest peeti teda Gondori parimaks meheks. Ja tema vahvus oli tõesti suur: ükski Minas Tirithi pärija pole aastate jooksul olnud nii vastupidav tööd rassides, nii edasiründav lahingus või puhunud võimsamat nooti Suurel Sarvel." Faramir ohkas ja jäi veidiks ajaks vait.

"Sa ei ütle oma jutu hulgas just eriti palju haldjate kohta, isand," ütles Juss järsku julgust kokku võttes. Ta oli märganud, et Faramir suhtus haldjaisse aukartusega ning see võitis isegi rohkem kui tema viisakus, ja toit ja vein, Jussi austuse ning vaigistas tema kahtlusi.

"Ei, tõesti mitte, isand Tobajuss," lausus Faramir, "sest ma ei tunne hästi haldjateadust. Aga siin puudutad sa teist punkti, milles me oleme muutunud, langedes Númenorist Keskmaale. Nagu sa

küllap tead - kui Mithrandir oli sinu reisikaaslane ja sa oled rääkinud Elrondiga - võitlesid edainid, nuumenorlaste esiisad haldjate kõrval esimestes sõdades ning neile kingiti autasuks kuningriik keset Merd, kuhu Haldjakodu ära paistis. Aga Keskmaal võõrdusid inimesed ja haldjad pimeduse päevil üksteisest Vaenlase sepitsuste läbi ning aeglaste ajamuutuste läbi, milles kumbki sugu astus kaugemale nende lahknevail teil. Inimesed kardavad ja umbusaldavad haldjaid ning teavad neist ometi väga vähe. Ja meie siin Gondoris muutume teiste inimeste sarnaseks, nagu Rohani inimesed; sest isegi nemad, kes nad on Musta Isanda vaenlased, pelgavad haldjaid ja räägivad Kuldsest Metsast hirmuga.

Aga meie hulgas leidub siiski ka neid, kes võimaluse korral haldjatega tegemist teevad, ning aegajalt läheb mõni meist salaja Lórieni, tulles harva tagasi. Mina mitte. Sest minu arvates on surelikul praegusel ajal ohtlik omal tahtel Vanemat Rahvast üles otsida. Ometi ma kadestan teid, kes te olete kõnelnud Valge Emandaga."

"Lórieni Emand! Galadriel!" hüüatas Juss. "Sa peaks teda nägema, tõesti peaks, isand! Mina olen ain't kääbik ja teen kodumail aiatööd, eks ole, isand, ja luuletused mul just suuremat välja ei kuku - nende tegemine, ma mõtlen: noh, mõnikord paar vemmalvärssi, tead küll, aga mitte päris luuletused - nii et ma ei saa sulle öelda, mis ma silmas pean. Seda peaks laulma. Selle jaoks oleks sul tarvis Rühkijat, tähendab Aragorni, või vanaperemees Bilbot. Aga ma soovin, et ma võiks temast laulu teha. Küll ta on ikka ilus, isand! Nii armas! Mõnikord nigu suur puu üleni õites, mõnikord nigu valge nartsiss, nii väike ja sale. Kõva nigu teemant, pehme nigu kuuvalgus. Soe nigu päevapaiste, külm nigu pakane tähtedel. Uhke ja kauge nigu lumemägi ning sama rõõmus nigu iga plika, keda ma eales olen näind kevadeti ringi lippamas, karikakrad juustes. Aga see on üks paras jaburdus ja läheb märgist kaugelt mööda."

"Siis peab ta tõesti ilus olema," ütles Faramir. "Ohtlikult kaunis."

"*Ohtliku* kohta ma'i oska miskit kosta," lausus Juss. "Tead, mind paneb täitsa imestama, kuidas rahvas võtab ohu endaga Lórieni kaasa ja leiab selle sealt eest seepärast, et on ise selle kaasa toond. Aga teda võib ju ka seepärast ohtlikuks nimetada, et ta on iseendast nii tugev. Sa, sa võiks ennast tema vastu tükkideks lüüa, nagu laev kalju vastu; või ennast uputada, nagu kääbik jõkke. Ega seda ei saa kaljule ja jõele süüks panna. Aga Boro..." Ta peatus ja läks näost punaseks.

"Jah? *Aga Boromir* tahtsid sa öelda?" kehutas Faramir. "Mida sa öelda tahtsid? Kas tema võttis oma ohu endaga kaasa?"

"Jah, isand, paluks väga vabandust, ja nii tore mees, kui see sinu vend ka oli, kui nõnda võib öelda. Aga sa oled nigunii kogu aeg kuuma jälje peal old. Vaata, mina valvasin Boromiri ja kuulasin tema juttu, kõik see tee Kaljulõhest saadik - muidugi oma peremehe eest hoolt kandes, eks ole, mitte et ma Boromirile miskit halba oleks taht - ja minu arvates nägi tema Lórienis esimest korda selgesti seda, mis mina juba varem olin ära arvand: mida ta tegelikult himustas. Esimesest pilgust, mis ta selle peale heitis, himustas tema Vaenlase Sõrmust!"

"Juss!" karjatas Frodo kohkunult. Ta oli vahepeal sügavalt mõttesse vajunud ning raputati mõlgutusest välja ootamatult ja liiga hilja.

"Oh sa jutas!" ütles Juss näost valgeks minnes ja siis punaseks lahvatades. "Siin ma nüüd siis olen! *Kunas sa iganes oma suure suumulgu lahti teed nii sa sinna jalgupidi sisse koperdad,* ütles Vanatoi mulle ikka, ja täitsa asja eest. Jeerum, jeerum!

Aga kuule, isand! " Ta pööras ringi, vaadates üles Faramirile otsa kogu julgusega, mis tal kokku korjata õnnestus. "Ära sa mõtlegi mu peremehe pealt kasu lõigata, sellepärast et tal nisuke loll sulane on! Sa rääkisid kõik see aeg hirmus kenasti, uinutasid minu valvsuse oma haldjajutuga ja puha. Aga *meest sõnast, härga sarvest*, nigu meie kandis öeldakse. Sul on nüüd paras võimalus näidata, mis sa väärt oled."

"Paistab jah," lausus Faramir aeglaselt ja väga vaikselt, kummalise naeratusega. "Nii et see on siis kõigi mõistatuste vastus! Üks Sõrmus, mida peeti maailmast kadunuks. Ja Boromir püüdis seda jõuga endale võtta? Ja teie pääsesite põgenema? Ja jooksite kogu selle tee - minu juurde! Ja nüüd olete siin metsas minu käes: kaks kääbikut, terve meestevägi minu käsu all ja Sõrmuste Sõrmus. Päris ilus juhus! Faramiril, Gondori Pealikul on paras võimalus näidata, mis ta väärt on! Hah!" Ta tõusis püsti, väga pikk ja karm, hallid silmad välkumas.

Frodo ja Juss hüppasid oma pinkidelt üles ja seisid kõrvuti selgapidi seina vastu, kobades oma mõõgapidemete järele. Saabus vaikus. Mehed koopas jätsid jutu ning vaatasid üllatunult nende poole. Kuid Faramir istus jälle oma toolile, hakkas vaikselt naerma ja muutus siis äkki jälle tõsiseks.

"Õnnetu Boromir! See oli liiga kibe katsumus!" sõnas ta. "Kui väga olete mu leina suurendanud, teie kaks veidrat rändajat kaugelt maalt, kandmas Inimeste hukatust! Aga teie pole paremad kohtunikud Inimeste üle, kui mina olen Väikemeeste üle. Me oleme tõerääkijad, meie, Gondori mehed. Me hoopleme harva ning viime oma sõnad täide, või hukkume seda üritades. *Kui see ka teetolmus lebaks, ei võtaks ma seda üles*, ütlesin tookord. Isegi kui ma oleksin selline mees, kes säärast asja ihaldaks, ja isegi kui ma ei teadnud kõneldes selgesti, mis asjaga tegemist on, loeksin ma neid sõnu ikkagi vandeks ning peaksin sellest kinni.

Aga ma ei ole selline mees. Või olen ma küllalt tark teadmaks, et on mõningaid ohte, mille eest mees peab põgenema. Istuge rahus! Ja ära karda, Tobajuss. Kui sa arvad, et oled komistanud, siis mõtle, et see oli määratud nõnda juhtuma. Sinu süda on sama terane kui ustav ning nägi selgemini kui

su silmad. Sest kuigi see paistab kummaline, oli õige sellest mulle teada anda. See võib isegi aidata peremeest, keda sa armastad. Asi pöördub tema kasuks, kui see on minu võimuses. Nii et ära karda! Aga ära seda asja enam kunagi valjusti nimeta. Ühest korrast on küllalt."

Kääbikud tulid oma järide juurde tagasi ja istusid vaikselt maha. Mehed pöördusid uuesti oma joogi ja jutu juurde, arvates, et nende pealik oli väikeste külalistega natuke nalja visanud ning see sai läbi.

"Noh, Frodo, nüüd me viimaks mõistame teineteist," ütles Faramir. "Kui sa võtsid selle asja enda kanda, vastutahtmist, teiste palvel, siis pälvid minult kaastunnet ja austust.Ja ma imetlen sind: hoida seda peidus ja mitte kasutada. Te olete minu jaoks uus rahvas ja uus maailm. Kas kogu teie tõug on samasugune? Teie maa peab olema rahu ja külluse kuningriik ning aednikud peavad seal väga kõrge au sees olema."

"Seal pole mitte kõik hästi," lausus Frodo, "aga aednikud on kindlasti au sees."

"Kuid sealne rahvas peab väsima, isegi oma aedades, nagu kõik muudki asjad selle maailma päikese all. Ja teie olete kodust kaugel ja teest kurnatud. Tänaseks aitab! Magage, teie mõlemad - rahus, kui saate. Ärge kartke! Ma ei taha seda näha ega katsuda ega teada sellest rohkem, kui ma juba tean, kui just hukutav oht minust jagu ei saa ja makatses madalamale ei lange, kui Frodo Drogo poeg. Minge nüüd puhkama - aga enne öelge mulle ainult seda, kui soovite, kuhu teil on nõuks minna ja mida teha. Sest ma pean valvama ja ootama ja mõtlema. Aeg läheb. Hommikul peame ruttu igaüks oma määratud teele asuma."

Frodo oli tundnud oma keha värisevat, kui esimene hirmusööst möödus. Nüüd vajus suur väsimus tema peale, nagu pilv Ta ei suutnud kauem teeselda ega vastu panna.

"Ma pidin leidma tee Mordorisse, " sõnas ta jõuetult. "Läksin Gorgorothi. Pean leidma Tulemäe ja heitma selle asja Turma kuristikku. Gandalf ütles nii. Ma ei usu, et ma kunagi sinna jõuan."

Faramir vahtis teda hetke sügava jahmatusega. Siis püüdis ta korraga vaaruma löönud kääbiku kinni, tõstis ta õrnalt kätele, kandis voodi juurde ja pani ta sinna sooja teki alla lamama. Frodo vajus silmapilkselt sügavasse unne.

Teine ase tehti tema kõrvale ta sulase jaoks.Juss kõhkles hetke ning kummardas siis väga madalale: "Head ööd, Pealik, mu isand," ütles ta. "Sa kasutasid oma võimaluse ära, isand."

"Kasutasin või?" küsis Faramir.

"Jah, isand, ja näitasid, mis sa väärt oled: väga palju."

Faramir naeratas. "Sa oled ninakas sulane, isand Tobajuss. Aga ei - kiiduväärse kiitus on kõrgem igast autasust. Kuigi siin polnud midagi kiita. Mul polnud ahvatlust ega iha talitada teisiti, kui ma olen talitanud."

"Ah jaa, isand," ütles Juss, "sa ütsid, et minu peremehel on haldjalik ilme; ja see kõik oli hea ja õige. Aga mina võin seda asja öelda: sinul on ka ilme, isand, mis tuletab mulle meelde, ee - noh, Gandalfi, võlureid."

"Võibolla," möönis Faramir. "Võib-olla tajud sa juba kaugelt Númenori ilmet. Head ööd!"

6. PEATÜKK
Keelatud lamm

Frodo ärkas ja leidis Faramiri enda kohale kummardumas. Hetkeks haarasid teda vanad hirmud, ta kargas istuli ning põrkus eemale.

"Sul pole midagi karta," rahustas Faramir.

"Kas hommik on juba käes?" küsis Frodo haigutades.

"Veel mitte, aga öö jõuab lõpule ning täiskuu loojub. Kas sa ei tuleks seda vaatama? Ja on veel üks asi, milles ma sinu nõu vajan. Mul on kahju sind unest äratada, aga kas sa siiski ei tuleks?"

"Tulen," kostis Frodo tõustes ja pisut värisedes, kui soe tekk ja karusnahad temast maha jäid. Tuleta koopas oli külm. Vee hääl kohas vaikuses valjusti. Ta pani mantli selga ning järgnes Faramirile.

Juss, keda mingi loomusunniline valvsus äkki üles äratas, nägi kõigepealt peremehe tühja aset ning hüppas jalule. Siis nägi ta kaht tumedat kogu, Frodot ja inimest seismas võlvkäigu taustal, mida täitis nüüd kahkjas valge kuma. Ta kiirustas neile järele, hiilides mööda seina ääres kottidel magavate meeste ridadest. Koopasuust möödudes nägi ta, et Eesriie oli nüüd muutunud virvendavaks siidist ja pärlitest ja hõbeniitidest looriks: kuuvalguse sulavaiks jääpurikaiks. Kuid ta ei jäänud seda imetlema ning kõrvale pöörates järgnes ta oma peremehele läbi kitsa ukseava koopa seinas.

Algul läksid nad piki musta käiku, siis paljusid niiskeid astmeid pidi üles ning jõudsid nii kivisse lõigatud väikesele lamedale mademele, mida valgustas läbi pika sügava šahti langev heleda taeva kuma. Sealt läksid edasi kaks astmikku: Uks otse edasi, ilmselt kõrgele jõekaldale; ja teine vasakule.

Nad otsustasid viimase kasuks. See keerles üles nagu tornitrepp.

Viimaks jõudsid nad kivisest pimedusest välja ning vaatasid ringi. Nad asusid laial lamedal kaljul, mille ümber polnud mingit käsipuud ega rinnatist. Neist paremale, ida poole jäi kärestik, mis pladisedes üle paljude astangute, voolas siis järsust rennist alla ja täitis siledaks lihvitud kanali vahuse vee tumeda joaga ning peaaegu nende jalge ees keereldes ja mühades sööstis üle terava serva, mis haigutas nende vasemal käel. Ääre lähedal seisis üks mees ning vaatas vaikides alla.

Frodo pöördus silmitsema läikivaid veeturje, mis aina käänlesid ja sukeldusid. Siis tõstis ta pilgu ja vaatas kaugusse. Maailm oli vaikne ja külm, nagu oleks koit juba ligi. Kaugel Läänes loojus täiskuu, ümar ja valge. Hele udu hiilgas all avaras orus: see oli kui lai laht täis hõbedast auru, mille all rullusid Anduini külmad ööveed. Tagapool kumas must pimedus ning selles välgatasid siin-seal Ered Nimraisi, Gondori Kuningriigi Valgete Mägede tipud - külmad, teravad, kauged, valged kui vaimude hambad, mida kattis igilumi.

Veidi aega seisis Frodo seal kõrgel kivil ning teda läbis värin, kui ta mõtles, kas kusagil neil ääretuil öistel maadel kõnnivad või magavad tema vanad kaaslased, või lebavad nad surnuina udulina all. Miks ta küll unustust toovast unest siia üles kutsuti?

Juss tahtis kangesti samale küsimusele vastust saada ning ei suutnud hoida end pomisemast, enda arvates ainult oma peremehe kõrva: "See on küll kena pilt, eks ole, isand Frodo, aga paneb südame tarretama, luudest rääkimata! Mis lahti?"

Faramir kuulis ja vastas. "Kuu loojumine Gondori kohal. Kaunis Ithil heidab Keskmaalt lahkudes pilgu vana Mindolluini valgetele kiharatele. See on väärt paari külmavärinat. Aga mitte seda ei toonud ma teid vaatama kuigi sind, Tobajuss, ei toodud üldse siia ja sina ei kanna külmetades muud, kui õiglast karistust oma valvsuse eest. Küll veinisõõm selle paha parandab. Tulge siia ja vaadake!"

Ta sammus üles, tumedal serval seisva vaikse vahimehe kõrvale, ning Frodo järgnes talle. Juss hoidis tahapoole. Ta tundis end sel kõrgel märjal laval juba niigi ebakindlalt. Faramir ja Frodo vaatasid alla. Kaugel allpool nägid nad valget vett vahutavasse karikasse langemas ja keerlemas tumedana sügavas ovaalses lohus kaljude vahel, kuni leidis tee välja läbi kitsa värava ning voolas tuisates ja kohisedes edasi tüUnemasse ja tasasemasse sUvasängi. Kuuvalgus langes ikka veel alla kose jalamile ning läikles tiigipinna virvetel. NUüd märkas Frodo väikest musta olevust ligemal kaldal, kuid samal hetkel, kui ta pilk tolle peale sattus, elukas sukeldus ja kadus joa keemise ja mulina taha, lõigates musta vett sama peenelt kui nool või terav kivi.

Faramir pöördus tema kõrval seisva mehe poole. "Milleks sa seda nüüd nimetaksid, Anborn? Oravaks või jäälinnuks ? Kas Sünklaane öistes järvedes leidub musti jäälinde?"

"Lind see küll ei ole, olgu ta muud, mis on," vastas Anborn. "Sel on neli jäset ja ta sukeldub nagu inimene ning näitab selles kunstis üsna suurt osavust. Mida ta rihib? Kas otsib teed Eesriide taha meie peidukohta? Paistab, et me oleme lõpuks avastatud. Mul on vibu kaasas ja ma olen pannud kummalegi kaldale teisi kütte, kes on peaaegu sama head märki tabama kui mina. Me ootame ainult sinu käsku, et lasta, Pealik."

"Kas me laseme?" küsis Faramir kähku Frodo poole pöördudes. Frodo ei vastanud kohe. Siis ütles ta: "Ei! Ei, palun mitte." Kui Juss oleks julgenud, oleks ta öelnud "Jah!" rutem ja valjemini. Ta ei näinud, kuid aimas nende sõnade järgi küllalt hästi, keda nad jälgivad.

"Sa tead siis, kes see niisugune on?" küsis Faramir. "Nüüd, kus sa teda oled näinud, räägi mulle, miks tuleb talle halastada. Kogu meie jutuajamise jooksul pole sa lausunud sõnagi oma liibakast kaaslasest ning ma lasin sel asjal olla. Ta võis oodata, kuni ta kinni püütakse ja minu ette tuuakse. Saatsin oma teraseimad kütid teda otsima, kuid ta lipsas neil peost ning teda ei nähtud enne, kui alles

nüüd - peale Anborni, kes märkas teda eile õhtul videviku ajal. Aga nüüd on ta korda saatnud hullema üleastumise kui kõrgustikel kotikajahtimine: ta on söandanud tulla Henneth Annûnile ning tema elu on kadunud. Ma imetlen toda olevust: tulla nii vargsi ja salaja lõbutsema siia lammi otse meie akna ette. Kas ta arvab, et meie mehed öö läbi valvamata magavad? Miks ta sedasi teeb?"

"Ma arvan, et sellele on kaks vastust," sõnas Frodo. "Esiteks teab ta Inimestest väga vähe ning kuigi ta on salalik, on teie peidupaik nii varjatud, et ta ehk ei teagi, et inimesed seal varjul on. Teiseks arvan ma, et teda meelitas siia valitsev iha, mis on võimsam kui ta ettevaatus."

"Teda meelitati siia, ütled sa?" kordas Faramir alandatud häälel. "Kas ta võib, kas ta teab siis sinu kandamist?"

"Jah, teab küll. Ta ise kandis seda palju aastaid."

"*Tema* kandis seda?" üllatus Faramir, hingates imestades kohinal välja. "See asi mässib end üha uutesse mõistatustesse. Ta siis ajab seda taga?"

"Võib-olla. See on talle kallis. Aga ma ei rääkinud sellest."

"Mida see elukas siis otsib?"

"Kala," vastas Frodo. "Vaata!"

Nad piilusid alla tumedasse lammi. Väike must peanupp ilmus välja tiigi tagumises otsas, peaaegu mustade kaljude varjus. Paistis põgus hõbedane läigatus ning tillukeste virvenduste pööris. Pea ujus kalda äärde ning siis ronis konnataoline kogu imekspandava nobedusega veest välja ja kaldast üles. Ta istus kohe maha ja hakkas näsima väikest hõbedast asja, mis sädeles, kui teda ringi pöörati: kuu viimased kiired langesid veel kiviseina taha lammi teises otsas.

Faramir naeris vaikselt. "Kala!" ütles ta. "See on vähem ohtlik nälg. Aga võib-olla ka mitte: kala Henneth Annûni lammist võib talle maksta kõik, mis tal anda on."

"Ta on mul sihikul," tähendas Anborn. "Kas ma lasen, Pealik? Ilma loata sellesse paika tuleku eest näeb meie seadus ette surma."

"Oota, Anborn," lausus Faramir. "See on raskem küsimus, kui pealtnäha paistab. Mida sul nüüd öelda on, Frodo? Miks me peaksime talle halastama?"

"See olend on armetu ja näljas," ütles Frodo, "ning ta ei tea, millises ohus ta on. Ja Gandalf, teie Mithrandir, oleks keelanud teil teda sel ja teistelgi põhjustel tappa. Ta keelas haldjail seda teha. Ma ei tea täpselt, miks, ning oma aimdustest ei saa ma siin avalikult kõnelda. Aga too olevus on mingil kombel minu ülesandega seotud. Kuni sina meid leidsid ja kaasa võtsid, oli tema minu teejuht."

"Sinu teejuht!" üllatus Faramir. "See asi läheb järjest imelikumaks. Ma teeksin sinu heaks palju, Frodo, aga seda ei saa ma lubada: lasta sel kavalal rändajal omal tahtel siit vabalt lahkuda, et sinuga hiljem ühineda, kui see talle meeldib, või sattuda orkide kätte ja rääkida valu ähvardusel kõik, mida ta teab. Ta tuleb tappa või vangi võtta. Tappa, kui teda ei saa kohe kähku vangi võtta. Aga kuidas seda libedat ja mitmenäolist elukat muidu kätte saab, kui ainult sulise noole abil?"

"Las ma lähen tasakesi alla tema juurde," pani Frodo ette. "Te võite oma vibud vinnas pidada ning vähemalt minu maha lasta, kui asi ebaõnnestub. Ma ei jookse minema."

"Mine siis ja tee kähku!" ütles Faramir. "Kui ta sealt eluga välja tuleb, siis on tal põhjust oma õnnetute elupäevade otsani sinu ustav teener olla. Juhata Frodo kaldast alla, Anborn, ja mine vaikselt. Sel elukal on nina ja kõrvad. Anna mulle oma vibu!"

Anborn ümatas midagi ning läks ees mööda keerdtreppi alla mademele ning siis teisest trepist üles, kuni nad jõudsid viimaks kitsasse avausse, mida varjasid tihedad põõsad. Sealt vaikselt läbi astudes leidis Frodo end lõunapoolselt kaldajärsakult lammi kohal. Nüüd valitses pimedus ning kosk oli kahvatu ja hall, peegeldades ainult läänetaevasse jäänud kuukuma. Ta ei näinud Guglunki. Ta läks veidi maad edasi ning Anborn tuli tasa tema kannul.

"Lase käia!" sosistas ta Frodole kõrva. "Paremal pool ole ettevaatlik. Kui sa lammi kukud, siis ei saa keegi peale sinu kalamehest sõbra sind sealt kätte. Ja ära unusta, et siinsamas lähedal on vibumehed, kuigi sa ehk neid ei näe."

Frodo hiilis edasi, kasutades Guglunki moodi käsi, et teed kobada ja end kindlustada. Kaljud olid enamjaolt lamedad ja siledad, aga libedad. Ta peatus ja kuulatas. Algul ei kuulnud ta midagi peale lakkamatu kosekohina seljataga. Siis kostis eestpoolt tema kõrvu kähe pomin.

"Kala, kena kala. Valge nägu on kadunud, minu kõrgeaususs, lõpuks ometi, jahh. Nüüd saame rahus kala süüa. Ei, mitte rahus, kõrgeausus. Sest Kõrgeausus on kadunud; jah, kadunud. Pahad kääbikud, vastikud kääbikud. Läksid ja jätsid meid maha, *guglunk*; ja Kõrgeausus on läinud. Ainult vaene Urglik üksi järel. Ei ole Kõrgeausust. Vastikud Inimesed, nemad võtavad selle, varastavad minu Kõrgeaususe. Vargad. Meie vihkame neid. Kala, kena kala. Teeb meid tugevaks. Teeb silmad teraseks, sõrmed pitsitavaks, jah. Kägistame neid, kõrgeausus. Kägistame neid kõiki, jah, kui juhust on. Kena kala. Kena kala! "

Nii läks see edasi, peaaegu sama lakkamatult nagu veekohin, ning seda katkestas ainult matsutamise ja kulisemise nõrk kaja. Frodo värises, kuulates seda haletsuse ja jälestusega. Ta soovis, et see lõpeks ning tal poleks enam kunagi tarvis seda häält kuulata. Anborn ei olnud kuigi kaugel. Ta võiks tagasi hiilida ning paluda, et tema kütid laseksid. Nad saaksid talle võib-olla päris lähedale, kuni Guglunk valvsuse kaotanult süüa kugistab. Ainult üks täpne lask ja Frodo saaks sellest õnnetust häälest igaveseks vabaks. Aga ei, Guglunkil oli nüüd õigus temalt vastutasu nõuda. Sulasel

on õigus peremehelt teenet nõuda, isegi hirmsat teenet. Kui Guglunki poleks olnud, oleksid nad Surnusoodes uppunud. Frodo teadis ka mingil kombel üsna selgelt, et Gandalf poleks seda soovinud.

"Urglik!" sosistas ta vaikselt.

"Kala, kena kala," kähises hääl.

"Urglik!" ütles ta veidi valjemini. Hääl vakatas.

"Urglik, Peremees on sind otsima tulnud. Isand on siin. Tule, Urglik!" Vastuseks kostis ainult tasane sisin, nagu oleks hinge tõmmatud.

"Tule, Urglik!" ütles Frodo. "Me oleme ohus. Inimesed tapavad sind, kui nad su siit leiavad. Tule kähku, kui tahad surmast pääseda. Tule Peremehe juurde!"

"Ei!" kostis hääl. "Ei ole kena Peremees. Jätab vaese Urgliku maha ja läheb uute sõpradega minema. Peremees võib oodata. Urglik ei ole lõpetanud."

"Meil ei ole aega," sõnas Frodo. "Võta oma kala kaasa. Tule!"

"Ei! Kala tuleb ära süüa."

"Urglik!" palus Frodo meeleheitlikult. "Kõrgeausus saab vihaseks. Ma võtan Kõrgeaususe ja ütlen: lase tal luu kurku minna ja lämbuda. Sa ei maitse enam kunagi kala. Tule, Kõrgeausus ootab!"

Kostis terav sisin. Guglunk roomas neljakäpakil pimedusest välja, nagu eksinud peni peremehe kutse peale. Tal rippus pooleldi söödud kala suus ja teine käes. Ta tuli Frodo juurde, peaaegu tema nina ette ning nuhutas teda. Tema kalbed silmad hiilgasid. Siis võttis ta kala suust välja ja tõusis püsti.

"Kena Peremees!" sosistas ta. "Kena kääbik, tuleb tagasi vaese Urgliku juurde. Hea Urglik tuleb. Lähme nüüd, lähme kähku, jah. Puude vahelt, kuni Näod on loojas. Jah, tule, lähme!"

"Jah, lähme varsti," ütles Frodo. "Aga mitte kohe praegu. Ma tulen sinuga, nagu lubasin. Luban veel kord. Aga mitte kohe praegu. Sa pole veel väljaspool ohtu. Ma päästan sind, aga sa pead mind usaldama."

"Me peame Peremeest usaldama?" pomises Guglunk kahtlevalt. "Miks? Miks me kohe ei lähe? Kus on see teine, see tige jõhker kääbik? Kus tema on?"

"Seal üleval," kostis Frodo kose poole osutades. "Ma ei lähe ilma temata. Me peame tagasi tema juurde minema." Ta süda võpatas. See oli liiga pettuse moodi. Ta ei kartnud tegelikult, et Faramir lubaks Guglunki tappa, kuid ta võtab tolle tõenäoliselt vangi ja seob kinni; ning see, mida Frodo praegu tegi, pidi vaesele olevusele kindlasti reetmisena paistma. Ilmselt poleks enam kunagi võimalik talle selgeks teha või teda uskuma panna, et see oli ainus viis, mismoodi Frodo sai ta elu päästa. Mida muud ta teha võis, et mõlemale poolele võimalikult ustavaks jääda? "Tule!" ütles ta. "Või Kõrgeausus saab vihaseks. Me läheme nüüd tagasi, jõge mööda üles. Mine-mine, hakka ees minema!"

Guglunk roomas kahtlustavalt nohisedes veidi maad serva mööda edasi. Korraga ta peatus ja tõstis pea. "Siin on miskit!" teatas ta. "Mitte kääbik." Äkki pöördus ta tagasi. Roheline tuluke välkus ta pungil silmades. "Peremeess, peremeess!" sisises ta. "Kuri! Petis! Võlts!" Ta sülitas ja sirutas välja oma valgete nabivate sõrmedega pikad käsivarred.

Samal hetkel kerkis tema taha Anborni suur must vari ning vajus talle peale. Lai tugev kämmal võttis tal natist kinni ning hoidis teda paigal. Elukas käänas välgukiirusel ümber, üleni märg ja limane, nagu ta oli, vingerdades nagu angerjas ning hammustades ja kriipides nagu kass. Aga veel kaks meest astus varjust välja.

"Seisa paigal!" ütles üks. "Või me torgime su nõelu täis nagu siili. Paigal!"

Guglunk vajus lonti ning hakkas vinguma ja nuuksuma. Nad sidusid ta kinni, ja mitte just liiga õrnalt.

"Tasa, tasa!" ütles Frodo. "Tal pole jõudu teile vastu hakata. Ärge tehke talle haiget, kui saate! Ta on vaiksem, kui te talle haiget ei tee. Urglik! Nad ei tee sulle häda. Ma tulen koos sinuga ja sulle ei sünni midagi halba. Kui nad just mind ka ei tapa. Usalda Peremeest!"

Guglunk keeras ringi ja sülitas tema poole. Mehed tõstsid ta üles, tõmbasid talle kapuutsi silmile ning kandsid ta minema.

Frodo järgnes neile, tundes end ütlemata nurjatuna. Nad läksid läbi avause põõsaste taga ning sammusid trepist alla ja vahekäike pidi tagasi koopasse. Seal oli süüdatud paar-kolm tõrvikut. Mehed ärkasid. Juss oli seal ning vaatas imeliku pilguga löntsi pampu, mida mehed kandsid. "Said kätte?" küsis ta Frodolt.

"Jah. Või ei, mina ei saanud teda kätte. Ma kardan, et ta tuli minu juurde seepärast, et usaldas mind algul. Ma ei tahtnud, et teda niimoodi kinni seotaks. Loodetavasti saab asi korda, aga kogu see lugu ei meeldi mulle."

"Mulle kah mitte," ütles Juss. "Ja seal ei saa kunagi midagist korda, kus see õnnetusehunnik kükitab."

Üks mees tuli ja viipas kääbikuile ning juhatas nad orva koopa tagaosas. Faramir istus seal oma toolil ning nišis tema pea kohal oli lamp jälle põlema süüdatud. Ta andis neile märku enda kõrval järidel istet võtta. "Tooge külalistele veini," käskis ta. "Ja tooge vang minu ette."

Vein toodi kohale ning siis tuli Anborn Guglunki kandes. Ta võttis katte Guglunki peast ning pani ta jalule, seistes toeks tema selja taha. Guglunk pilgutas silmi, varjates oma silmade õelust raskete heledate laugude taha. Ta nägi välja nagu üks hirmus õnnetu olevus, nõretav ja märg, haisedes kala järele (ta pigistas ikka veel üht oma pihus); tema hõredad salgud rippusid nagu umbrohujuurikad üle ta luise otsmiku ning ta ninast jooksis tatti.

"Lase meid lahti! Lase meid lahti!" kiunus ta. "Nöör teeb meile haiget, jah, teeb küll, see teeb meile haiget ja me pole midagi teinud!"

"Mitte midagi?" küsis Faramir, vaadates armetut elukat terasel pilgul, kuid ta näol polnud märkigi ei vihast, kaastundest ega imestusest. "Ei midagi? Kas sa pole kunagi teinud midagi, mis oleks väärt kinnisidumist või halvematki karistust? Aga õnneks ei pea mina selle üle otsustama. Kuid täna oled sa tulnud kohta, kuhu tulek tähendab surma. Selle lammi kala maksab kallist hinda."

Guglunk pillas kala käest maha. "Ei taha kala," teatas ta.

"Seda hinda pole kalale peale pandud," parandas Faramir. "Ainult siia tulek ja lammi vaatamine toob kaasa surmanuhtluse. Ma olen sulle senikaua halastanud tänu Frodo palvele, kes ütleb, et vähemalt temalt oled sa mõned tänud ära teeninud. Aga sa pead ka mind rahuldama. Mis su nimi on? Kust sa tuled? Ja kuhu sa lähed? Mis asju sa ajad?"

"Meie oleme eksinud," niutsatas Guglunk. "Ei nime, ei asja, ei Kõrgeausust, ei midagi. Ainult tühi. Ainult näljane; jah, me oleme näljane. Natukene kalasid, vastikuid luiseid väikeseid kalasid vaese õnnetu olevuse jaoks, ja nemad ütlevad *surm*. Kui targad nemad on; kui õiglased, kui hirmus õiglased."

"Mitte väga targad," tähendas Faramir. "Aga õiglased: jah, ehk tõesti nii õiglased, kui meie väike tarkus lubab. Lase ta vabaks, Frodo!" Faramir võttis vöölt väikese küünenoa ning ulatas selle Frodole. Guglunk, kes tema liigutusest valesti aru sai, vingatas ja kukkus maha.

"Kuule, Urglik!" ütles Frodo. "Sa pead mind usaldama. Ma ei jäta sind maha. Vasta ausalt, kui saad. See teeb sulle head, mitte halba." Ta lõikas läbi köidikud Guglunki randmete ja pahkluude ümbert ning tõstis ta jalule.

"Tule siia!" ütles Faramir. "Vaata mulle otsa! Kas sa tead selle koha nime? Kas sa oled siin varem olnud?"

Guglunk tõstis aeglaselt silmad ja vaatas vastutahtmist Faramirile otsa. Neis kustus kogu valgus ning need jõllitasid viivuks külmalt ja kahvatult Gondori mehe selgeisse kõhklematuisse silmadesse. Valitses surnud vaikus. Siis langetas Guglunk pea ning vajus kokku, kuni ta võbisedes põrandal kössitas. "Meie ei tea ja ei tahagi teada," niutsus ta. "Ei ole kunagi siia tulnud, ei tule enam kunagi siia tagasi."

"Sinu meeles on lukustatud uksed ja suletud aknad ning pimedad kambrid nende taga," lausus Faramir. "Aga selle koha pealt räägid sa ilmselt õigust. See on sinu õnn. Mis tõotuse sa annad siia mitte kunagi tagasi tulla; ja mitte juhatada ühtki elusolendit siia ei sõna ega märgiga?"

"Peremees teab," sõnas Guglunk Frodo poole kõõritades. "Jah, tema teab. Meie tõotame Peremehele, kui ta meid päästab. Me tõotame Sellele, jah." Ta roomas Frodo jalge ette. "Päästa meid, kena Peremees!" vingus ta. "Urglik tõotab Kõrgeausule, tõotab ustavalt. Ei tule kunagi tagasi, ei räägi, mitte iialgi! Ei, kõrgeausus, ei!"

"Oled sa rahul?" küsis Faramir.

"Jah," vastas Frodo. "Sa pead kas selle tõotuse vastu võtma või oma seaduse täide viima. Midagi rohkemat sa ei saa. Aga mina lubasin, et kui ta minu juurde tuleb, ei sünni talle midagi halba. Ja ma ei taha võltsiks osutuda."

Faramir vajus veidikeseks mõttesse. "Väga hea," lausus ta viimaks. "Annan su üle sinu peremehele, Frodole Drogo pojale. Las tema teatab, mida ta sinuga teeb!"

"Aga, Isand Faramir," sõnas Frodo kummardudes, "sina ei ole veel teatanud oma otsust seoses nimetatud Frodoga ning kuni seda pole teatavaks tehtud, ei saa tema kavandada mingeid plaane enese ega oma kaaslaste jaoks. Sinu otsustamine oli hommikuni edasi lükatud; aga hommik on nüüd peaaegu käes."

"Siis kuulutan ma nüüd oma otsust," ütles Faramir. "Nõndapalju, kui minul kõrgema võimu all õigust on, kuulutan ma sinu, Frodo, vabaks Gondori kuningriigis tema kaugeimate muistsete piirideni; välja arvatud see, et ei sinul ega kellelgi sinu kaaslastest ole luba tulla sellesse paika kutsumata. See otsus seisab jõus aasta ja üks päev ning kustub siis, kui sa pole läinud enne seda päeva Minas Tirithisse ega astunud Isanda ja Linna Kojaülema ette. Siis palun ma temalt kinnitust oma otsusele ning selle eluaegseks muutmist. Vahepeal saab igaüks, kelle sina oma kaitse alla võtad, olema ka minu ning Gondori kaitse all. Kas oled rahul?"

Frodo kummardus sügavalt. "Ma olen rahul," kostis ta, "ning annan end sinu teenistusse, kui säärane pakkumine on nii kõrge ja auliku inimese jaoks üldse midagi väärt."

"See on palju väärt," ütles Faramir. "Ja nüüd, kas sa võtad selle olevuse, selle Urgliku, oma kaitse alla?"

"Ma võtan Urgliku oma kaitse alla," lausus Frodo. Juss ohkas kuuldavalt; ning mitte viisakuste peale, mida iga teinegi kääbik tema asemel heaks oleks kiitnud. Säärane asi nõudnuks Maakonnas veel palju rohkem sõnu ja kummardusi.

"Siis ütlen ma sulle," lausus Faramir Guglunki poole pöördudes, "et sulle on langetatud surmaotsus; aga kuni sa Frodo kõrval käid, ei tarvitse sul meie poolt midagi karta. Aga kui ükski Gondori mees peaks sind kunagi temast lahus leidma, siis viiakse otsus täide. Ja leidku surm sind kiiresti, olgu Gondori piirides või väljas, kui sa oma isandat hästi ei teeni. Nüüd kosta mulle: kuhu sa minna tahad? Sina olid tema teejuht, ütleb ta. Kuhu sa teda juhtisid?" Guglunk ei vastanud.

"Seda ei saa ma saladuseks jätta," ütles Faramir. "Vasta mulle, või ma võtan oma otsuse tagasi!" Guglunk ei vastanud ikka veel. "Mina vastan tema eest," sõnas Frodo. "Ta viis mu Musta Värava juurde, nagu ma palusin, kuid sealt ei pääsenud läbi."

"Nimetule Maale ei ole avatud väravat," kostis Faramir.

"Seda nähes pöörasime me kõrvale ja tulime mööda Lõuna teed," jätkas Frodo, "sest tema ütles, et seal on, või võib olla, üks rada Minas Ithili lähedal."

"Minas Morguli," parandas Faramir.

"Ma ei tea päris täpselt," ütles Frodo, "aga ma arvan, et too rada tõuseb üles mägedesse oru põhjaküljel, kus seisab vana linn. See läheb üles kõrgele kurule ning sealt alla - sinna, mis seal taga on."

"Kas sa ei tea tolle kõrge kuru nime?" küsis Faramir.

"Ei," vastas Frodo.

"Seda hüütakse Cirith Ungoliks." Guglunk sisises teravalt ning hakkas omaette podisema. "Kas see pole mitte selle nimi?" päris Faramir tema poole pöördudes.

"Ei!" kostis Guglunk ning kiljatas siis, nagu oleks miski teda torganud.

"Jah, jah, me kuulsime seda nime ükskord. Aga mis meil nimest? Peremees ütleb, et me peame sisse saama. Järelikult peame mingit teed proovima. Teist teed proovida ei ole, ei."

"Teist teed ei ole?" imestas Faramir. "Kuidas sina seda tead? Ja kes on läbi uurinud kõik tolle musta kuningriigi piirid?" Ta silmitses Guglunki pikalt ja mõtlikult. Varsti hakkas ta jälle rääkima. "Vii see elukas minema, Anborn. Kohtle teda õrnalt, kuid valva hästi. Ja ära sina, Urglik, püüa kosest alla hüpata. Kaljudel on seal säärased hambad, mis tapaksid su enne õiget aega. Mine nüüd ja võta oma kala!"

Anborn läks välja ning Guglunk lööberdas tema ees. Orva ette tõmmati eesriie.

"Frodo, ma kardan, et selles asjas ei tee sa kuigi targasti," ütles Faramir. "Ma ei usu, et sa peaksid selle elukaga koos minema. Ta on nurjatu."

"Ei, mitte läbini nurjatu," kostis Frodo.

"Võib-olla mitte täielikult," lausus Faramir, "aga õelus sööb teda nagu vähk ning kurjus temas kasvab. Ta juhib sind rappa. Kui sa temast lahku lööd, annan ma talle ihukaitse ja juhi ning lasen ta viia ükskõik millisesse punkti Gondori piiril, kuhu ta soovib."

"Ta ei võta seda vastu," ütles Frodo. "Ta järgneks mulle, nagu on juba kaua aega teinud. Ja mina olen mitu korda lubanud teda oma kaitse alla võtta ja minna sinna, kuhu ta juhib. Sa ju ei palu, et ma oma lubadust murraksin?"

"Ei," sõnas Faramir "Aga mu süda palub. Sest näib vähem kuri anda teisele mehele nõu truudust murda, kui ise seda teha, eriti siis, kui sõber on enese teadmata oma kahjuks vandega seotud. Aga ei - kui ta tuleb sinuga, siis pead sa teda välja kannatama. Aga ma ei arva, et lubadus sunnib sind minema Cirith Ungolile, millest ta on rääkinud sulle vähem, kui ta teab. Niipalju sain ma tema mõtteist selgesti aru. Ära mine Cirith Ungolile!"

"Kuhu ma siis minema pean?" küsis Frodo. "Tagasi Musta Värava ette ja ennast valvurite kätte andma? Mida sa selle paiga kohta tead, mis ta nime nii kohutavaks teeb?"

"Ei midagi kindlat," vastas Faramir. "Meie gondorlased ei lähe neil päevil eales Maanteest ida poole ning ükski meist nooremaist meestest pole seda ka varem teinud ega oma jalga Varjumägedele tõstnud. Neist teame me ainult vanade tunnistuste ja möödunud päevade kumu järgi. Aga on mingi must õudus, mis elab kurudes Minas Morguli kohal. Kui nimetatakse Cirith Ungoli nime, lähevad vanad mehed ja teadusemeistrid näost valgeks ning jäävad vait.

Minas Morguli org on ammu kurja kätte läinud ning oli juba siis ähvardus ja hirm, kui pagendatud Vaenlane alles väga kaugel elas ja Ithilien veel suuremalt jaolt meie valduses seisis. Nagu sa tead, oli too linn kunagi väga tugev, uhke ja kaunis, Minas Ithil, meie oma linna kaksikõde. Kuid selle vallutasid julmad inimesed, keda Vaenlane oma esimeses jõus oli valitsenud ning kes pärast tema langust koduta ja käskijata ringi ekslesid. Öeldakse, et nende isandaiks olid need N'umenori inimesed, kes langesid pimedasse nurjatusse; neile oli Vaenlane andnud võimusõrmused ning ta oli neist elu välja imenud: neist said elavad vaimud, hirmsad ja kurjad. pärast tema lahkumist võtsid nad Minas Ithili ning elasid seal ja laastasid linna ja kogu oru selle ümber: see näis tühi, aga polnud seda ometi, sest kujutu hirm elas varemeis müüride keskel. Need olid Üheksa Isandat ning pärast nende Käskija tagasitulekut, mida nad salajas aitasid ja ette valmistasid, said nad jälle tugevaks. Siis tulid Üheksa Ratsanikku õuduse väravaist välja ning meie ei suutnud neile vastu seista. Ära mine nende kindluse lähedale. Sind märgatakse. See on unetu kurjuse ase, täis lautuid silmi. Ära mine seda teed!"

"Aga kuhu sa mul siis minna soovitad?" küsis Frodo. "Sa ütled, et ei saa ise mind mägede juurde juhtida ja neist üle samuti mitte. Aga üle mägede pean ma minema, sest minu püha kohus Nõukogu ees on leida tee või hukkuda seda otsides. Ja kui ma tagasi pööran ja keeldun käimast teed selle kibeda lõpuni, kuhu mul siis veel haldjate või inimeste hulgas on minna? Kas sa tahad, et ma tuleksin Gondorisse selle Asjaga, Asjaga, mis ajas sinu venna ihast sõgedaks? Mis nõidust teeks see Minas Tirithiga? Kas siis saab olema kaks Minas Morguli linna, mis irvitavad teineteisele vastu üle surnud ja roiskuva maa?"

"Seda ma ei taha," lausus Faramir.

"Mida sa siis tahad, et ma teeksin?"

"Ma ei tea. Ma ei tahaks ainult, et sa läheksid surma või piinadesse. Ja ma ei usu, et Mithrandir oleks selle tee valinud."

"Aga kuna tema on läinud, pean mina käima selliseid radu, nagu leian. Ja mul pole aega pikalt otsida," ütles Frodo.

"See on raske kohus ja lootusetu ülesanne," nentis Faramir. "Aga pea vähemalt meeles mu hoiatus: ole ettevaatlik selle teejuhi, Urglikuga. Ta on juba kord mõrva toime pannud. Lugesin seda tema sisemusest." Ta ohkas.

"Noh, nõnda me siis kohtume ja lahkume, Frodo Drogo poeg. Sul pole tarvis õrnu sõnu: ma ei looda sind enam mõnel ilusal päeval selle päikese all näha. Aga ma annan sulle kaasa oma õnnistuse, ja kogu sinu rahvale ka. Puhka veidi, kuni sulle toitu valmis pannakse.

Tahaksin meelsasti teada, kuidas too hiiliv Urglik sai enda valdusse Asja, millest me räägime, ja kuidas ta selle kaotas, kuid ma ei sega sind rohkem. Kui sa peaksid kunagi siiski elavate maale tagasi tulema ja me oma lugusid uuesti jutustame, istudes päikesepaistel müüri ääres ja naerdes vana mure üle, siis räägid sa mulle sellest. Kuni selle ajani, või mõne teise ajani, milleni Númenori Silmakivide pilk ei ulatu, jää hüvasti!"

Ta tõusis ja kummardus Frodole ning astus kardinat eest tõmmates koopasse.

7. PEATÜKK
Rännak Ristteele

Frodo ja Juss läksid tagasi oma asemetele ja lebasid seal veidi aega vaikselt puhates, kuni mehed end üles ajasid ja hommikusi toimetusi alustasid.

Natuke hiljem toodi neile vett ning nad juhatati laua juurde, mis oli kaetud kolmele. Faramir võttis pruukosti ühes nendega. Ta polnud eilsest lahingust saadik maganud, kuid ei näinud siiski väsinud välja.

Kui söök oli otsas, tõusid nad püsti. "Ärgu nälg teid tee peal tülitagu," ütles Faramir. "Teil on väikesed toiduvarud, aga ma lasksin teie seljakottidesse pakkida natuke reisimeestele sobivat teemoona. Ithilienis rännates ei tule teil veepuudust kannatada, kuid ärge jooge ühestki ojast, mis voolab alla Imlad Morgulist, Elava Surma Orust. Sedagi pean teile ütlema: minu luurajad ja piilurid on kõik tagasi tulnud, isegi mõned neist, kes hiilisid Morannoni vaatevälja. Nad kõik panid tähele kummalist asja. Maa on tühi. Teel ei liigu mitte midagi ning kusagil pole kuulda jalaasteid, sarvehääli või vibunööri tininat. Ootav vaikus lasub Nimetu Maa kohal. Ma ei tea, mida see ennustab. Ent aeg liigub ruttu mingi suure lõpetuse poole. Torm tõuseb. Kiirustage, kuni saate! Kui olete valmis, siis hakkame minema. Päike tõuseb peagi varjude kohale."

Kääbikute seljakotid toodi nende kätte (pisut raskemana kui ennist), ning samuti kaks toekat lihvitud puust saua, rautatud otsaga ning nikerdatud peadega, millest jooksid läbi pletitud nahkrihmad.

"Mul ei ole anda teile sobivaid lahkumiskinke," ütles Faramir, "aga võtke need sauad. Neist võib kasu olla neile, kes rändavad või ronivad kõnnumaal. Valgete Mägede rahvas kasutab neid; kuigi need siin on teie kasvu järgi lühemaks lõigatud ja uuesti rautatud. Nad on tehtud õilsast puust *lebethronist*, mida armastavad Gondori puusepad, ning neisse on pandud ülesleidmise ja tagasitulemise võime. Ärgu kadugu see võime täielikult tolle Varju all, kuhu te lähete!"

Kääbikud kummardusid sügavalt. "Meie lahkeim võõrustaja!" ütles Frodo. "Elrond Poolhaldjas ütles mulle, et ma leian teel sõprust, salaja ja ootamatult. Kindlasti ei oodanud ma niisugust sõprust, nagu sina oled pakkunud. Selle leidmine pöörab kurja suureks heaks."

Nüüd valmistusid nad lahkuma. Guglunk toodi välja mingist nurgast või peiduurkast ning ta paistis enesega rohkem rahul olevat kui enne, kuigi ta hoidis Frodo lähedusse ja vältis Faramiri pilku.

"Sinu teejuhil tuleb silmad kinni siduda," ütles Faramir, "aga sinu ja susulase Tobajussi vabastan ma sellest kohustusest, kui soovid."

Guglunk viiksus ja vingerdas ning klammerdus Frodo külge, kui nad ta silmi siduma tulid; ja Frodo lausus: "Siduge kõigil kolmel silmad kinni ning katke minu omad kõige enne, siis ta ehk näeb, et sellega ei mõelda midagi halba." Nõnda tehtigi ning nad juhiti Henneth Annûni koopast välja. Pärast vahekäikude ja treppide läbimist tundsid nad endi ümber jahedat hommikuõhku, värsket ja lõhnavat. Endiselt pimedaina läksid nad veidi maad edasi, üles ja siis tasapisi alla. Viimaks käskis Faramiri hääl nad lahti päästa.

Nad seisid jälle puuokste all. Kosekohinat polnud kuulda, sest nüüd jäi pikk lõunasse kalduv nõlv nende ja kuristiku vahele, kus voolas jõgi. Lääne pool nägid nad läbi puude valgust, nagu oleks maailm järsku otsa lõppenud ning selle serv vaataks otse üles taevasse.

"Siin lähevad meie teed lõpuks päriselt lahku," ütles Faramir. "Kui te minu nõu kuulda võtate, siis ei pööra te veel niipea ida poole. Minge otse edasi, sest nii saate palju versti metsa varjus liikuda. Teist lääne poole jääb perv, kus maa langeb alla suurtesse orgudesse, mõnikord äkitselt ja järsult, mõnikord laugete küngastena. Hoidke selle perve ja metsaserva lähedale! Rännaku alguses võite minu arvates ka päevavalgel kõndida. See maa uneleb võltsis rahus ning mõneks ajaks on kõik kuri siit eemale tõmmatud. Elage hästi, kuni saate!"

Siis embas ta kääbikuid oma rahva kombe järgi, kummardudes ja pannes oma käed nende õlgadele ning suudeldes nende laupa. "Minge, ja olgu teiega kõigi heade inimeste head soovid!" sõnas ta.

Nad kummardusid maani. Seejärel pöördus mees ringi, lahkus neist tagasi vaatamata ja läks oma kahe valvuri juurde, kes seisid natuke kaugemal. Kääbikud imestasid, nähes, kui suure kiirusega nood rohelises rõivas mehed nüüd liikusid, kadudes peaaegu ainsa silmapilgu jooksul. Mets, kus Faramir oli seisnud, näis tühi ja hirmus, nagu oleks ilus unenägu otsa saanud.

Frodo ohkas ja keeras tagasi lõuna poole. Otsekui rõhutades oma põlgust kogu taolise viisakuse vastu, siblis Guglunk ühe puu all mulda. "Juba jälle näljane?" mõtles Juss. "Noh, lasku aga käia!"

"Kas nad on lõpuks läinud?" päris Guglunk. "Vasstikud õelad inimesed! Urgliku kael teeb ikka veel valu, jah, teeb küll. Lähme!"

"Jah, lähme pealegi," ütles Frodo. "Aga kui sa oskad neist ainult halvasti kõnelda, kes sinu peale halastasid, siis ole parem vait!"

"Kena Peremees!" kiitis Guglunk. "Urglik tegi ainult nalja. Annab alati andeks, jah, seda ta teeb, isegi kena Peremehe väikesed kelmused. Oi jah, kena Peremees, kena Urglik!"

Frodo ja Juss ei vastanud. Kotte selga vinnates ja keppe kätte võttes suundusid nad Ithilieni metsadesse.

Nad puhkasid sel päeval kaks korda ning võtsid veidi pruukosti, mida Faramir neile kaasa oli pannud: kuivatatud puuvilju ja soolaliha, millest jätkus paljudeks päevadeks, ning küllalt leiba, et sellega läbi saada, kuni see veel värske oli. Guglunk ei söönud midagi.

Päike tõusis ja läks nähtamatuna üle pea ning hakkas loojuma, ja läänepoolsete puude vahelt paistev valgus muutus kuldseks; ent nemad kõndisid aina jahedas haljas varjus ning nende ümber valitses vaikus. Linnud paistsid olevat ära lennanud või tummaks jäänud.

Pimedus laskus varakult vaiksete metsade kohale ning enne ööhakku jäid nad väsinult peatuma, sest olid enam kui neli penikoormat Henneth Annûnilt ära kõndinud. Frodo magas kogu öö sügaval kõdumullal iidse puu all. Tema kõrval lebav Juss oli rahutum: ta ärkas mitu korda, kuid ei näinud mingit märki Guglunkist, kes oli minema lipsanud niipea, kui teised puhkama heitsid. Kas ta oli kogu öö omaette mõnes lähikonna urus tudinud või rahutult ringi luusinud, seda ta ei öelnud; kuid koos esimese valguskiirega tuli ta tagasi ning äratas oma kaaslased.

"Peavad üles tõusma, jah, peavad küll!" ütles ta. "Pikk maa veel minna, lõunasse ja itta. Kääbikud peavad kiirustama!"

See päev möödus enamvähem samamoodi nagu eelminegi, ainult et vaikus tundus veelgi sügavam; õhk muutus raskeks ja puude all päris lämmatavaks. Näis, nagu hakkaks äike üles ajama. Guglunk peatus tihti, nuhutades õhku, podises siis omaette ja kihutas neid suurema kiirusega liikuma.

Kui nende päevatee kolmas järk käimas oli ja päev hakkas õhtusse kalduma, paotus mets avali ning puud muutusid suuremaks ja harvemaks. Hiiglasliku ümbermõõduga väändunud iileksid seisid tumedate ja pühalikena laiadel lagendikel, siinseal nende vahel kasvasid auväärses eas saared ja võimsad tammed, mis just oma pruunikasrohelisi pungi välja ajasid. Nende ümber laiusid rohelised välud, täis tikitud vereurmarohu ja anemooni valgeid ja siniseid õisi, mis praegu uinudes nuppu tõmbusid; ning terved väljad olid täis metsikute hüatsintide lehti: nende siledad kellukavarred pistsid juba päid läbi mulla. Ühtki elavat olendit, lindu ega looma polnud näha, kuid neis avatud paigus hakkas Guglunk hirmu tundma ning nad liikusid nüüd ettevaatlikult, vilksatades ühe pika varju alt teise.

Valgus kahanes kiiresti, kui nad metsa lõppu jõudsid. Seal istusid nad vana jändriku tamme alla, mis saatis oma juuri väänlevate madudena alla murenevast kaldajärsakust. Nende ees laius sügav hämar org. Selle kaugemal küljel tihenes mets jälle, sinetades mornis õhtuvalguses, ning kulges edasi lõuna poole. Paremal kumasid taamal Läänes tuletäpilise taeva all Gondori Mäed. Vasakul lasus pimedus: Mordori kõrguvad müürid; ning sellest pimedusest tuli pikk org, langedes järsult aina laieneva rennina Anduini poole. Oru põhjas voolas kiire jõgi: Frodo kuulis selle kivist häält läbi vaikuse üles kostmas; ning oja kõrval siinpoolsel küljel käänles hele maanteelint alla kõhedasse halli uttu, mida ei puudutanud ükski päikesekiir. Siis näis Frodole, et ta märkas kauguses otsekui varjude merel ujumas hüljatud ja pimedate vanade tornide ähmaseid harju ja katkisi tippe.

Ta pöördus Guglunki poole. "Kas sa tead, kus me oleme?" küsis ta.

"Jah, Peremees. Ohtlikud kohad. See on tee Kuu Kantsist alla linna varemete juurde Jõe ääres, Peremees. Linna varemed, jah, väga vastik koht, vaenlasi täis. Me ei oleks pidanud Inimeste nõu kuulda võtma. Kääbikud on õigelt rajalt palju kõrvale kaldunud. Nüüd peab itta minema, sinna üles." Ta viibutas oma luidrat käsivart mustavate mägede poole. "Ja me ei saa seda teed mööda minna. Oi ei! Kurjad rahvad tulevad seda teed Kantsist siia."

Frodo vaatas alla maanteele. Praegu ei liikunud seal küll mitte kedagi. Tee nägi välja üksildane ja hüljatud, joostes alla tühjadesse varemetesse udu varjus. Aga õhus oli tunda kurjust, nagu liiguksid tõesti teel edasitagasi olevused, keda silmaga ei näe. Frodo värises, kui vaatas jälle kaugete tippude poole, mis nüüd öösse kadusid, ning vee hääl tundus külm ja julm: Morgulduini hääl, mis voolas välja Vaimude Orust.

"Mida me teeme?" küsis ta. "Me oleme pikalt ja kaugele kõndinud. Kas otsime nüüd taga metsas mõne koha, kus saame peidus olla?"

"Ei ole hea pimedas peidus olla," kostis Guglunk. "Nüüd peavad kääbikud päeva ajal peitu pugema, jah, päeva ajal."

"No kuule!" vaidles Juss. "Me peame natuke puhkama, isegi kui me poole öö ajal jälle üles tõuseme. Siis on vana pime käes ja sul on küllalt aega, et meid tükk maad edasi viia, kui sa teed tunned."

Guglunk nõustus sellega vastumeelselt ning pöördus puude juurde tagasi, rühmates natuke aega ida poole piki laialivalguvat metsaserva. Ta ei tahtnud puhata maas tolle kurja tee läheduses ning pärast mõningast väitlust ronisid nad üles suure iilekstamme harude vahele, mille jämedad oksad lõid korraga tüvest lahku ning moodustasid hea peidupaiga ja üsna mugava aseme. Öö laskus maale ning puulehtede varjus muutus täiesti pimedaks. Frodo ja Juss jõid natuke vett ja sõid leiba ja kuivatatud puuvilju, kuid Guglunk tõmbus kohe kerra ja jäi magama. Kääbikud ei pannud silma kinni.

Pidi olema veidi pärast kesköööd, kui Guglunk üles ärkas: äkki märkasid nad tema heledaid lahtisi silmi endi poole hiilgamas. Ta kuulatas ja nuhutas, mis paistis nende varasemate tähelepanekute põhjal olevat tema tavaline moodus teha kindlaks öö aega.

"Kas me oleme puhanud? Kas me nägime ilusat und?" küsis ta. "Lähme!"

"Ei ole ja ei näind," urises Juss. "Aga küll me lähme, kui peab."

Guglunk pudenes kohe puuoksalt neljakäpakile maha ning kääbikud järgnesid talle palju aeglasemalt.

Niipea kui nad all olid, läksid nad jälle Guglunki juhatusel edasi, ida poole, üles mööda tumedat kallakut maad. Nad ei näinud eriti midagi, sest öö oli nüüd nii sUgav, et nad märkasid vaevalt puutüvesid enne, kui olid nende vastu koperdanud. Maa muutus ebaühtlasemaks ja kõndimine oli raskem, kuid Guglunki ei paistnud see üldse häirivat. Ta juhtis neid läbi padrikute ja murakapuhmaste; mõnikord ümber sügava lõhe või mustava augu, teinekord alla pimedasse võssakasvanud lohku ja sealt jälle välja; aga kui nad ka iganes veidi allapoole laskusid, oli tõus ikka pikem ja järsem. Nad ronisid kindlalt ülespoole. Esimesel peatusel vaatasid nad tagasi ning seletasid ähmaselt tolle metsa latvu, kust nad lahkunud olid, lasumas määratu tiheda varjuna, tumedama ööna tühja tumeda taeva all. Idast näis tasapisi üles tõusvat suur pimedus, mis neelas alla nõrgad hägused tähed. Hiljem pääses loojuv kuu pakku jälitava pilve eest, kuid seda ümbritses igast küljest haiglane kollakas kuma.

Viimaks pöördus Guglunk kääbikute poole. "Päev tõuseb varsti," ütles ta. "Kääbikud peavad ruttama. Ei ole hea siinkandis lagedale jääda. Tehke kähku!"

Ta lisas sammu ning nad järgnesid talle väsinult. Varsti hakkasid nad ronima üles kõrgele vallseljakule. See oli enamjaolt tihedalt kaetud astelherne- ja mustikaväätidega ning madalate nässakate viirpuudega, kuigi siin-seal avanesid ka lagedamad paigad, hiljutiste põlemiste armid. Astelhernepuhmad muutusid sagedasemaks, kui nad tipule lähenesid; need olid väga vanad ja kõrged, alt luised ja pikakoivalised, kuid ülalt tihedad ning juba ajamas välja kollaseid õisi, mis helendasid pimeduses ning levitasid nõrka magusat hõngu. Nood okkalised tihnikud olid nii kõrged, et kääbikud võisid nende all püsti käia, minnes läbi pikkade kuivade löövide, mille põrandat kattis sügav torkiv muld.

Selle laia seljandiku kaugemal serval pidasid nad kinni ning ronisid peitu läbipõimunud viirpuupadriku alla. Puude väänlevad ja maadligi rippuvad oksad olid mattunud vanade orjavitste haakuva räga alla. Sügaval põõsa sees asus õõnes koda, millele olid sarikaiks surnud oksad ja murakavarred ning katuseks esimesed lehed ja kevadised kasvud. Seal lebasid nad veidi aega, olles veel liiga väsinud, et süüa; ning läbi pilude tihnikus jälgisid nad päeva pikaldast tõusu.

Aga päeva ei tulnudki, vaid ainult surnud pruun hämarik. Idas lõkendas madala pilve all tuhmpunane lõõsk: see polnud koidupuna. Üle künkliku maa põrnitsesid nende poole Ephel Dúathi mäed, allpool mustad ja vormitud tihedas öös, mis ei läinudki ära, ülal sakilised servad ja tipud karmilt ja ähvardavalt tulise hõõguse taustal välja joonistumas. Nende paremal käel seisis lääne poole sirutudes suur mäeharu, tume ja mustav kesk varje.

"Kuhu me siit läheme?" küsis Frodo. "Kas siin avaneb - avaneb Morguli Org, seal eemal tolle musta massi taga?"

"Kas me peame praegast selle peale mõtlema?" porises Juss. "Ega me tänapäev ju enam kaugemale ei lähe, kui see ikka on päev?"

"Võib-olla mitte, võib-olla mitte," kostis Guglunk. "Aga me peame varsti minema, Ristteele. Jah, Ristteele. Seal see tee on, jah, Peremees."

Punane lõõm Mordori kohal hääbus. Videviku tihenedes tõusid Idas suured aurupilved ja roomasid nende kohale. Frodo ja Juss sõid veidi ning heitsid siis pikali, kuid Guglunk oli rahutu. Ta ei tahtnud süüa midagi nende toidust, kuid jõi veidi vett ning kondas siis põõsaste all ringi, nuhutades ja podisedes. Siis oli ta äkki kadunud.

"Läks vist jahile," tähendas Juss ja haigutas. Oli tema kord esimesena magada ning ta vajus peagi sügavasse unne. Ta mõtles, et oli tagasi Paunaotsa aias ja otsis midagi; kuid tal oli raske kott seljas, mis vajutas ta küüru. Kõik oli kuidagi paksult umbrohtu kasvanud ning viirpuud ja sõnajalad vallutasid alumise heki lähedal peenraid.

"Mul on siin tööd küll, nagu näha; aga ma olen nii väsinud," kordas ta aina. Lõpuks tuli talle meelde, mida ta otsis. "Minu piip!" ütles ta ning ärkas seepeale üles.

"Toba!" ütles ta endale, kui ta silmad lahti tegi ja imestas, miks ta heki all lamab. "See on sul kõik see aeg seljakotis old!" Siis taipas ta esiteks, et piip võib tal küll kotis olla, aga rohtu tal sellegipoolest ei ole, ja teiseks on ta Paunaotsalt sadade verstade kaugusel. Ta tõusis istuli. Paistis olevat peaaegu pime. Miks laskis peremees tal oma vahikorra maha magada, päris õhtuni välja?

"Kas sina pole üldse magand, isand Frodo?" küsis ta. "Mis kell on? Me hakkame hilja peale jääma!"

"Ei hakka," lausus Frodo. "Aga päev läheb muudkui pimedamaks, selle asemel, et valgemaks minna: aina pimedamaks ja pimedamaks. Minu arvates pole praegu veel keskpäev käes ja sa oled ainult umbkaudu kolm tundi maganud."

"Ei tea, mis lahti on?" pomises Juss. "Kas torm tõuseb? No siis tuleb sellest küll kõige hullem maru, mis ma ilma peal näind olen. Küll me veel soovime, et me oleks sügavas urus, aga mitte heki all." Ta kuulatas. "Mis see on? Äike, või trummid, või mis see nisuke on?"

"Ma ei tea," kostis Frodo. "See on kestnud juba tükk aega. Mõnikord tundub maapind värisevat, teinekord jälle raske õhk kõrvus tuikavat."

Juss vaatas ringi. "Kus Guglunk on?" küsis ta. "Kas ta pole tagasi tuld?"

"Ei," vastas Frodo. "Temast pole midagi kuulda ega näha."

"Noh, mina teda ei kannata," teatas Juss. "Tegelt pole ma selle reisu peale midagi kaasa võtt, mida mul oleks rohkem kahju tee peal ära kaotada. Aga see oleks just tema moodi, pärast kõiki neid versti minna ja ära kaduda, just siis, kui meil teda kõige rohkem tarvis läeb - kui tast muidugi ülepea mingit kasu on, mida ma ei usu."

"Sa unustad Sood," ütles Frodo. "Ma loodan, et temaga pole midagi juhtunud."

"Ja mina loodan, et ta meile miskit kokku ei keera. Ja seda ka nigunii, et ta võõrastesse kätesse ei satuks, nagu öeldakse. Sest kui ta satub, siis oleme varsti pigis."

Samal hetkel kostis jälle veerev ja mürisev heli, nüüd valjem ja sügavam. Maa paistis nende all vappuvat. "Ma arvan, et me oleme nagunii pigis," lausus Frodo. "Kardan, et meie reis läheneb lõpule."

"Võib-olla," möönis Juss, "aga *kuniks elu, seniks lootust*, nagu mu Vanatoi ikka ütles; *ja süia ikka tarvis*, nagu ta enamasti lisas. Võta üks amps, isand Frodo, ja tuku siis natuke."

Pärastlõuna, nagu seda Jussi arvates pidi nimetatama, venis edasi. Võsast välja vaadates nägi ta ainult suitsukarva, varjudeta maailma, mis vajus kiiresti ebamäärasesse värvitusse hämusse. Oli lämmatav, aga mitte soe. Frodo magas rahutult, pööreldes ja väherdes ning mõnikord sonides. Kahel korral arvas Juss kuulvat tema suust Gandalfi nime. Aeg paistis lõputult venivat. Äkki kuulis Juss enda taga sisinat, ja seal oli Guglunk kõigi nelja jala peal ning piilus neid välkuvil silmil.

"Ärgake, ärgake! Ärgake üles, unimütsid!" sosistas ta. "Ärgake! Meil pole aega raisata. Me peame minema, jah, peame kohe minema. Ei ole aega raisata!"

Juss põrnitses teda kahtlustavalt: ta näis hirmunud või erutatud. "Kohe minema? Mis sa jamad? Aeg pole veel niikaugel. Ei ole isegi mitte teeaeg, vähemalt mitte korralikes kohtades, kus on nisuke asi nigu teeaeg."

"Totakas!" kähises Guglunk. "Me ei ole korralikes kohtades. Aeg muudkui läheb, jah, läheb kähku. Ei ole aega raisata. Me peame minema. Ärka üles, Peremees, ärka üles!" Ta kobas Frodot ning unest üles ehmatatud, tõusis too järsku istuli ja haaras tal käsivarrest kinni.. Guglunk rebis end lahti ja taganes.

"Nad ei tohi olla totakad," sisises ta. "Me peame minema. Ei ole aega raisata!" Midagi rohkemat nad temalt kuulda ei saanud. Kus ta oli käinud ja mis teda nii hirmsasti kiirustama ajas, seda ta ei öelnud. Jussi täitsid sügavad kahtlused ning ta näitas seda välja; aga Frodo ei andnud oma mõtteis toimuvast mingil kombel märku. Ta ohkas, vinnas koti selga ning valmistus astuma välja aina kogunevasse pimedusse.

Guglunk juhtis nad õige vargsi künkanõlvast alla, hoides varju, kus võimalik, ning joostes üle kõigi lagedate kohtade peaaegu maadligi kummargil; kuid valgus oli nüüd nii tuhm, et isegi teravapilguline metsloom poleks kääbikuid näinud ega kuulnud, kui nood oma kapuutsides ja hallides mantlites nii ettevaatlikult kõndisid, nagu too väike rahvas iganes suudab. Nad möödusid ja kadusid ilma ainsagi oksaprõksatuse või lehesahinata.

Nad läksid umbes tund aega vaikselt hanereas edasi, rõhutud hämarusest ja maa täielikust liikumatusest, mida lõhkus aeg-ajalt nõrk rümin, nagu kõmaks kauguses kõu või löödaks mõnes lohus küngaste vahel trummi. Nad läksid oma peidukohast alla ning hoidsid siis lõuna poole keerates nii sirget sihti, kui Guglunk suutis leida, üle pika rüsise seljandiku, mis kerkis üles mägede poole. Peagi märkasid nad puude rivi musta müürina enda ette kerkivat. Lähemale jõudes nägid nad, et puud olid hiigelsuured ning nähtavasti igivanad, ent ikka veel kõrged, kuigi nende ladvad olid raagus ja räsitud, nagu oleks marutuul või äikesehoog neist üle käinud, suutmata puid tappa või nende mõõtmatuid juuri raputada.

"Ristteed, jah," sosistas Guglunk, lausudes esimesed sõnad nende pelgupaigast lahkumisest saadik. "Me peame sedakaudu minema." Itta pöörates juhtis ta nad kallakust üles; ning siis äkki oli see nende ees: Lõunatee, keerlemas ümber välimiste mäejalamite, kuni lõpuks sukeldus suurde puudesõõri.

"See on ainus tee," sosistas Guglunk. "Maantee kõrval ei ole radu. Ei ole radu. Me peame minema Ristteele. Aga tehke kähku! Olge vagusi!"

Vargsi, otsekui luurajad vaenlase laagris, ronisid nad alla teele ning hiilisid mööda selle lääneperve kivise kalda all, hallid nagu kivid ise ning pehmejalgsed nagu jahti pidavad kassid. Lõpuks jõudsid nad puudeni ning leidsid, et seisavad suures katuseta ringis, mis oli keskelt avatud sombusele taevale; ning tühikud nende tohutute tüvede vahel olid justkui mõne varemeis koja suured tumedad kaared. Kõige keskel said neli maanteed kokku. Nende selja taha jäi tee Morannonile; nende ees kulges see jälle edasi oma pikal rännakul lõunasse; neist paremal ronis mäest üles vanast Osgiliathist tulev maantee ning teist teed ületades kadus see ida pool pimedusse: neljas tee - tee, mida mööda nad pidid minema.

Seisatades seal üheks õudust täis silmapilguks, märkas Frodo säramas valgust; ta nägi seda kumamas Jussi näol oma kõrval. Kuma poole pöörates nägi ta oksakaarte alt Osgiliathi maanteed peaaegu nöörsirgelt aina allapoole jooksmas, otse Läände. Seal, taamal, kurva Gondori taga, mis nüüd varjudesse mattus, loojus päike, leides viimaks prao suures aeglaselt veerevas pilvemantlis ning langedes halvaendelises lõõsas veel rüvetamata Mere poole. Põgus helk langes tohutule istuvale kujule, vaiksele ja pühalikule, otsekui Argonathi võimsad kivikuningad. Aastad olid seda purenud ning

vägivaldsed käed seda sandistanud. Kuju pea oli läinud ning selle asemele oli mõnitades seatud ümar rohmakalt tahutud kivi, millele metslase käed olid räpakalt maalinud irvitava näo üheainsa suure punase silmaga keset laupa. Kogu põlvedel ja vägeval toolil ning kõikjal jalami ümber segunesid mõttetud kritseldused jäledate märkidega, mida kasutas Mordori vaglarahvas.

Äkki nägi Frodo rõhtsate kiirte valguses vana kuninga pead: see lamas eemale veerenult teepervel. "Vaata, Juss!" hüüdis ta, hakates jahmatusest kõnelema. "Vaata! Kuningal on jälle kroon peas!"

Tema silmad olid tühjad ning nikerdatud habe katki, kuid kõrge karmi lauba ümber oli põimunud hõbedane ja kuldne pärg. Vääntaim, mille õied sarnanesid tillukestele valgetele tähtedele, oli põiminud end üle tema kulmude, otsekui austusavalduseks langenud kuningale, ning tema kiviste juuste pragudes kullendas kukehari.

"Nad ei saa võita igaveseks!" lausus Frodo. Ja siis järsku oli põgus välgatus läinud. päike loojus ja kadus ning lambivarjuna langes nende kohale must öö.

8. PEATÜKK
Cirith Ungoli Trepid

Guglunk sikutas Frodo mantlit ning sisises hirmust ja kannatamatusest. "Me peame minema," ütles ta. "Me ei tohi siin seista. Tehke kähku!"

Vastumeelselt keeras Frodo Läänele selja ja järgnes oma teejuhile Ida pimedusse. Nad lahkusid puudesõõrist ning hiilisid teed mööda mägede suunas. See maantee jooksis samuti veidi aega sirgelt, kuid hakkas peagi lõuna poole kalduma, kuni jõudis täpselt tolle suure kaljurünga alla, mida nad olid enne eemalt näinud. Kalju varjus roomates kulges tee edasi, ümber mäe jõudes suundus jälle itta ning hakkas järsult tõusma.

Frodo ja Juss rühkisid raske südamega edasi, olemata enam võimelised varitsevast ohust suurt hoolima. Frodo pea oli longus; tema koorem vedas teda jälle madalamale. Niipea kui Risttee mööda sai, hakkas selle kaal, mis tal Ithilienis peaaegu ununes, taas kord kasvama. Nüüd tundis ta teed jalge all järsuks muutuvat ja vaatas väsinult üles; ja siis ta nägi seda, mida Guglunk oli maininud: Sõrmusevaimude linna. Ta kägardus kivise kalda vastu.

Pikalt kallak org, sügav varjukuristik, jooksis kaugele mägede südamesse. Tagapool orunõlvade vahel, kõrgel kivisel istmel Ephel Dúathi mustade põlvede peal seisid Minas Morguli müütid ja torn. Kantsi ümber oli kõik pime, nii taevas kui maa, aga kindlus ise oli valgustatud. See polnud säärane kinnipüütud kuuvalgus, mis voolas ammustel aegadel välja läbi Kuu Kantsi Minas Ithili marmorseinte, hiilates kaunilt lohus mägede vahel.

Nüüd oli see tumedam kui kuu haiglane kuma pika varjutuse ajal, värelev ja lõõtsuv, otsekui määndumise haisev hingus, virvatuli, leek, mis ei valgustanud midagi. Müüridel ja tornis paistsid aknad, lugematud mustad augud vaatamas sissepoole tühjusse; ent torni ülemine korrus pöörles aeglaselt, algul ühtpidi ja siis teistpidi, justkui suur tontlik pimedusse jõllitav pea. Hetkeks jäid kolm kaaslast seisma, vajudes kokku ja vahtides vastutahtmist üles. Guglunk toibus esimesena. Ta rebis neid jälle ägedalt mantlitest, kuid ei lausunud ainsatki sõna. Ta peaaegu tiris neid edasi. Iga samm oli vastumeelt ning aeg näis oma käiku pidurdavat, nii et jala tõstmise ja selle mahapaneku vahele jäi mitu minutit jälestust.

Nii jõudsid nad aegamisi valgele sillale. Siin kulges tee nõrgalt valendades üle oru keskel voolava jõe ning rändas edasi, vääneldes üles linnavärava poole: see oli kui must suu, mis avanes põhjapoolsete müüride välimises ringis. Jõe kummalgi kaldal laiusid avarad lauskmaad, tumedad nurmed täis kahvatuid valgeid lilli. Need helendasid samuti, ilusad ja ometi õudse kujuga, otsekui meeletud viirastused mõnest halvast unenäost, ning levitasid nõrka iiveldamapanevat laibalehka; õhku täitis kõduhais. Sild sirutus ühelt nurmelt teisele. Selle peas seisid kogud, mis olid oskuslikult voolitud inimeste ja elajate kujuliseks, kuid kõik rikutud ja jälestusväärsed. All voolav vesi oli vaikne ning auras, kuid sellest tõusev vine, mis silla ümber keerles ja tuprus, oli koolnukülm. Frodo tundis, kuidas ta pea hakkab ringi käima ja mõistus tuhmub. Siis äkki, justkui sunniks teda tagant mõni teine jõud peale ta oma tahte, hakkas ta ruttama, tuikudes edasi, kobavad käed välja sirutatud, pea küljelt küljele lõnksumas. Juss ja Guglunk jooksid talle järele. Juss krabas peremehe oma käte vahele, kui too otse silla lävel komistas ja peaaegu kukkus.

"Mitte seda teed! Mitte seda teed!" sosistas Guglunk, kuid hingeõhk ta hammaste vahel näis rasket vaikust vilena tükkideks rebivat ning ta lümitas õuduses maha.

"Pea kinni, isand Frodo!" pomises Juss Frodo kõrva. "Tule tagasi! Mitte seda teed. Guglunk ütleb ei, ja vähemasti seekord olen ma temaga nõus."

Frodo pühkis käega üle otsmiku ja kiskus oma silmad ära künkal lesivalt linnalt. Hiilgav torn lummas teda ning ta pidi võitlema teda valdava kihuga joosta mööda valendavat teed selle värava poole. Viimaks pöördus ta pingutusega tagasi, ja kui ta seda tegi, tundis ta Sõrmust vastu panemas ja tirimas ketti ta kaela ümber; ning ka tema silmad näisid eemale vaadates hetkeks pimedaks jäävat. Pimedus tema ees oli läbitungimatu.

Guglunk, kes roomas maas nagu hirmunud loom, kadus juba hämarusse. Oma komberdavat peremeest toetav ja suunav Juss järgnes talle nii kiiresti, kui sai. Siinpoolse jõekalda lähedal oli tee kõrval kiviseinas auk. Nad läksid sellest läbi ning Juss nägi, et nad on kitsukesel rajal, mis kumas algul nõrgalt, nagu peateegi, kuni jõudis surmalillede aasadest kõrgemale ja kustus, kääneldes üles oru põhjaküljele.

Seda rada mööda kõmpisid kääbikud edasi, külg külje kõrval, nähes Guglunki enda ees vaid siis, kui too tagasi tuli ja neid edasi kihutas. Siis hiilgas tema silmis rohekasvalge läik, mis võis peegeldada vastikut Morguli-sira või oli süttinud mõnest sisemisest tujust. Tollest kooljakumast ja tumedaist silmaavadest olid Frodo ja Juss alati teadlikud, kiigates aiva hirmunult üle õla ning kiskudes aiva oma silmi tagasi, et tumenevat rada jälgida. Nad rügasid aeglaselt edasi. Kui nad mürgise jõe lehkavaist aurudest kõrgemale tõusid, läks neil mõlemal kergemaks ja nende pead selginesid; kuid nüüd olid nende liikmed surmani väsinud, nagu oleksid nad kogu öö suure koorma all sammunud või kaua aega vastu tugevat voolu ujunud. Viimaks ei suutnud nad enam peatumata edasi minna.

Frodo jäi seisma ja istus kivi peale maha. Nad olid roninud suure palja kaljukünka tippu. Nende ees oli oru küljes tühimik ning rada keerdus ümber lõhe pea, olles vaid lai eend paremal haigutava kuristiku kõrval; tee ronis edasi üle mäe järsu lõunakülje, kuni kadus ülal pimedusse.

"Ma pean natuke puhkama, Juss," sosistas Frodo. "See rõhub mind väga raskelt, Juss-poiss, väga raskelt. Ei tea, kui kaugele ma suudan seda kanda? Nagunii pean enne puhkama, kui me sinna läheme." Ta osutas ette teekitsuse poole.

"Sss! Sss!" sisises Guglunk tagasi kiirustades. "Sss!" Ta hoidis sõrmi huultel ning raputas ägedasti pead. Frodo varrukat sakutades osutas ta raja suunas, kuid Frodo ei liikunud paigast.

"Veel mitte," ohkas ta, "veel mitte." Teda rusus väsimus ja midagi enamat kui väsimus; näis, nagu oleks raske loits pandud tema keha ja vaimu peale. "Ma pean puhkama," pomises ta.

Seepeale paisusid Guglunki hirm ja ärevus nii suureks, et ta hakkas jälle rääkima, sisistades läbi pihu, nagu tahaks oma häält nähtamatute pealtkuulajate eest varjata. "Mitte siin, ei. Ei puhka siin. Lollid! Silmad näevad meid. Kui nad sillale jõuavad, siis nad näevad meid. Tule ära! Tõuse, tõuse! Tule!"

"Tule, isand Frodo!" õhutas Juss. "Tal on jälle õigus. Me ei tohi siia jääda."

"Hea küll," lausus Frodo äraoleval häälel, nagu räägiks ta poolunes. "Ma proovin." Ta ajas end väsinult jalule.

Aga oli juba liiga hilja. Samal hetkel lõi kalju nende all vappuma ja värisema. Võimas rümin, valjem kui kunagi varem, veeres üle maa ja kajas mägedes tagasi. Põletava ootamatusega tuli suur punane sähvatus. Kaugel idapoolsete mägede taga sööstis see taevasse ja lahvatas madalad pilved sügavpunaseks. Siin külmas ja varjulises orus näis tappev valgus talumatult äge ja metsik. Kivide harjad ja täkitud nugade sarnased ahelikud kargasid Gondorist tõusva leegi taustal mustavaina välja. Siis tuli vägev äikesemürin.

Ja Minas Morgul vastas. Loitsid tinakarva välgud: sinise leegi harud tungisid tornist ja ümbritsevatelt küngastelt üles tumedaisse pilvedesse. Maa oigas ning linnast kostis karje. Läbisegi kõrgete kõredate häältega, mis sarnanesid röövlindudele, ning raevust ja hirmust metsistunud hobuste kileda hirnumisega kostis rebestav kriisk, judisemapanev, tõustes kähku läbilõikavalt kõrgele, kuni väljus kuulmisulatusest. Kääbikud pöördusid selle poole ja viskusid maha, hoides käsi kõrvadel.

Kui kohutav karje lõppes, langedes läbi pika haiglase oige tagasi vaikusse, tõstis Frodo aeglaselt pea. Üle kitsa oru, nüüd peaaegu nende silmade kõrgusel, seisid kurja linna müürid ning kantsi koopataoline värav, mis nägi välja nagu läikivate kihvadega avali suu ja haigutas laialt. Ja väravast tuli välja sõjavägi.

Kogu malev oli rüütatud musta, tume nagu öö. Frodo nägi neid kahkjate müüride ja valendava teesillutise taustal, rivi rivi järel tillukesi musti kogusid kiiresti ja vaikselt marssimas, lõputu joana välja voolamas. Nende ees läks suur salk hobusemehi, kes liikusid nagu korrapärased varjud, ning nende eesotsas oli üks, suurem kui kõik teised: Ratsanik, üleni mustas, välja arvatud kroonitaoline kiiver ta kapuutsiga kaetud peas, mis välkus ähvardavas tules. Nüüd jõudis ta alla sillale ning Frodo jõllitavad silmad järgnesid talle, võimetud pilkuma või ära pöörduma. Kindlasti oli see Üheksa Ratsaniku Isand, kes oli maa peale tagasi tulnud, et oma hirmsat väge lahingusse viia? Siin, jah, siinsamas oli too taltsutamatu kuningas, kelle külm käsi oli löönud Sõrmusekandjat oma surmava noaga. Vana haav tuikas valust ning suur tardumus levis Frodo südame poole.

Sellal, kui need mõtted teda õudusest rebestasid ning otsekui nõiutult kinni hoidsid, peatus Ratsanik äkki, just silla sissekäigu ees, ning tema taga jäi kogu vägi liikumatult seisma. Tekkis paus, surmavaikus. Võib-olla oli see Sõrmus, mis Vaimuisanda poole hüüdis, ning hetkeks oli ta segaduses, tajudes üht teist võimu oma orus. Sinna ja tänna pöördus pea, mida kattis hirmu kiiver ja kroon, kammides varje oma nähtamatute silmadega. Frodo ootas, otsekui lind mao lähenemisel, võimetu liikuma.Ja kui ta ootas, tundis ta veel tungivamalt kui kunagi varem käsku Sõrmus sõrme panna. Aga nõnda suur, kui too surve ka oli, ei tundnud ta nüüd kalduvust sellele järele anda. Ta teadis, et Sõrmus tahab ainult teda reeta ning et tal ei ole isegi siis, kui ta selle sõrme paneb, jõudu Morguli kuningale vastu seista - veel mitte. Tema enda tahtes ei vastanud sellele käsule enam miski, kuigi see oli õudusest tardunud, ning ta tundis ainult, kuidas suur võim väljaspoolt talle peale käib. Vägi võttis ta käe ning samal ajal, kui Frodo mõttes toimuvat jälgis, mitte end sundides, vaid kahevahel olles (nagu jälgiks ta eemalt mõnd vana lugu), suunas see tema kätt tollhaaval ta kaelas rippuva keti poole. Siis ärkas kääbiku enese tahe; see surus ta käe tagasi ja saatis selle leidma teist eset, mis oli peidus ta rinna vastas. Too näis külm ja kõva, kui ta sõrmed selle ümber sulgusid: Galadrieli astja, nii kaua hoitud ja praeguse tunnini peaaegu unustatud. Kui ta seda puutus, kadus tema meelest igasugune mõte Sõrmusest. Ta ohkas ja lasi pea longu.

Samal hetkel pöördus Vaimukuningas ringi, kannustas oma hobust ja ratsutas üle silla ning kogu ta tume vägi järgnes talle. Võib-olla petsid haldjamantlid ta nähtamatuid silmi ning tema pisikese vaenlase tahe pööras uut jõudu saades ta mõtte kõrvale. Kuid tal oli kiire. Tund oli juba löönud ning oma suure Valitseja käsul pidi ta sõjaga Läände minema.

Peagi kadus kuningas mööda käänlevat maanteed allapoole, nagu vari varjudesse, ning tema järel tulid mustad rivid üle silla. Nii suurt sõjaväge polnud sellest orust välja läinud Isilduri võimust saadik; eales polnud nii julm ega tugev relvastatud salk Anduini sildu rünnanud; ning ometi oli see vaid üks ja mitte kõige suurem väehulk, mida Mordor nüüd välja saatis.

Frodo liigahtas. Ja äkki pöördus ta süda Faramiri poole. "Torm on viimaks puhkenud," mõtles ta.

"See suur odade ja mõõkade jada läheb Osgiliathi. Kas Faramir saab õigel ajal üle? Ta aimas seda, kuid kas ta teadis tundi? Ja kes suudab nüüd koolmeid kaitsta, kui tuleb Üheksa Ratsaniku Kuningas? Ja tulevad teisedki sõjaväed. Ma jäin hiljaks. Kõik on kadunud. Ma viivitasin tee peal. Kõik on kadunud. Isegi kui ma oma ülesande täidan, ei saa sellest keegi midagi teada. Ei ole enam kedagi, kellele ma saaksin jutustada. See on asjatu." Ta nuttis nõrkusehoos. Ja Morguli vägi sammus ikka veel üle silla.

Siis kuulis ta suurest kaugusest, justkui tuleks see Maakonna mälestustest, mõnest päikeselisest varahommikust, kui päev kutsus ja uksed avanesid, Jussi häält lausumas: "Ärka üles, isand Frodo! Ärka üles!" Kui hääl oleks lisanud: "Sinu hommikusöök on valmis," siis poleks ta selle üle imestanud. Jussil oli muidugi kiire. "Ärka üles, isand Frodo! Nad on läind," ütles Mängla.

Kostis tuhm kõmatus. Minas Morguli väravad sulgusid. Viimane odaderivi oli teed mööda lahkunud. Kants irvitas ikka veel üle oru, kuid valgus kustus selle sees. Kogu linn langes tagasi musta hauduvasse varju ning vaikusse.Ent ometi oli see täis valvsust.

"Ärka üles, isand Frodo! Nad on läind, ja meil oleks ka targem minna. Seal on justkui veel miskit elusat, miskit, millel on silmad või nägija meel, kui sa mõistad; ja mida kauem me ühes kohas püsime, seda rutem see meid kätte saab. Tule nüüd, isand Frodo!"

Frodo tõstis pea ja tõusis üles. Meeleheide polnud teda jätnud, kuid nõrkus oli möödas. Ta isegi naeratas kibedalt, tundes nüüd niisama selgelt, nagu ta hetk varem oli tundnud vastupidist, et ta pidi tegema seda, mida ta tegema pidi, kui sai, ja kas Faramir või Aragorn või Elrond või Galadriel või Gandalf või keegi muu sellest teadsid, oli kõrvalise tähtsusega. Ta võttis saua ühte kätte ja astja teise. Kui ta nägi, et selge valgus juba läbi tema sõrmede voolab, pistis ta astja põue tagasi ja hoidis seda oma südame vastas. Siis keeras ta selja Morguli kantsile, mis polnud nüüd enamat kui hall kuma üle tumeda lahe, ning oli valmis teed mööda üles minema.

Guglunk oli ilmselt üle eendi edasi pimedusse roomanud, kui Minas Morguli väravad avanesid, jättes kääbikud sinnapaika. Nüüd hiilis ta tagasi, hambad plagisemas ja sõrmed tudisemas. "Totakad! Lollid!" sisises ta. "Tehku kähku! Nad ei tohi mõelda, et oht on möödas. Ei ole. Tehku kähku!"

Nad ei vastanud, vaid järgnesid talle üle kitsa eendi. See ei meeldinud neile kummalegi, isegi pärast nii paljusid ohte; kuid see ei kestnud kaua. Varsti jõudis rada ümara nurgani, kus mäekülg jälle välja paisus, ning sisenes siis järsku kitsasse kaljuprakku. Nad olid jõudnud esimese trepini, millest Guglunk rääkis. Pimedus oli peaaegu pilkane ning nad ei näinud käeulatusest palju kaugemale; kuid Guglunki silmad hiilgasid kahkjalt mitu jalga kõrgemal, kui ta nende poole pöördus.

"Ettevaatust!" sosistas ta. "Astmed. Palju astmeid. Peavad ette vaatama!"

Ettevaatust oli kindlasti tarvis. Frodo ja Juss tundsid end algul kergemini, kuna neil oli nüüd sein kummalgi küljel, kuid trepp oli peaaegu niisama järsk kui redel ning kui nad üha kõrgemale ja kõrgemale ronisid, tajusid nad üha selgemini ja selgemini pikka musta kukkumist oma selja taga. Ja astmed olid kitsad, ebaühtlaselt paigutatud ning tihti reetlikud: nende servad olid siledaks kulunud ja mõned olid katki ja mõned pragunesid niipea, kui jalg nendele toetus. Kääbikud rühmasid edasi, kuni klammerdusid viimaks meeleheitlikult sõrmedega esimeste astmete külge ning sundisid oma valutavaid põlvi kõverduma ja sirgu ajama; ning mida sügavamale trepp järsu mäe sisse lõikus, seda kõrgemale ja kõrgemale tõusid kaljuseinad nende pea kohal.

Lõpuks, just siis, kui nad arvasid, et rohkem enam ei suuda, nägid nad Guglunki silmi jälle alla endi poole piilumas. "Oleme üleval," sosistas ta. "Esimene trepp on läbi. Targad kääbikud, et ronisid nii kõrgele, väga targad kääbikud. Ainult veel paar astet ja siis on kõik, jah."

Uimane ja väga väsinud Juss, ning Frodo tema kannul, ronisid üle viimase astme ja istusid maha, hõõrudes oma jalgu ja põlvi. Nad olid sügavas pimedas vahekäigus, mis paistis nende ees ikka ülespoole minevat, kuigi väiksema kaldega ja ilma astmeteta. Guglunk ei lasknud neil kaua puhata.

"On veel teine trepp," ütles ta. "Palju pikem trepp. Puhake siis, kui me järgmise trepi lõppu jõuame. Mitte enne."

Juss oigas. "Sa ütlesid, et pikem?" küsis ta.

"Jah, jah, pikem," kostis Guglunk. "Aga mitte nii raske. Kääbikud tulid üles Sirgest Trepist. Järgmiseks tuleb Keerdtrepp."

"Ja mis tuleb selle järel?" küsis Juss.

"Eks me näe," lausus Guglunk tasa. "Oi jah, eks me näe!"

"Sa justkui ütlesid, et seal on käik," sõnas Juss. "Kas seal ei ole mingist käiku, millest läbi minna?"

"Oi jah, seal on käik," kinnitas Guglunk. "Aga kääbikud võivad puhata, enne kui nad sinna lähevad. Kui nad sellest läbi saavad, siis on nad peaaegu tipus väljas. päris peaaegu, kui nad läbi saavad. Oi jah!"

Frodo värises. Tõus oli ta higistama pannud, kuid nüüd oli tal külm ja niiske ning pimedas vahekäigus puhus vilu tõmbetuul ülalt nähtamatuilt kõrgustikelt alla. Ta tõusis püsti ja raputas ennast. "Noh, läki siis!" ütles ta. "See ei ole istumiseks paras paik."

Vahekäik paistis verstade kaupa edasi kulgevat ning alati voolas jahe õhk neist üle, paisudes aegamööda kibedaks tuuleks. Tundus, et mäed tahavad neid oma haudkülma hingusega kohutada, pöörata nad tagasi kõrgete kohtade saladuste juurest või puhuda nad alla pimedikku. Nad mõistsid

alles siis, et on lõpuni jõudnud, kui nende paremal käel ei olnud järsku enam seina. Nad ei näinud eriti palju. Suured mustad vormitud massid ja sügavad hallid varjud kumasid nende kohal ja ümber, ent aegajalt välkus madalate pilvede all tuhm punane valgus ning hetkeks silmasid nad kõrgeid tippe endi ees ja kummalgi küljel, justkui sambaid, mis hoiavad üleval tohutut lontis katust. Nad olid ilmselt mitusada jalga kõrgemale roninud, üles laiale eendile. Nende vasakul käel oli kalju ja paremal kuristik.

Guglunk juhatas teed päris kalju all. Varsti nad ei roninud enam kõrgemale, kuid pind oli nüüd konarlikum ja pimedas ohtlikum ning tee peal oli varisenud kivikamakaid ja rünki. Nende minek oli aeglane ja ettevaatlik. Mitu tundi sellest möödas oli, kui nad Morguli Orgu sisenesid, ei osanud ei Juss ega Frodo enam arvata. Öö tundus lõputu.

Viimaks nägid nad veel kord seina endi ette kerkimas ning veel kord avanes nende ees trepikäik. Nad peatusid ning hakkasid taas ronima. Tõus oli pikk ja väsitav; kuid see trepp ei kaevunud mäekülge. Siin kaldus tohutu kaljulaam tagasi ning rada väänles maona selle pinnal sinnatänna. Ühes kohas roomas see külgepidi otse pimeda kuristiku servale ning Frodo nägi alla vaadates hiigelsuurt musta auku ehk võimsat lõhet Morguli Oru alguses. All taarna sügavikus valendas jaaniussikeste roduna vaimutee surnud linnast Nimetule Kurule. Ta pöördus kähku ära.

Trepp siugles ja roomas aina edasi kõrgusse, kuni jõudis viimase lühikese ja sirge astmerea järel välja teisele tasandikule. Rada oli keeranud ära peateelt suures kuristikus ning kulges nüüd omaenda ohtlikus sihis mööda ühe väiksema lõhe põhja Ephel Dúathi kõrgemais piirkondades. Kääbikud seletasid ähmaselt pikki sambaid ja hambulisi kivitorne kummalgi küljel, mille vahel olid suured praod ja mõrad, mustemad kui öö, kus unustatud talved olid järanud ja uuristanud päikeseta kivi. Ja nüüd näis punane kuma taevas tugevam; kuigi nad ei osanud arvata, kas jõudis tõesti kohutav hommik sellesse varjude elupaika või nägid nad ainult mõnd Sauroni suurt vägivallategu tagapool piinleva Gorgorothi kallal. Ikka veel kaugel ja kõrgel arvas Frodo üles vaadates nägevat oma kibeda teekonna krooni. Vastu idataeva morni puna joonistus välja lõhe kõige ülemises ahelikus, lõikudes kitsalt kahe musta mäeharu vahele; ning kummagi haru otsas seisis kivine sarv.

Ta peatus ja vaatas tähelepanelikumalt. Vasakpoolne sarv oli kõrge ja sale ning selle sees põles punane tuli, või paistis punane valgus tagantpoolt läbi augu. Nüüd nägi ta selgesti: see oli must torn, mis rippus välimise kuru kohal. Ta puudutas Jussi käsivart ja osutas sinnapoole.

"See ei meeldi mulle!" ütles Juss. "Nii et see sinu salarada on ikkagist valvatud," urises ta Guglunki poole pöördudes. "Nigu sa kõik see aeg teadsid, eks ole?"

"Kõik teed on valvatud, jah," kostis Guglunk. "Muidugi on. Aga kääbikud peavad mingit rada proovima. See võib olla kõige vähem valvatud. Võib-olla läksid nad kõik ära suurde lahingusse, võib-olla!"

"Võibolla," torises Juss. "Noh, see on ikka kole kaugel ja kole kõrgel. Ja siis veel see käik. Ma arvan, et sa peaks nüüd puhkama, isand Frodo. Ma'i tea, mis päeva- või ööaeg praegast olla võiks, aga me oleme juba tundide kaupa rühkind."

"Jah, me peame puhkama," ütles Frodo. "Otsime mõne tuulevarjulise nurga ja kogume natuke jõudu - viimase jupi jaoks." Sest nõnda tundus see olevat. Eeloleva maa õudused ja tegu, mis seal teha tuli, näisid kauged, veel liiga eemalolevad, et talle muret valmistada. Kogu ta mõte oli koondunud tollest läbitungimatust müürist ja valvest läbi või üle saamisele. Kui ta kord selle võimatu asjaga toime tuleb, siis saab ta ülesanne kuidagi täidetud, või vähemalt näis talle nõnda sel tumedal väsimustunnil, rühkides ikka veel Cirith Ungoli kiviste varjude all.

Pimedas praos kahe suure kivisamba all istusid nad maha: Frodo ja Juss veidi seespool ning Guglunk avause lähedale kössitades. Seal võtsid kääbikud oma arvatavalt viimase eine enne Nimetule Maale minekut, võib-olla viimase eine, mida nad üldse enam koos süüa said. Nad maitsesid veidi Gondori toitu ja haldjate teeleiba ning jõid pisut. Kuid veega käisid nad säästlikult ümber ning rüüpasid ainult niipalju, et oma kuivi suid niisutada.

"Ei tea, kus me jälle vett leiame?" küsis Juss. "Aga need seal peavad ka ometigi jooma? Orkid ju joovad, eks ole?"

"Jah, joovad küll," vastas Frodo. "Aga ärme sellest räägime. Säärane jook ei ole meie jaoks."

"Siis on meil veel suurem häda oma pudelid täis saada," ütles Juss. "Aga siin üleval pole üldse vett: ma pole siin mingit sulinat ega nirinat kuuld. Ja nigunii ütles Faramir, et me ei tohi mingisugust Morguli vett juua."

"Ei mingit vett, mis voolab alla Imlad Morgulist, need olid tema sõnad," lausus Frodo. "Me ei ole enam orus ja kui me allika peale satuksime, siis voolaks see orgu sisse, aga mitte sealt välja."

"Mina seda ikka ei usaldaks," ütles Juss, "mitte enne, kui ma hakkan janusse surema. See koht tundub kuidagi nurjatu." Ta nuhutas. "Ja lehkab kah. Kas sa ei pane tähele? Sihuke imelik lehk, umbne. See ei meeldi mulle."

"Mulle ei meeldi siin üldse miski," sõnas Frodo, "org ega rahn, trepp ega lõhn. Maa, õhk ja vesi on justkui kõik neetud. Aga sedamoodi meie rada läheb."

"Jah, nõnda see on," ütles Juss. "Ja me'i peaks üldse siin olema, kui me oleks sellest enne rohkem teand, kui me tulema hakkasime. Aga see on vist tihtilugu niimoodi. Vaprad teod vanades lugudes ja laulудes, isand Frodo: seiklused, nagu ma nende kohta Utsin. Ma mõtsin ikka, et need olid nisuksed

asjad, mida see lugude imeline rahvas välja otsima läks, sest nad tahtsid neid, sest need olid põnevad ja elu oli sutike igav, noh, nagu meelelahutuse eest või nii. Aga tõeliselt tähtsate lugudega või nendega, mis meelde jäävad, ei ole asjad mitte päris niimoodi. Rahvas satub lihtsalt sinna sisse, tavaliselt - nende rada lihtsalt 1äks sedamoodi, nagu öeldakse. Aga neil tuli vist mitut puhku võimalus tagasi pöörata, nigu meilgi, ainult et nad ei kasutand seda ära. Ja kui nad oleks neid kasutand, siis me ei teaks seda, sest nad oleks ammu ära unustatud. Meie kuuleme neist, kes lihtsalt edasi läksid - ja mitte kõik hea lõpuni, pane sa tähele; vähemalt mitte sinna, mida rahvas jutu sees ja mitte jutust väljas heaks lõpuks nimetab. Tead küll, tuled koju ja leiad, et kõik on korras, kuigi mitte päris vanaviisi - nigu vanaperemees Bilbo. Aga need pole alati kõige paremad lood kuulata, kuigi need võivad olla kõige paremad lood, kuhu sattuda! Huvitav oleks teada, misukese loo sisse meie sadand oleme?"

"Oleks küll," kostis Frodo. "Aga ma ei tea. Ja niimoodi õige lugu käibki. Võta ükspuha milline, mis sulle meeldib. Sa võid teada või aimata, mis sorti lugu see on, kas õnneliku või kurva lõpuga, aga ega tegelased seda ei tea. Ja sa ei tahagi, et nad teaks."

"Ei, peremees, muidugi mitte. Vaata või Berenit, ega tema ju ei arvand ilmaski, et ta läheb võtab selle Silmarili Raudkroonilt Thangorodrimis, aga ometi ta tegi seda, ja see oli hullem koht ja mustem oht kui meie jagu. Aga see on muidugist pikk jutt, ja läheb muudkui edasi läbi õnne ja kurvastuse ja sealt veel edasi - ja Silmaril läks edasi ja jõudis Earendili kätte. Ja kuule, peremees, selle peale pole ma varem tulndki! Meil on - sinul on natuke sedasama valgust seal täheklaasi sees, mille Emand sulle andis! Kujutad sa ette, me oleme ikka veel sellesama loo sees! See läheb edasi. Kas suured lood ei saagi kunagi otsa?"

"Ei, need ei saa kunagi otsa, nagu lood," ütles Frodo. "Aga tegelased nendes tulevad ja lähevad, kui nende osa on lõppenud. Meie osa lõpeb hiljem - või varem."

"Ja siis saab natuke puhata ja magada," leidis Juss. Ta naeris kibedalt. "Sõna otseses mõttes, isand Frodo. Ma mõtlen lihtsat tavalist puhkust ja und ja ärkamist, et hommikul aias tööd teha. See ongi vist kõik, mis ma kogu see aeg loodan. Kõik need suured tähtsad plaanid pole minu jaoks. Aga ma mõtlen ikkagi, kas meid ka kunagi laulu või loo sisse pannakse? Nojah, me muidugist oleme ühe loo sees; aga ma mõtlen, et kas meid pannakse sõnadesse, tead küll, mida tule paistel räägitakse või loetakse suurest paksust raamatust punaste ja mustade tähtedega, palju aastaid hiljem. Ja rahvas ütleb: "Jutusta meile Frodost ja Sõrmusest!" Ja nad ütlevad: "Jah, see on üks minu lemmikjuttusid. Frodo oli väga vapper, eks ole, issi?" "Jah, mu poiss, kõige kuulsam kääbikute seast, ja see ütleb nii mõndagi.""

"See ütleb nii mõndagi ülearu," sõnas Frodo ja naeris, pikka selget naeru otse südamest. Niisugust häält polnud neis paigus kuuldud sestsaadik, kui Sauron Keskmaale tuli. Jussile näis korraga, nagu jääksid kõik kivid kuulatama ja kõrged kaljud kummarduksid nende kohale. Aga Frodo ei pannud neid tähele; ta naeris jälle. "Tead, Juss," ütles ta, "sind kuulates läheb mul meel kuidagi nii rõõmsaks, nagu oleks see lugu juba kirja pandud. Aga sa oled jätnud välja ühe peategelastest: Tobajuss Südika. "Ma tahan Jussist rohkem kuulda, issi! Miks nad tema juttu rohkem sisse ei pannud, issi? See mulle meeldib, see ajab mu naerma. Ja Frodo poleks ilma Jussita kuigi kaugele jõudnud, ega ju, issi?""

"Ole nüüd, isand Frodo!" tõrjus Juss. "Sa'i peaks sellega nalja viskama. Ma rääkisin tõsiselt."

"Mina ka," lausus Frodo, "ja ma olengi tõsine. Me läheme natuke liiga kiiresti edasi. Sina ja mina, Juss, me oleme ikka veel kimpus loo kõige hullemates kohtades, ja on liigagi tõenäoline, et mõni ütleb selles kohas: "Pane nüüd raamat kinni, issi; me ei taha rohkem lugeda.""

"Võib-olla," ütles Juss, "aga mina seda ei ütleks. Need tükid, mis on tehtud ja otsas ja vägeva loo sisse pandud, on natuke teistsugused. Tead, isegi Guglunk võiks jutu sees hea olla, vähemasti parem, kui sa arvad. Ja talle meeldis ka kunagi jutte kuulata, nigu ta ise ütleb. Ei tea, kelleks ta ennast peab: kas kangelaseks või kaabakaks?

Guglunk!" hüüdis ta. "Kas sulle meeldiks olla kangelane - no kus ta nüüd jälle sai?"

Temast polnud märkigi ei nende varjupaiga suus ega lähikonna varjudes. Ta oli keeldunud nende toidust, kuigi oli oma tavalisel kombel võtnud vastu suutäie vett; ja siis keris ta magama. Nad arvasid, et vähemalt üks tema pika äraoleku põhjusi eelmisel päeval oli olnud jaht talle maitsva toidu järgi; ja nüüd oli ta ilmselt jälle minema lipsanud, kui nad juttu puhusid. Aga mispärast seekord?

"Mulle ei meeldi, kui ta sedamoodi ilma ütlemata minema hiilib," teatas Juss. "Ja praegu veel kõige vähem. Siin üleval ta'i saa süüa otsida, kui siin pole just mõnda kivi, mis talle mekib. Häh, siin pole samblanuttigi!"

"Tema pärast muretsemine praegu ei aita," ütles Frodo. "Ilma temata poleks me jõudnud nii kaugele ega kuru isegi näha saanud, ning seepärast peame tema uitamistega leppima. Kui ta on võlts, siis on ta võlts."

"Ma tahaks teda sellegipoolest oma silma all hoida," ütles Juss. "Seda enam, kui ta võlts on. Mäletad, ta ei öelnud ju kunagi, kas seda kuru valvatakse või mitte? Ja nüüd me näeme seal üleval ühte torni - ja see võib olla tühi, ja võib ka mitte olla. Kas sa'i arva, et ta läks neid otsima, orke või mis nad seal ongi?"

"Ei, ma ei usu," vastas Frodo. "Isegi kui ta mingit nurjatust plaanitseb, mis polegi väga võimatu, ei arva ma siiski, et asi on nõnda: ta ei läinud otsima orke ega muid Vaenlase teenreid. Miks ta pidi senikaua ootama ja kogu selle ronimise läbi tegema ja tulema nii lähedale maale, mida ta kardab? Ta oleks võinud meid juba mitusetu korda orkidele ära anda, sestsaadik kui me kohtusime. Ei, kui üldse

midagi, siis on see mõni väike eraviisiline trikk, mida ta kaunis salajaseks peab."

"Noh, küllap on sul õigus, isand Frodo," ütles Juss. "Mitte et see mind hirmsasti lohutaks. Üks asi on küll kindel: ma ei kahtle mitte üks raas, et minu ta annaks orkidele välja sama hea meelega, kui suudleks tema kätt. Aga ma unustasin - tema Kõrgeausus. Ei, ma usun, et see on kõik see aeg olnud Kõrgeausus vaese Urgliku jaoks. See on tema väikeste sepitsuste mõte, kui ta üldse midagist sepitseb. Aga kuidas meie siia üles tarimine teda selles asjas aitab, sest ma küll aru ei saa."

"Ega ta vist isegi sellest aru saa," arvas Frodo. "Ja ma ei usu, et tema segases peas keerleb üksainus lihtne plaan. Ma mõtlen, et tegelikult tahab ta osalt Kõrgeausust Vaenlase käest päästa, kuidas oskab. Sest see oleks ka tema jaoks viimne lõpp, kui Vaenlane selle oma valdusse saab. Ja osalt ootab ta ehk lihtsalt parajat võimalust."

"Jah, Nuhk ja Tõhk, nagu ma ennegi olen öeld," nõustus Juss. "Aga mida lähemale nad Vaenlase maale jõuavad, seda rohkem Nuhk Tõhu nägu läheb. Pane mu sõnu tähele: kui me ülepea sinna kurule jõuame, siis ta ei lase meil tegelikult seda kõrgeaulist asjandust üle piiri toimetada, ilma et ta meile mingist käkki keeraks."

"Me pole veel sinna jõudnud," tuletas Frodo talle meelde.

"Ei, aga meil on targem enne natuke silma looja lasta. Kui ta meid une pealt kätte saab, siis tuleb Tõhk üsna kähku võidule. Kuigi sul oleks küll praegu ohutu sutike tukastada, peremees. Ohutu, kui sa minu kõrval lesid. Mul oleks tõesti hea meel näha, kuidas sa magad. Ma valvaks sind; ja nigunii, kui sa mu kõrval oled ja minu käsi sinu ümber on, siis ei saa keegi sind käppima tulla, ilma et sinu Juss seda teaks."

"Magada!" sõnas Frodo ja ohkas, nagu oleks ta keset kõrbe näinud terendamas jahedat rohelust. "Jah, ma suudaksin koguni siin magada."

"Maga siis, peremees! Pane oma pea mulle sülle."

Ja nõnda leidiski Guglunk nad mitu tundi hiljem, kui ta tagasi tuli, roomates ja hiilides mööda rada eesolevast pimedusest lähemale. Juss istus kivi vastu nõjatuses, pea küljele vajunud ja hingamine raske. Tema süles lebas sügavasse unne uppunud Frodo pea; Paunaste valgel laubal puhkas üks Jussi pruunidest kämmaldest ning teine lebas õrnalt ta peremehe rinnal. Nende mõlema näol oli rahu.

Guglunk vaatas neid. Üle tema kõhna nälginud näo libises kummaline ilme. Hiilgus kustus ta silmis ning need muutusid tuhmiks ja halliks, vanaks ja väsinuks. Valusööst paistis teda väänavat ning ta pöördus kõrvale, piiludes tagasi üles kuru poole ning raputades pead, nagu peaks oma sisimas mingit väitlust. Siis tuli ta tagasi, sirutas pikkamisi välja väriseva käe ning puudutas väga ettevaatlikult Frodo põlve - kuid see puudutus oli peaaegu hellitus. Kui keegi magajaist oleks teda ühel kaduval hetkel näinud, oleks ta arvanud, et silmitseb vana väsinud kääbikut, kes on kokku vajunud aastate taaga all, mis kandsid ta kaugele üle oma aja, ära sõprade ja sugulaste juurest ning tema nooruse väljadelt ja jõgedelt - vana nälginud haletsusväärset olevust.

Aga selle puudutuse peale Frodo võpatas ja oiatas vaikselt läbi une, ning silmapilk oli Juss täiesti ärkvel. Esimene asi, mida ta nägi, oli Guglunk - "peremeest käppimas", nagu ta mõtles.

"Kuule, sina!" käratas ta järsult. "Mis sa seal teed?"

"Ei midagi, ei midagi," vastas Guglunk tasa. "Kena Peremees!"

"On jah," ütles Juss. "Aga kus sina käisid - nuhid muudkui edasi ja tagasi, vana kaabakas!"

Guglunk tõmbus tagasi ning roheline säde välgatas ta raskete laugude all. Nüüd näis ta peaaegu ämblikusarnane, kükitades oma kõveratel jäsemetel, silmad pungis peas. Kaduv hetk oli jäljetult möödunud. "Nuhid, nuhid!" sisistas ta. "Kääbikud on alati nii viisakad, jah. Oi, kenad kääbikud! Urglik toob nad üles salaradu pidi, mida keegi teine ei leia. Väsinud ta on, janune ta on, jah, janune; ja ta juhib neid ja otsib radu, ja nemad ütlevad *nuhib, nuhib*. Väga kenad sõbrad, oi jah, mu kõrgeausus, väga kenad."

Juss tundis end pisut süüdlaslikult, kuid mitte rohkem usaldavalt. "Vabandust," ütles ta. "Paluks väga vabandust, aga sa ehmatasid mind unest üles. Ja ma'i oleks pidand magama ja see tegi mu natike äkiliseks. Aga isand Frodo, tema on nii väsind, ma palusin tal tukastada; ja noh, nõndamoodi see oligi. Vabandust. Aga kus sa *käisid*?"

"Nuhkimas," nohises Guglunk ning roheline tuluke ei kadunud ta silmist.

"No hea küll," ütles Juss, "saagu siis sinu tahtmine! Ega see vist tõest väga kaugel ei olegi. Ja nüüd oleks meil targem kõik koos edasi nuhkida. Mis kell on? Kas on täna või homme?"

"Homme," kostis Guglunk, "või siis oli homme, kui kääbikud magama läksid. Väga rumal, väga ohtlik - kui vaene Urglik poleks ringi nuhkinud ja vahti pidanud."

"Ma arvan, et meil saab sellest sõnast varsti kõrini," tähendas Juss. "Aga olgu peale. Ma äratan peremehe üles." Ta silus hellalt Frodo juuksed kulmu pealt ära, kummardus allapoole ja sosistas vaikselt: "Ärka üles, isand Frodo! Ärka üles!"

Frodo võpatas, avas silmad ning naeratas, nähes Jussi nägu enda kohale kummardumas. "Sa ajad mind õige vara üles, Juss!" Utles ta. "On alles täitsa pime!"

"Jah, siin on alati pime," sõnas Juss. "Aga Guglunk on tagasi tulnd, isand Frodo, ja tema ütleb, et homme on juba käes. Nii et me peame edasi liikuma. Viimane jupp."

Frodo tõmbas sügavalt hinge ja tõusis istuli. "Viimane jupp!" ohkas ta. "Tere, Urglik! Kas leidsid süüa? Kas sa oled puhanud?"

"Ei süüa, ei puhkust, ei midagi Urgliku jaoks," porises Guglunk. "Tema on nuhk."

Juss naksutas keelt, kuid talitses ennast.

"Ära võta endale nimesid, Urglik," ütles Frodo. "See ei ole tark tegu, olgu need õiged või valed."

"Urglik peab võtma, mis talle antakse," vastas Guglunk. "Talle andis selle nime lahke isand Tobajuss, kääbik, kes nii palju teab."

Frodo heitis pilgu Jussi poole. "Jah, peremees," ütles too. "Ma kasutasin seda sõna, kui ma järsku unest üles ärkasin ja teda siin koogutamas nägin. Ma palusin vabandust, aga ega ma seda vist varsti enam ei tahagi."

"Jäägu see pealegi nõnda," lausus Frodo. "Aga paistab, et nüüd oleme sinuga siia välja jõudnud, Urglik. Ütle mulle, kas me leiame ülejäänud tee omal jõul? Me näeme kuru, või teed, mis sinna viib, ja kui me selle üles leiame, siis võib meie kokkuleppe nüüd lõppenuks lugeda. Sa oled teinud, mida lubasid, ja oled nüüd vaba: vaba minema tagasi sööma ja puhkama, kuhu sa iganes tahad, välja arvatud Vaenlase teenrite juurde.Ja ühel päeval võin ma sulle tasuda, või tasuvad need, kes mind mäletavad."

"Ei, ei, veel mitte," vingus Guglunk. "Oi ei! Nad ei saa ise teed leida, ega ju? Oi ei, seda mitte. Seal tuleb too käik. Urglik peab edasi minema. Ei süüa. Ei puhkust. Veel mitte."

9. PEATÜKK
Shelobi Urg

Võis olla tõesti päevaaeg, nagu Guglunk väitis, kuid kääbikud ei märganud küll erilist vahet, välja arvatud ehk see, et raske taevas pea kohal polnud enam nii jäägitult must, vaid pigem nagu suur suitsukate; kuna sügava ööpimeduse asemel, mis ikka veel pragudes ja aukudes varitses, kattis kivist maailma nende ümber hall ähmane vari.

Guglunk ees ja kääbikud kõrvuti, läksid nad edasi, üles mööda pikka kuristikku pragunenud ja murenenud kivisammaste ja piilarite vahel, mis seisid kummalgi küljel, otsekui hiiglaslikud tahumata kujud. Polnud kuulda ühtki heli.

Veidi eespool, umbes versta kaugusel, seisis suur hall müür, viimane üles pürgiv mäekülg. Nende lähenedes muutus sein aina tumedamaks ja tõusis aina kõrgemale, kuni sirutus kõrgele nende kohale, varjates kõike, mis tema taha jäi. Valli jalamil lasus sügav vari.

Juss nuhutas õhku.

"Uhh! Misuke hais!" ütles ta. "See lä'eb muudkui tugevamaks."

Peagi olid nad varju all ning nägid selle keskel koopaava. "Siin on sissekäik," lausus Guglunk vaikselt. "Sissekäik tunnelisse." Ta ei nimetanud selle nime: Torech Ungol, Shelobi Urg. Sellest imbus välja vina, mitte Morguli aasade iiveldamapanevat roisulehka, vaid jälki haisu, nagu oleks koopa pimedasse sisemusse kokku kuhjatud mingit rüvedat rooja.

"Kas see on ainus tee, Urglik?" küsis Frodo.

"Jah, jah," vastas too. "Jah, me peame nüüd seda teed minema."

"Kas sa ta'ad öelda, et sa oled sest urkast juba läbi tuld?" imestas Juss.

"Phuhh! Aga sa'i pane vist paha aisu millekski."

Guglunki silmad välgatasid. "Ta ei tea, mida meie millekski paneme, ega ju, kõrgeausus? Ei, ta ei tea. Aga Urglik kannatab palju välja. Jah. Ta on siit läbi tulnud. Oi jah, täitsa läbi. See on ainus tee."

"Ei tea, mis seda aisu teeb?" küsis Juss. "See on nigu - noh, ma'i akka ütlema, mis asi. Mingi jõle orkide urgas nigunii, ja sada aastat nende sitta seal sees."

"Mnjah," kostis Frodo, "orkid või mitte, aga kui see on ainus tee, siis peame seda mööda minema."

Sügavasti hinge tõmmates astusid nad sisse. Mõne sammu järel olid nad täielikus ja läbitungimatus pimeduses. Frodo ja Juss polnud säärast pimedust kogenud Moria valguseta käikudest saadik, ning siin oli see isegi sügavam ja tihedam, kui niisugune asi sai võimalik olla. Seal oli vähemalt liikuv õhk ja kaja ja ruumitaju. Siin seisis õhk paigal, liikumatult, raskelt, ning iga heli kukkus surnult maha. Nad kõndisid justkui mustas aurus, mis oli kootud pimedusest enesest, mis tõi sisse hingates pimedust mitte ainult silmadesse, vaid ka mõtteisse, nii et iseg.i mälestus värvidest ja vormidest ja igasugusest valgusest mälus tuhmus. Oö oli alati olnud ja sai alati olema ning öö oli kõik.

Aga seni suutsid nad veel tunda ning nende jalgade ja sõrmede taju paistis algul peaagu valuliselt teravnevat. Seinad tundusid nende üllatuseks siledad ning põrand oli sirge ja tasane, peale mõne astme siin ja seal, ning kulges aina ühtlase kallakuga ülespoole. Käik oli kõrge ja lai, nii lai, et kuigi kääbikud kõndisid kõrvuti, puudutades seinu ainult väljasirutatud kätega, läksid nad lahku, eraldudes üksipäini pimedusse.

Guglunk oli esimesena sisenenud ning paistis olevat ainult paar sammu eespool. Kuni nad olid veel võimelised selliseid asju tähele panema, kuulsid nad tema hinguse sisinat ja ähkimist just endi ees. Aga mõne aja pärast muutusid nende meeled nürimaks, nii kompimine'kui kuulmine tuhmusid ning nad jätkasid teed, kobades, vantsides, aina edasi ja edasi, peamiselt selle tahtejõu abil, millega nad end siia sisenema olid sundinud, tahtega minna läbi ja ihaga jõuda viimaks ometi kõrgele väravale seal tagapool.

Nad polnud vist veel väga kaugele jõudnud, kuigi aeg ja ruum siin peagi mõõdu kaotasid, kui paremal kõndiv Juss tundis seina kobades, et selles on avaus: hetkeks adus ta mingi vähem raske õhu hingust, ning siis olid nad möödas.

"Siin on rohkem kui üks käik," sosistas ta pingutusega: oli raske oma hingeõhku mingiks kuuldavaks heliks moondada. "See on nii orkimoodi koht, nigu üldse annab olla!"

Pärast seda tabas algul Juss paremal, siis Frodo vasakul veel kolm-neli säärast avaust, mõned laiemad, mõned väiksemad; kuid peatees ei olnud veel mingit kahtlust, sest see oli sirge ega teinud käänakuid ning kulges ikka kindlalt ülespoole. Aga kui pikk see oli ja kui kaua nad seda veel taluma pidid, või taluda suutsid? Mida kõrgemale nad tõusid, seda lämmatavamaks muutus õhk; ning nüüd tajusid nad pilkases pimeduses mingit tihedamat vastuseisu kui haisev õhk. Edasi rühkides tundsid nad, kuidas miski neil üle pea või üle käte libistab, justkui pikad kombitsad või rippuvad taimed: nad ei osanud öelda, mis need olid. Ja lehk muutus aina tugevamaks. See muutus nii tugevaks, et viimaks oli see ainus selge taju, mis neile alles jäi, ja see piinas neid. Üks tund, kaks tundi, kolm tundi: kui palju oli möödunud selles valguseta urus? Tunde, päevi, pigem nädalaid. Juss jättis käiguseina sinnapaika ja tõmbus Frodo poole; nende käed kohtusid ja ühinesid ning koos läksid nad ikka ja aina edasi.

Viimaks jõudis Frodo vasakpoolset seina mööda kobades äkki tühemikuni. Ta peaaegu kukkus külgepidi tühjusse. Siin oli kalju sees palju laiem avaus, kui ükski neist, millest nad seni olid möödunud; ning sellest imbus välja nii läpatavat haisu ja nii tugevat luusiva õeluse aimdust, et Frodo

lõi tuikuma. Samal hetkel vääratas ka Juss ja kukkus ettepoole.

Saades jagu nii iiveldusest kui hirmust, krabas Frodo Jussil käest kinni. "Üles!" ütles ta käheda kõlatu hingusega. "See tuleb kõik siit, see lehk ja oht. Kaome! Kähku!"

Pigistades välja kõik oma jõu ja otsustavuse varud, tiris ta Jussi jalule ning sundis omaenda jäsemed liikuma. Juss komberdas tema kõrval. Üks samm, kaks sammu, kolm sammu - lõpuks kuus sammu. Võib-olla pääsesid nad kohutavast nähtamatust avausest mööda, kuid kas see oli nõnda või mitte, aga järsku oli neil kergem liikuda, nagu oleks mingi vaenulik tahe nad hetkeks vabaks lasknud. Nad rUgasid edasi, ikka veel käsikäes.

Aga peaaegu kohe jõudsid nad järgmise raskuseni. Käik hargnes kaheks, või vähemalt näis hargnevat, ning pimeduses ei osanud nad arvata, kumb oli laiem tee või kumb sirgem. Kumma pidid nad valima, kas vasema või parema? Neil polnud millegi järgi sihti hoida, aga vale valik olnuks peaaegu kindlasti saatuslik.

"Kummale poole Guglunk läks?" hingeldas Juss. "Ja miks ta meid ei oodand?"

"Urglik!" kähises Frodo, üritades hüüda. "Urglik!" Aga tema hääl vaakus ning too nimi suri niipea, kui ta kääbiku huultelt lahkus. Vastust ei tulnud, isegi mitte kaja, isegi mitte õhu värelemist.

"Seekord on ta vist tõesti läind," pomises Juss. "Ju ta vist seia tahtiski meid vedada. Guglunk! Kui ma su veel korra kätte saan, siis sa alles kahetsed!"

Veidi aja pärast leidsid nad pimeduses kobades ja kohmerdades, et vasakpoolne ava oli suletud: kas oli see umbsopp või oli mõni suur kivi käiku sisse langenud. "See ei saa see tee olla," sosistas Frodo. "Olgu õige või vale, aga me peame teist teed minema."

"Ja kähku!" ähkis Juss. "Siin on midagist sandimat liikvel kui Guglunk. Ma tunnen, et miski vahib meid."

Nad polnud läinud rohkem kui paar sammu, kui nende tagant kostis hääl, ehmatav ja õudne raskes tiines vaikuses: kulisev, mulisev heli ning pikk mürgine sisin. Nad pöördusid kannapeal ringi, kuid midagi polnud näha. Nad seisid paigal kui kivikujud, jõllitades ja oodates kes teab mida.

"See on lõks!" ütles Juss kätt mõõgapidemele pannes; ja seda tehes tuli talle meelde kääpa pimedus, kust mõõk pärit oli. "Ma soovin, et vana Tom oleks nüüd meiega!" mõtles ta. Kui ta seal niimoodi seisis, pimedus tema ümber ja must masendus ning viha ta südames, siis tundus talle, et ta näeb valgust: valgust oma mõttes, algul peaaegu talumatult eredat, nagu päikesekiirt sellele, kes on kaua akendeta augus varjul olnud. Siis ilmusid valgusse värvid: roheline, kuldne, hõbedane, valge. Kaugelkaugel, nagu mõnel tillukesel haldjakäega joonistatud pildil nägi ta Emand Galadrieli seismas Lórieni rohul ning kinke tema käes. *Ja sinule, Sõrmusekandja*, kuulis ta naist ütlemas, *olen ma valmis pannud selle.*

Mulisev sisin tuli lähemale ning samas kostis kriiksumist, nagu veniks pimeduses edasi mõni suur liigestega ese. Tema ees tuli lehk. "Peremees, peremees!" karjatasJuss, ning elu ja agarus tulid ta häälde tagasi. "Emanda kink! Täheklaas! Valgus sulle pimedais paikades, nagu ta ütles. Täheklaas!"

"Täheklaas?" pomises Frodo, nagu vastaks ta läbi une, vaevalt aru saades. "Aga muidugi! Miks ma selle unustasin? *Las olla see tuleks sinu teel siis, kui kõik teised tuled kustuvad!* Ja nüüd saab meid aidata tõesti ainult tuli."

Aegamisi läks ta käsi põue ning aegamisi tõstis ta üles Galadrieli Astja. Hetkeks lõi see helkima, ähmaselt nagu tõusev täht, mis võitleb raske maadligi uduga, ning sedamööda, kuidas ta jõudu kogus ja lootus Frodo südames kasvas, hakkas see põlema ja süttis hõbedase leegiga, tilluke pimestav valgusesäde, nagu oleks Earendil ise kõrgelt loojangurajalt alla astunud, viimne Silmaril laubal. Pimedus taganes Astjast, kuni see paistis kiirgavat õhulise kristallkera keskel, ning seda hoidev käsi sädeles valges tules.

Frodo vaatas üllatunult toda imelist kingitust, mida ta oli nii kaua kandnud, aimamata selle väärtust ja võimu. Tee peal oli see talle harva meenunud, kuni ta jõudis Morguli Orgu, ning veel kunagi polnud ta seda kasutanud hirmust tema paljastava valguse ees. *Aiya Earendil Elenion Ancalima!* hüüdis ta, teadmata isegi, mida ütleb; sest talle näis, et läbi tema räägib üks teine hääl, selge, urka halvast õhust häirimatu.

Aga Keskmaal on teisigi võime, öö jõude, ning nemad on vanad ja kanged. Ja Emand, kes kõndis pimeduses, oli kuulnud haldjaid ajasügavikes seda hüüdu hüüdmas ning ta polnud seda millekski pannud ja see ei kohutanud teda nüüdki. Kõneldes tundis Frodo suurt õelust tema poole suundumas ning surmavat pilku teda hindamas. Veidi tagapool tunnelis, nende endi ja tolle avause vahel, kus nad olid vaarunud ja komistanud, muutusid nähtavaks silmad, kaks suurt kimbutäit avali silmaluuke - lähenev oht oli end lõpuks paljastanud. Täheklaasi kiirgus murdus ja peegeldus tagasi nende tuhandelt tahult, kuid sädeluse taga hakkas aegamisi kumama kooljakahvatu tuli, mingis kurja mõtte sügavikus süttinud leek. Need olid koletislikud, võikad silmad, elajalikud, aga ometi täis sihikindlust ja kohutavat naudingut, ning õgisid pilguga saaki, mis oli ilma igasuguse põgenemislootuseta lõksu püütud.

Õudusest rabatud Frodo ja Juss hakkasid aeglaselt taganema, pilk kinni nonde hukutavate silmade põrnitsuses; aga sedamööda, kuidas nad taganesid, tulid ka silmad lähemale. Frodo käsi värises ning aegamisi vajus Astja allapoole. Siis äkki, pääsedes lahti haaravast lummusest, mis lubas neil silmade

lõbuks veidike asjatus kabuhirmus joosta, pöördusid nad mõlemad ringi ja pistsid põgenema; ent joostes vaatas Frodo tagasi ja nägi õudusega, et silmad kargasid talle kohe järele. Surma hõng oli tema ümber nagu pilv.

"Seisa! Seisa!" karjus ta meeleheitlikult. "Jooksmisest pole kasu."

Silmad hiilisid pikkamisi lähemale.

"Galadriel!" hüüdis ta ning julgust kogudes tõstis Astja veel kord üles. Silmad peatusid. Hetkeks nende vaade lõtvus, nagu oleks mingi kahtluseiva neid häirinud. Siis lõi Frodo süda tema sees leekima ning mõtlemata, mida ta teeb, ja kas see on rumalus või meeleheide või vaprus, võttis ta Astja oma vasakusse kätte ja tõmbas paremaga mõõga tupest. Astel sähvatas välja ning vahe haldjatera lõi hõbedases valguses sädelema, ent selle servadel välkus sinine tuli. Hoides tähte kõrgel ja heledat mõõka ees, astus Frodo, Maakonna kääbik, kindlalt silmadele vastu.

Need lõid kõhklema. Valguse lähenedes sigines neisse kahtlus. Üksteise järel need tuhmusid ning tõmbusid tasapisi tagasi. Nii kohutav eredus polnud neid veel kunagi piinanud. Maa all olid need kaitstud kuu ja päikese ja tähtede eest, kuid nüüd oli täht ise maa alla laskunud. See tuli aina lähemale ning silmad lõid vabisema. Järgemööda kustusid kõik; pöördusid kõrvale ning valgusest välja jääv suur kogu hiivas oma tohutu varju nende vahele. Nad olid läinud.

"Peremees, peremees!" hüüdis Juss. Ta oli sealsamas kannul, oma mõõk välja tõmmatud ja võitlusvalmis. "Tähed ja au! Aga haldjad teeks sellest alles laulu, kui nad seda kunagi kuuleks! Antaks mulle elada senikaua, et neile jutustada ja kuulata, kuidas nad laulavad. Aga ära mine edasi, peremees. Ära mine sellesse urgu! Praegu on meie ainuke võimalus. Teeme nüüd sellest jõledast urkast minekut!"

Ja nii pöördusid nad veel kord minekule, algul kõndides ja siis joostes; sest edasi minnes tõusis käigu põhi järsult ning iga sammuga kerkisid nad kõrgemale nähtamatu uru lehast ja jõud tuli nende liikmeisse ja südameisse tagasi. Ent Valvaja viha luuras endiselt nende järel, ehk veidiks ajaks pimestatud, kuid mitte löödud, ikka veel surma ihkamas. Ja nüüd hoovas õhuvool neile vastu, külm ja hõre. Avaus, käigu lõpp oli viimaks nende ees. Hingeldades, igatsedes lageda taeva alla pääseda, viskusid nad edasi; ja siis lõid nad oma jahmatuseks vaaruma ning lendasid käkaskaela tagasi. Väljapääsu ees oli mingi tõke, kuid mitte kivist: see tundus pehme ja pisut vetruv, aga ometi tugev ja läbipääsmatu; õhk imbus läbi, aga mitte ainuski valguskiir. Nad ründasid veel kord ning põrkusid tagasi.

Astjat kõrgel hoides vaatas Frodo lähemalt ning nägi enda ees hallust, millest täheklaasi kiirgus läbi ei tunginud ja mida ta ei valgustanud, nagu oleks see vari, mida ei heida ükski tuli ja mida ei saa ka ükski tuli hajutada. Üle käigu laiuse ja kõrguse oli punutud tohutu võrk, korrapärane, nagu mõne hiiglasliku ämbliku kude, kuid tihedamalt põimitud ja palju suurem, ning iga niit oli jäme kui köis.

Juss naeris süngelt. "Ämmelgavõrk!" ütles ta. "Ja see on kõik? Ämmelgavõrk! On alles ämblik! Anna aga pihta!"

Raevukalt raius ta mõõgaga võrku, kuid niit ei katkenud. See andis veidi järele ning viskus siis tagasi nagu lahtilastud vibunöör, pöörates tera ringi ja põrgatades tagasi nii mõõga kui käe. Kolm korda lõi Juss kogu jõust ning viimase hoobiga katkes viimaks üksainus lõim kõigist lugematuist lõimedest, keerdus kokku ning vihises läbi õhu. Selle üks ots lajatas Jussi käe pihta ning too karjatas valust, ehmudes tagasi ja tõmmates käega üle suu.

"Meil läheb mitu päeva aega, et teed niimoodi puhtaks saada," ütles ta. "Mis me teeme? Kas silmad pole tagasi tuln'd?"

"Ei, näha neid ei ole," kostis Frodo. "Aga ma tunnen ikka veel, et nad vaatavad mind või mõtlevad minu peale: hauvad võibolla mingit uut nõu. Kui see tuli alla langeks või kustuks, siis tuleksid nad kohe jälle."

"Lõpuks ikka lõksus!" nentis Juss kibedalt ning tema viha tõusis jälle kõrgemale väsimusest ja ahastusest. "Nagu sääsed võrgus. Tabagu Faramiri needus toda Guglunki, ja kähku!"

"See meid praegu ei aita," ütles Frodo. "Tule! Vaatame, mida Astel saab teha. See on haldjamõõk. Beleriandi sügavais kuristikes, kus see taoti, olid õuduse võrg.ud. Aga sa pead vahti pidama ja silmi tagasi hoidma. Näe, võta täheklaas! Ara karda. Hoia seda üleval ja valva!"

Siis astus Frodo võimsa halli võrgu juurde ning rabas seda laia pühkiva hoobiga, tõmmates terava servaga kiiresti üle tihedasti punutud lõimede rivi ning hüpates kohe eemale. Siniselt hiilgav tera niitis neist läbi nagu vikat läbi rohu, ning niidid karglesid ja väänlesid ja jäid siis lõdvalt rippuma. Võrgus haigutas suur rebend. Ta jagas hoobi hoobi järel, kuni lõpuks oli kogu võrk tema käeulatuses purustatud ning selle ülemine osa paisus ja õõtsus nagu lõtv loor sissepuhuvas tuules. Lõks oli katki.

"Tule!" hüüdis Frodo. "Edasi! Edasi!" Meeletu rõõm põgenemise üle otse surmasuust täitis kogu ta meele. Ta pea käis ringi, justkui sõõmust kangest veinist. Ta sööstis edasi, hõisates oma teel.

Sel pimedal maal näis olevat valge tema silmade j'aoks, mis olid käinud läbi öö urka. Suur suits oli tõusnud ja hõrenenud ning morni päeva viimased tunnid läksid mööda; Mordori punane lõõm oli kustunud süngeks kumaks. Ometi näis Frodole, et ta näeb enda ees ootamatu lootuse koitu. Ta oli jõudnud peaaegu müüri harjale. Nüüd ainult veel veidi kõrgemale. Kurk, Cirith Ungol oli tema ees, ähmane sälk mustas seljandikus, ning kaljusarved terendasid taeva taustal kummalgi küljel. Lühike

jooks, kiire sööst, ja ta on läbi!

"Kuru, Juss!" hüüdis ta, panemata tähele oma hääle kiledust, mis käigu lämmatavast õhust vabanedes nüüd kõrge ja meeletuna helises. "Kuru! Jookse, jookse, ja me oleme läbi - läbi enne, kui keegi meid pidada jõuab!"

Juss ruttas ta kannul nii kähku, kui jalad võtsid; kuid vabanemisrõõmust hoolimata oli ta ometi rahutu ning joostes kiikas ta aina tagasi tumeda käigusuu poole, kartes näha silmi või mõnda kujuteldamatut kogu nende järel välja sööstmas. Liiga vähe teadsid tema ja ta peremees Shelobi kunstidest. Emanda urul oli palju väljapääse.

Ta oli elanud seal igiammusest ajast saadik, õel ämblikukujuline olevus, samasugune kui need, kes elasid vanasti Haldjate Maal Läänes, mis on nüüd Mere all, ja samasugune kui see, kellega võitles Beren Hirmumägedes Doriathis, enne kui ta kohtas Lúthieni hommikuvalguses rohelisel aasal surmputkede keskel, ammu aega tagasi. Kuidas Shelob hävingust põgenedes siia jõudis, ei jutusta ükski lugu, sest Pimeduseaastatest on tulnud vähe lugusid. Aga ta oli praegugi veel siin, tema, kes oli siin enne Sauronit ja enne Barad-dûri esimest kivi; ja ta ei teeninud kedagi peale iseenese, juues haldjate ja inimeste verd, pundudes ja minnes rasva oma lõputuil pidusöökidel, kududes varjuvõrke; sest kõik elavad asjad olid tema toit ning pimedus tema okse. Kaugele levisid tema väiksemad sigidikud, ta viletsate paariliste värrad, tema oma järglased, keda ta tappis, orust orgu, Ephel Dúathilt idaküngastele, Dol Gulduri ja Sünklaane kindlustesse. Aga keegi ei suutnud võistelda temaga, Shelob Suurega, Ungolianti viimase lapsega selle õnnetu maailma vaevamises.

Guglunk oli näinud teda juba aastaid tagasi - Urglik, kes piilus igasse musta auku, ja oli viimasel ajal emandat kummardanud ja teeninud, ning ämbliku kuri tahe käis tema kõrval läbi kõik tema väsimuse teed, lõigates ta ära valgusest ja kahetsusest. Ja ta oli lubanud emandale toitu muretseda. Aga emanda lõbu ei olnud tema lõbu. Ämblik teadis ja hoolis vähe tornidest, sõrmustest või millestki, mida oli loonud mõte või käsi, ning ihkas ainult kõigi teiste surma, nii kehalt kui hingelt, ja enese jaoks vaid küllastunud elu, üksindust, paisumist, kuni mäed teda enam kanda ei suutnud ning pimedus teda enam ei rahuldanud.

Aga selle iha täitumine oli veel kaugel ning nüüd oli ta kaua näljas olnud, luurates oma pesas, kuna Sauroni võim kasvas ning valgus ja elavad olendid lahkusid ta piiridest; ja linn orus oli surnud ning ükski haldjas ega inimene ei tulnud enam siia, vaid ainult õnnetud orkid. Vilets toit, ja valvas. Aga ta pidi sööma ning kuitahes usinasti nad ka ei kaevanud uusi keerdkäike kurult ja oma tornist, ikka leidis ta võimaluse neid kinni napsata. Kuid tema süda ihkas õrnemat liha. Ja Guglunk oli selle talle toonud.

"Saame näha, saame näha," ütles Urglik tihti enesele, kui kuri tuju talle peale tuli tema ohtlikul rännakul Emyn Muililt Morguli Orgu, "saame näha. Võib juhtuda, oi jah, võib väga hästi juhtuda, et kui Emand viskab minema luud ja tühjad riided, siis meie leiame selle, meie saame selle, Kõrgeaususe, tasu vaesele Urglikule, kes toob kena toitu. Ja me päästame Kõrgeaususe, nagu me lubasime. Oi jah. Ja kui see meil käes on, siis Emand alles näeb. Oi jah, siis tasume Emandale kõige eest, minu kõrgeausus. Siis tasume kõigile kõige eest!"

Nii mõtles ta oma salakavalas sisemuses, mida ta lootis ikka veel ämbliku eest varjata, isegi nüüd, mil ta oli jälle emanda juurde tulnud ja tema ees sügavalt kummardanud, sellal kui ta kaaslased magasid.

Mis puutub Sauronisse, siis tema teadis, kus emand luusib. Talle meeldis, et ämblik elab seal näljasena, kuid vaibumatu õelusega, olles kindlam vaht tollel iidsel rajal tema riiki kui keegi muu, keda tema kunst oleks suutnud luua. Ja orkid, nemad olid kasulikud teenrid, kuid tal oli neid küllaga. Kui Shelob neist vahetevahel mõne kinni püüdis, et oma söögiisu rahuldada, siis võis Sauron seda rahumeeli lubada. Ja mõnikord, nagu peremees heidab mõne maiuspala oma kassile (*oma* kassiks kutsub ta emandat, kuid too ei tunnista teda omaks), saatis Sauron talle vange, kellega tal polnud midagi paremat peale hakata: ta laskis need ämbliku urgu ajada ning endale hiljem tema lustipeost ette kanda.

Nii elasid nad mõlemad, nautides omaenese sepitsusi ning kartmata ühtki rünnakut, ühtki raevu ega ühtki oma nurjatuste tagajärge. Veel kunagi polnud ükski kärbes Shelobi võrkudest põgenenud ning seda suurem oli nüüd tema raev ja nälg.

Ent Juss ei teadnud midagi sellest kurjast, mille nad endi vastu üles olid ässitanud, vaid tundis endas ainult hirmu kasvavat, ohtu, mida ta ei näinud; ja see muutus nõnda raskeks, et talle oli koormaks joosta ning tema jalad näisid tinased.

Pelg oli tema ümber ja vaenlased tema ees kurus ning tema peremees oli veidras tujus, joostes hoolimatult neile vastu. Kiskudes silmad ära seljataguselt varjult ja sügavalt pimeduselt kalju all tema vasakul käel, vaatas ta ettepoole ning nägi kaht asja, mis suurendasid ta kohkumust. Ta nägi, et Frodo ikka veel paljastatud mõõk hiilgas sinises tules; ning ta nägi, et kuigi taevas oli nüüd täitsa tume, hõõgus torniaken ikka veel punaselt.

"Orkid!" pomises ta. "Me ei jookse sealt sedamoodi läbi. Seal on orkid liikvel, ja miskit hullemat kui orkid." Siis pöördus ta kähku tagasi oma kauase harjumuse juurde salajas püsida ning sulges käe ümber kõrgeaulise Astja, mida ta ikka veel kandis. Tema käsi lõi hetkeks omaenese verest punama ning siis pistis ta paljastava tule sügavale rinnataskusse ja mässis haldjamantli endale ümber. Nüüd

püüdis ta sammu lisada. Peremees jõudis temast ette; ta oli juba praegugi oma kakskümmend sammu eespool, vilksatades nagu vari; varsti kaob ta selles hallis maailmas täiesti silmist.

Vaevalt jõudis Juss täheklaasi helenduse peita, kui emand tuli. Veidi eespool vasemal nägi Juss järsku mustast varjumülkast kalju all välja tulemas kõige vastikumat kogu, mida ta iial näinud oli, õudsemat kui kõige õudsemad unenäod. Kõige enam sarnanes too elukas ämblikule, kuid oli suurem kui suured kiskjad ning neist kaugelt hirmsam tolle kurja nõu tõttu, mis ta süümetuist silmadest paistis. Noodsamad silmad, mida kääbik tagasi kohutatuks ja lööduks pidas, süttisid jälle põlema julmas tules, kobardudes tema väljasirutatud peas. Tal olid suured sarved ning tema lühikese varbja kaela taga tuli ta hiiglaslik pundunud keha, üüratu tursunud paun, mis õõtsus ja lonksus ta jalgade vahel; selle võimas kogu oli must, täis tinakarva plekke, kuid kõht oli altpoolt hele ja hiilgav ning haises. Tema jalad olid kõverad, nende suured pahklikud liigesed kõrgusid ta selja kohal ning karvad tungisid neist välja nagu terasogad, ja iga jala otsas oli küünis.

Niipea, kui ta oli oma pehme lörtsuva keha ja kokkupigistatud liikmed pesa ülemisest väljapääsust läbi litsunud, liikus ta edasi õudustäratava kiirusega, kord joostes oma kriiksuvail jalgadel, kord tehes ootamatuid hüppeid. Ta oli Jussi ja kääbiku peremehe vahel. Ta kas ei märganud Jussi või vältis teda hetkel kui valgusekandjat ning koondas kogu oma tähelepanu ühele ohvrile, Frodole, kes oli ilma jäänud oma Astjast ning tormas sõgedalt rada mööda üles, märkamata varitsevat ohtu. Ta jooksis kiiresti, kuid Shelob oli kiirem; mõne hüppega jõudis ta kääbikule järele.

Juss ahmis õhku ja koondas kogu oma allesjäänud hingeõhu ühte karjesse. "Vaata seljataha!" röökis ta. "Vaata ette, peremees! Ma..." Kuid korraga ta karje lämmatati.

Pikk niiske käsi kattis ta suu ja teine krabas tal kõrist, kuna miski end tema jala ümber keris. Ootamatult tabatuna kukkus ta selili oma ründaja käte vahele.

"Käes!" sisises Guglunk ta kõrva. "Viimaks ometi, minu kõrgeausus, ta on meil käes, jah, see vasstik kääbik. Meie võtame selle. Emand saab teise. Oi jah, Shelob saab tema, mitte Urglik: ta lubas; tema ei tee Peremehele üldse haiget. Aga sina oled tal käes, sa vasstik räpane väike nuhk!" Ta sülitas Jussi kaelale.

Metsik raev reetmise pärast ja meeleheide viivituse üle, kui tema peremees oli surmaohus, andis Jussile äkki säärase jõu ja väe, mis ületas kaugelt kõik, mida Guglunk oli oodanud tollelt pikaldaselt tobedalt kääbikult, kelleks ta Jussi pidas. Isegi Guglunk poleks suutnud kiiremini või ägedamalt ringi keerata. Jussi suu libises tema kämbla haardest välja ning kääbik sukeldus ja viskus jälle ettepoole, püüdes oma kõri tema pitsitusest vabaks rebida. Mõõk oli tal ikka veel käes ning tema vasema käsivarre küljes rippus rihmapidi Faramiri sau. Ta üritas meeleheitlikult ringi pöörata ja oma vaenlast susata. Kuid Guglunk oli liiga väle. Tema pikk parem käsi sööstis välja ja rabas Jussil randmest kinni: tema sõrmed olid nagu pihid; aeglaselt ja järeleandmatult väänas ta kätt edasitagasi, kuni Juss valukarjega mõõga lahti lasi ja see maha kukkus; ning samal ajal tõmbus Guglunki teine käsi Jussi kõri ümber koomale.

Siis tõi Juss välja oma viimase nipi. Ta kiskus end täie jõuga eemale ja surus jalad kindlalt maha; siis äkitselt tõukas ta jalgadega vastu maad ja heitis end kogu jõust tahapoole.

Guglunk, kes polnud Jussilt isegi säärast lihtsat nõksu oodanud, kukkus maha ning sai kogu turske kääbiku raskuse oma kõhu peale. Tema suust kostis terav sisin ning hetkeks lõtvus ta haare Jussi kõri ümber; kuid tema sõrmed pigistasid ikka veel mõõgakätt. Juss rebis end lahti ja tõusis püsti ning veeres siis kähku paremale, pööreldes rusikal, mida hoidis Guglunk. Saanud kepi oma vasakusse kätte, vibutas Juss selle üles ning lajatas viliseva raksuga Guglunki väljasirutatud käsivarre pihta, just küünarnuki alla.

Kiljatades lasi Guglunk ta lahti. Siis haaras Juss ohjad enda kätte; ootamata võimalust saua vasakust käest paremasse võtta, andis ta veel ühe metsiku hoobi. Mao kärmusega vingerdas Guglunk kõrvale ning tema pea pihta sihitud löök läks vastu ta selga. Sau raksatas pooleks. Sellest oli talle küllalt. Selja tagant krabamine oli tema vana nipp ning see oli tal harva nurjunud. Aga seekord tegi ta vimmast eksitatuna vea ning hakkas kahjurõõmsalt lobisema enne, kui ta ohvri kaelast mõlema käega kinni sai. Tema ilusa plaaniga oli kõik viltu läinud, sestsaadik kui too jõle valgus nii ootamatult pimedusse ilmus. Ja nüüd seisis ta silm silma vastas raevunud vaenlasega, kes polnud temast kuigi palju väiksem. Säärane võitlus polnud talle meele järele. Juss korjas oma mõõga maast üles ja tõstis püsti. Guglunk viiksatas, keeras end üle külje neljakäpakile ning volksas ühe pika hüppega minema nagu konn. Enne kui Juss talle järele jõudis, oli ta läinud, joostes hämmastava kiirusega tagasi tunneli poole.

Mõõk käes, tormas Juss talle järele. Silmapilguks oli ta unustanud kõik peale tulise raevu oma peas ning iha tappa Guglunk. Kuid enne, kui ta elukal sabast kinni sai, oli Guglunk kadunud. Kui siis must auk tema ees seisis ja jälk lehk talle sealt vastu hoovas, tuli nagu välgusähvatus Jussi pähe mõte Frodost ja koletisest. Ta keeras otsa ringi ja sööstis meeletult rada pidi üles, hüüdes ja hüüdes oma peremehe nime. Ta oli hiljaks jäänud. Senini oli Guglunki plaan õnneks läinud.

10. PEATÜKK
Isand Tobajussi valik

Frodo lamas selili maas ning koletis kummardus tema kohale, nii ametis oma ohvriga, et ei pannud tähelegi Jussi ega tema hüüdeid, kuni too juba päris lähedal oli. Ligi tormates nägi kääbik, et Frodo oli juba köitesse mässitud, mis keerlesid tema ümber pahkluist õlgadeni, ning koletis valmistus oma võimsate esijalgadega tema keha pooleldi kandes, pooleldi lohistades ära viima.

Frodost siinpool lebas helendades maas tema haldjatera, kuhu see oli tema haardest kasutuna kukkunud. Juss ei jäänud aru pidama, mida tuleks teha, või kas ta on vapper või ustav või raevust aru kaotanud. Ta viskus röökides edasi ja haaras peremehe mõõga vasakusse kätte. Siis ta ründas. Meeletumat pealetungi polnud veel nähtud elajate toores maailmas, kus mõni väike olevus, kelle relvaks on ainult tillukesed hambad, tormab viimases hädas kallale sarvest ja nahast kindlusele, mis kõrgub tema langenud kaaslase kohal.

Justkui oleks too pisike kisa teda mõnest kahjurõõmsast unelmast üles äratanud, pööras emand oma pilgu kohutava kurjuse kääbiku poole. Aga veel enne, kui Shelob aru sai, et teda rünnatakse suurema raevuga, kui ta seda lugematute aastate jooksul näinud oli, kaksas lõõskav mõõk tema jalga ja niitis küünise ära. Juss hüppas sisse, ämbliku jalgade kaarte vahele, ning teise käega kiiresti ülespoole äsades tabas silmakobaraid ta kummargil pea küljes. Üks suur silm kustus.

Nüüd oli too armetu olevus otse tema all, hetkel tema astla ja küüniste ulatusest väljas. Ämbliku üüratu kõht õõtsus kääbiku kohal oma roiskuvas vägevuses ning selle hais rabas Jussi peaaegu jalust maha. Ent Jussi raev pidas vastu veel üheks löögiks ja enne, kui emand jõudis tema peale maha kõhutada, et lömastada tema ja kogu ta väike häbitu jultumus, virutas Juss viimases jõupurskes heleda haldjamõõgaga ämbliku keha pihta.

Kuid Shelob ei olnud niisugune nagu lohed, ja tal ei olnud ühtki õrnemat kohta peale silmade. Tema igivana nahk oli mädanemisest mühklik ja auklik, kuid seestpoolt tihendas seda kiht kihilt mingi jäle kasvaja. Mõõk tõmbas sinna koleda rebendi, kuid neist jälkidest kurdudest ei suutnud läbi tungida ühegi inimese jõud, isegi kui teras oleks haldja või päkapiku sepistatud ja seda käsitseks Beren või Túrin. Emand andis löögile järele ning hiivas oma võimsa kõhupauna kõrgele Jussi pea kohale. Haavast voolas mulisedes ja kobrutades mürki. Siis ajas ta jalad laiali ja virutas oma tohutu vatsa alla vaenlase peale. Liiga ruttu. Sest Juss seisis ikka veel jalul, viskas oma mõõga maha ja tõstis haldjatera mõlema käega kõrgele püsti, tõrjudes eemale toda hirmsat katust; ja nõnda heitis Shelob, omaenese julma tahtejõuga ja rammuga, mis oli suurem kui ühegi sõjamehe käsi, end ise kibeda piigi otsa. Sügavamale, aina sügavamale tungis see, kuna Juss aeglaselt vastu maad litsuti.

Säärast piina polnud Shelob veel kunagi tundnud ega aimanudki kogu oma pikas õelas elus tundvat. Ei vana Gondori vapraim sõdalane ega julmimgi kinnipüütud ork polnud talle iial niimoodi vastu pannud või torganud tera ta armastatud ihusse. Teda läbis värin. Taas üles kerkides ja end valust eemale kiskudes painutas ämblik oma väänlevad liikmed enda alla ja viskus krampliku hüppega tagasi.

Juss oli vajunud põlvili Frodo pea kõrval, süda võikast lehast läikimas ja kaks kätt ikka veel mõõgapidet pigistamas. Läbi silme ees ujuva udu nägi ta ähmaselt Frodo nägu ning püüdis end jonnakalt kokku võtta ja minestusest välja rebida. Ta tõstis aeglaselt pea ning nägi, kuidas ämblik teda ainult paari sammu kaugusel silmitseb, nokast venimas mürgine sülg ning roheline löga tilkumas alla ta haavatud silmast. Seal ta kükitas, vabisev vats maas lösutamas, jalgade võimsad vibud võdisemas, ning kogus end järgmise hüppe jaoks - sel korral lömastama ja surnuks nõelama: mitte oma rabelevat einet pisikese mürgitilgaga rahustama, vaid tapma ja lõhki kiskuma.

Kui Juss seal kössitas ja ämblikku vahtis, nähes surma tema silmis, tuli talle mõte, nagu oleks mingi kauge hääl temaga kõnelnud, ning ta kobas vasaku käega põues ringi ja leidis, mida otsis: külm ja kõva ja kindel tundus Galadrieli Astja tema puudutusele selles viirastuslikus õudusilmas.

"Galadriel!" ütles ta jõuetult ning siis kuulis ta hääli, kaugeid, kuid selgeid: haldjate hõikeid, kui nad kõndisid tähtede all Maakonna armsates varjudes, ning haldjate muusikat, nagu see kõlas läbi une tema kõrvu Tule Kojas Elrondi majas.

Gilthoniel A Elbereth!

Ja siis pääses ta keel valla ning ta hääl hüüdis keeles, mida ta ei tundnud:

A Elbereth Gilthoniel!
o menel palan-diriel,
le nallon sí di'nguruthos!
A tiro nin, Fanuilos!

Ja sellega ajas ta end jalule ning oli jälle kääbik Tobajuss, Ahjotagose poeg.

"Tule nüüd, va sitakott!" karjus ta. "Sina haavasid mu peremeest, sa elajaloom, ja maksad selle eest! Me lähme edasi; aga enne teeme sinuga arved klaariks. Tule, saad seda jälle maitsta!"

Nagu oleks tema alistumatu vaim selle jõu tööle pannud, lõi klaas tema käes äkki valge tõrvikuna

leekima. Astja süttis nagu täht, mis laotuselt alla langedes rebestab tumedat õhku talumatult pimestava tulega. Säärast taevast jubedust polnud Shelobi silmad veel enne näinud. Kiired tungisid ta haavatud pähe ning kriipisid seda väljakannatamatu valuga, ja valguse kohutav nakkus levis silmast silma. Ämblik põrkus tagasi, pekstes õhku oma esijalgadega, nägemine sisemistest välgusähvatustest hävitatud, meel surmakrampides väänlemas. Siis pööras ta oma sandistatud pea ära, keeras kõrvale ja hakkas roomama, küüs küüne järel, tagasi avause poole keset tumedat kaljut.

Juss astus edasi. Ta tuikus nagu joobnu, kuid astus edasi. Ja viimaks lõi Shelob kartma, olles kaotusest kokku varisenud, ning üritas vappudes ja vabisedes kääbiku eest põgeneda. Ta jõudis auguni ning maha lümitades ja endast rohekaskollast limarada maha jättes lipsas ta sisse, samal ajal kui Juss äsas viimase hoobi tema lohisevate jalgade pihta. Siis kukkus kääbik maha.

Shelob oli läinud; ja kas ta lamas kaua oma urus, põetades oma õelust ja õnnetust, ja aeglaste pimeduseaastate jooksul ravis end seestpoolt, taastades oma kobarsilmi, kuni hakkas surmanälja sunnil jälle Varjumägede kuristikesse oma hirmsaid püüniseid punuma, sellest see lugu ei räägi.

Juss jäi üksi. Kui Nimetu Maa õhtu lahingupaiga kohale langes, vedas ta end väsinult oma peremehe juurde tagasi.

"Peremees, kallis peremees," ütles ta, kuid Frodo ei vastanud. Kui ta innukalt edasi jooksis, rõõmustades vabaduse üle, oli Shelob talle kohutava kiirusega järgnenud ning ühe kiire löögiga teda kaela nõelanud. Nüüd lamas ta kaamelt maas, ei kuulnud midagi ega liigutanud.

"Peremees, kallis peremees!" sosistas Juss ning ootas läbi pika vaikuse, kuulatades asjatult.

Siis lõikas ta nii kähku, kui sai, katki tema köidikud ning pani oma pea Frodo rinnale ja suu kohale, kuid ei leidnud ühtki elumärki ega kuulnud kõige nõrgemaidki südametukseid. Ta hõõrus peremehe käsi ja jalgu ning katsus ta laupa, kuid need jäid külmaks.

"Frodo, isand Frodo!" hüüdis ta. "Ära jäta mind siia üksi! Sinu Juss on siin. Ära mine sinna, kus mina ei saa sulle j.ärgi tulla! Ärka üles, isand Frodo! Ärka ometi üles, Frodo, mu kullakallis. Ärka üles!"

Siis haaras teda raev ning ta jooksis vihahoos oma peremehe keha ümber ringi, raiudes õhku ja rabades kive ja karjudes väljakutseid. Peagi tuli ta tagasi ja vaatas kummardudes Frodo nägu, mis valendas kahvatult tema all videvikus. Ja järsku nägi ta, et ta on pildis, mis ilmus talle Lórienis Galadrieli peeglis: kaame näoga Frodo lamamas sügavas unes suure musta kalju all. Siis oli ta pidanud seda sügavaks uneks. "Ta on surnd!" ütles Juss. "Ei maga, vaid on surnd!" Ja kui ta seda ütles, näis talle, et näo jume muutus hallikasroheliseks, nagu oleksid sõnad mürgi jälle tööle pannud.

Ja siis laskus tema üle must masendus ning Juss kummardus maha ja tõmbas oma halli kapuutsi üle pea, ning öö tuli tema südamesse ja rohkem ei tundnud ta midagi.

Kui pilkane pimedus viimaks mööda läks, vaatas Juss üles ja varjud olid tema ümber; aga kui mitu minutit või tundi oli maailm vahepeal edasi veninud, ei osanud ta öelda. Ta oli ikka veel samas paigas ning peremees lamas ikka veel tema kõrval surnuna. Mäed polnud tolmuks varisenud ega maa kokku vajunud.

"Mis ma nüüd teen, mis ma nüüd teen?" pomises ta nõutult. "Kas ma käisin kõik selle tee koos temaga tühja maha?" Ja siis meenus talle ta oma hääl, mis oli nende reisi algul lausunud sõnu, mida ta isegi ei mõistnud: *Enne lõppu pean ma veel midagi tegema. Ma pean vaatama, et asi korda saab, peremees, kui sa mõistad mida ma sellega öelda tahan*.

"Aga mida ma saan teha? Kas ma's pean isand Frodo siia surnult maha jätma, ilma matmata kuskile mäe otsa, ja kodu minema? Või edasi minema? Edasi minema?" kordas ta, hetkeks hirmust ja kahtlusest vappudes. "Edasi minema? Kas ma seda peangi tegema? Ja tema maha jätma?"

Siis hakkas ta lõpuks nutma; ja Frodo juurde astudes seadis ta keha korda, pani ta külmad käed rinnale ning mähkis oma mantli peremehele ümber; ja siis pani ta oma mõõga ühele poole ja Faramiri antud saua teisele poole.

"Kui ma edasi lähen," ütles ta, "siis ma pean sinu mõõga võtma, kui sa lubad, isand Frodo, aga ma panen selle sinu kõrvale, nagu oleks see vana kuninga kõrval hauakääpas; ja sul on see ilus mithrilist rõngassärk vana peremees Bilbolt. Ja sinu täheklaas, isand Frodo, sa laenasid selle mulle ja mul läheb seda tarvis, sest ma olen nüüd kogu aeg pimedas. See on minu jaoks liiga hea ja Emand andis selle sulle, aga ehk ta saab aru. Kassina saad aru, isand Frodo? Ma pean edasi minema."

Kuid ta ei suutnud minna, veel mitte. Ta põlvitas ja hoidis Frodo kätt ega suutnud seda lahti lasta. Aeg muudkui läks, tema aga põlvitas ikka veel, hoides oma peremehe kätt ning pidades oma südames vaidlust.

Nüüd püüdis ta leida jõudu ennast eemale kiskuda ja minna edasi üksildasele rännakule - kätte maksma. Kui ta juba minna suudab, siis kannab viha teda mööda kõiki maailma teid, jälitades, kuni too tal lõpuks käes on: Guglunk. Siis sureb Guglunk nurkaaetult. Aga see polnud see, mida ta pidi tegema. See pole väärt, et oma isandat sellepärast maha jätta. See ei tooks teda tagasi. Miski ei tooks. Parem, kui nad mõlemad surnud oleksid. Ja see oleks alles üksildane rännak.

Ta vaatas eredat mõõgatippu. Ta mõtles seljataha jäänud paikadele, kus oli must kuristik ja tühi langemine eikuhugi. Seal ei olnud pääseteed. Seal ei saanud midagi teha, isegi mitte leinata. See

polnud see, mida ta pidi tegema. "Mida ma siis tegema pean?" hüüdis ta jälle, ja nüüd teadis ta selgesti karmi vastust: vaatama, et asi korda saab. Veel üks üksildane rännak, ja kõige hullem.

"Mida? Mina, üksi, otse Turmalõhangule ja puha?" Ta vabises ikka veel, kuid otsus küpses. "Mida? Mina peaks temalt Sõrmuse ära võtma? Nõukogu andis selle talle."

Aga vastus tuli kohe: "Ja Nõukogu andis talle kaaslasi, nii et ülesanne nurja ei läheks.Ja sina oled viimane kogu Vennaskonnast. Ülesanne ei tohi nurja minna."

"Ma ei taha viimane olla," soigus ta. "Ma tahaks, et vana Gandalf või keski siin oleks. Miks nad mind siia üksinda otsustama jätsid? Ma teen kindla peale valesti. Ja pole minu asi Sõrmust võtta ja vahele trügida."

"Aga sa ei ole vahele trüginud; sind lükati vahele. Ja mis puutub õigesse ja sobivasse isikusse, siis ega isand Frodo ju kah seda ei olnud, nagu öeldakse, ja isand Bilbo samuti mitte. Nemad ei valinud ise."

"Hea küll, ma pean ise otsustama. Ma otsustan. Aga ma teen nigunii valesti: see on täitsa Mängla Jussi moodi.

No vaatame siis: kui meid siit leitakse, või leitakse isand Frodo, ja see Asi tal kaelas ripub, siis saab Vaenlane selle omale. Ja see on meie kõikide ots, Lórieni ja Kaljulõhe ja Maakonna ja puha. Ja siin pole aega raisata, muidu tuleb ots nõndasamatigi. Sõda on lahti ja asjad lähvad nigunii Vaenlase tahtmist mööda. Ei saa enam Sellega tagasi minna ja nõu või luba küsida. Ei, siin jääb valida, kas istuda siin, kuni nad tulevad ja tapavad mind üle peremehe laiba ja saavad Selle kätte; või võtta See ja minna!" Ta tõmbas sügavalt hinge. "Siis peab Selle ikka võtma!"

Ta kummardus. Väga õrnalt vallandas ta lõksu kaela taga ning libistas käe Frodo vammuse alla; siis kergitas ta teise käega pead ja suudles külma laupa ning tõmbas tasakesi keti üle selle. Ja siis laskus pea taas vaikselt puhkama. Liikumatul näol ei toimunud mingit muutust ning see veenis Jussi rohkem kui kõik muud märgid, et Frodo oli surnud ja Otsingu jätnud.

"Head aega, peremees, mu kallis!" pomises ta. "Anna oma Jussile andeks! Ta tuleb siit mööda, kui töö on tehtud - kui ta sellega hakkama saab. Ja siis ta ei jäta sind enam maha. Puhka rahus, kuni ma tulen; ja ärgu tulgu ükski jõle elajas sulle kallale! Ja kui Emand mind kuuleks ja mul ühe soovi soovida laseks, siis ma tahaks siia tagasi tulla ja sind siit eest leida. Head aega!"

Ja ta kummardas pea madalamale ja pani keti kaela ümber ning silmapilk vajus ta Sõrmuse raskuse all maani kummargile, nagu oleks talle suur kivi kaela seotud. Ent aegamisi, nagu oleks raskus vähenenud või temas uus jõud tärganud, tõstis ta pea, tõusis suure pingutusega jalule ning leidis, et ta suudab käia ja oma koormat kanda. Korraks tõstis ta Astja kõrgele ning vaatas alla oma peremehe poole, ning valgus kumas nüüd õrnalt suvise ehatähe pehme kiirgusega, ja selles valguses oli Frodo nägu jälle klaari jumega, kahvatu, kuid ilus nagu haldjas, nagu keegi, kes on ammu varjudest möödunud. Ja sellest viimsest pilgust kibedat lohutust saades pöördus Juss ringi, peitis tule ning komberdas edasi tihenevasse pimedusse.

Tal polnud kaugele minna. Käik oli veidi maad tagapool, Kurk vaevalt mõnisada sülda eespool. Rada oli videvikus nähtav, igavesest läbikäimisest kulunud sügav roobas, ning jooksis üles mööda pikka renni kaljude vahel. Renn kitsenes järsult. Peagi jõudis Juss pikale laiade õõnsate astmetega trepile. Nüüd oli orkitorn otse tema kohal, põrnitsedes mustalt, ning selles põles punane silm. Tema oli peidus torni all mustas varjus. Juss jõudis trepist üles ning oli viimaks Kurgus.

"Ma olen otsustand," kordas ta endale pidevalt. Aga ta ei olnud. Kuigi ta andis seda välja mõeldes oma parima, oli niisuguse otsuse teokstegemine talle läbini loomuvastane. "Kas ma panin mööda?" pomises ta. "Mis ma oleks pidand tegema?"

Kui Kurgu püstloodsed küljed tema ümber sulgusid, enne kui ta päris tippu oli jõudnud, enne kui ta nägi enda ees lõpuks Nimetule Maale laskuvat rada, keeras ta ringi. Seistes liikumatult talumatus kahtluses, vaatas ta ühe hetke tagasi. Ta nägi ikka veel käigusuud nagu tillukest plekki tihenevas hämaruses; ning ta arvas nägevat või aimavat, kus lamas Frodo. Talle tundus, et seal maapinnal helgib midagi, või oli see tema pisarate trikk, kui ta piilus alla sellele kõrgele kivisele kohale, kus kogu ta elu oli põrmu vajunud.

"Kui mu soov ainult täide läheks, mu ainumas soov," ohkas ta, "minna tagasi ja leida ta sealt!" Siis pöördus ta edasiviivale teele ja astus paar sammu: kõige raskemad ja vastumeelsemad, mida ta oli iial astunud.

Ainult paar sammu; ja ainult paar veel ning ta tõttab allapoole ega näe enam iial seda kõrget kohta. Ja siis kuulis ta korraga hüüdeid ja hääli. Ta jäi seisma kui kivikuju. Orkihääled. Nad olid tema ees ja tema taga. Trampivate jalgade müdin ja rämedad hõiked: orkid tulid ules Kurgule kauge mast küljest, võib-olla mõnest torni sissepääsust. Trampivad jalad ja hõiked selja taga. Ta keeras ringi. Ta nägi väikesi punaseid tulukesi, tõrvikuid, vilkumas all kurus, kui nad käigust välja voolasid. Jaht oli lõpuks lahti. Torni punane silm polnud pime. Ta oli lõksus.

Nüüd jõudis eest lähenevate tõrvikute helk ja terasekõlin päris ligi. Iga minut võisid nad tippu jõuda ja talle kallale karata. Otsustamine oli tal liiga kaua aega võtnud ja nüüd oli tal peenike pihus. Kuidas saab ta põgeneda, või päästa enda, või päästa Sõrmuse? Sõrmuse. Ta ei mäletanud, et oleks midagi

mõelnud või otsustanud. Ta lihtsalt leidis end ketti välja tirimas ja Sõrmust kätte võtmas. Orkiväe pea ilmus Kurku just tema ees. Siis pani ta selle sõrme.

Maailm muutus ning üksainus ajaviiv oli täis tunnivõrra mõtet. Ta märkas kohe, et tema kuulmine oli teravnenud ja nägemine tuhmunud, aga mitte nõnda, nagu Shelobi urus. Kõik asjad tema ümber polnud enam tumedad, vaid ebamäärased; kuna tema ise oli selles hallis ähmases maailmas üksi, nagu väike must kõva kalju, ja Sõrmus, mis ta vasakut kätt allapoole kaalus, oli nagu kuumast kullast sõõr. Ta ei tundnud end üldse nähtamatuna, vaid kohutavalt ja erakordselt nähtavana; ja ta teadis, et kusagil otsib teda Silm.

Ta kuulis kivi raksumist ja veevulinat kaugel Morguli Orus; ja sügaval kalju all Shelobi pulbitsevat häda, kes kobas ringi mingis pimedas käigus; ja hääli torni keldrites; ja orkide hüüdeid, kui nood käigust välja tulid; ja kurdistava mürana ta kõrvus tema ees sammuvate orkide jalamadinat ja rebestavat lärmi. Ta taganes kalju vastu. Kuid nemad marssisid lähemale, nagu salk viirastusi, hallid moondunud kogud udus, ainult õudusunenäod, valged leegid käes. Ja nad läksid temast mööda. Ta kägardus maha, püüdes hiilida mõnda prakku ja peitu pugeda.

Juss kuulatas. Käigust tulevad orkid ja allamarssijad olid üksteist silmanud ning mõlemad salgad kiirustasid ja käratsesid. Ta kuulis neid mõlemaid selgesti ning sai aru, mida nad ütlesid. Võib-olla pani Sõrmus ta keeli mõistma, või lihtsalt mõistma, eriti selle valmistaja Sauroni teenreid, nii et kui ta neid jälgis, siis sai ta aru ja tõlkis nende jutu mõtte enese jaoks. Muidugi oli Sõrmuse võim kõvasti kasvanud, kui ta lähenes oma sepistamise paikadele; kuid üht asja ta ei kinkinud, ja see oli julgus. Praegu mõtles Juss ainult peitupugemisest, madalalpüsimisest, kuni kõik oli jälle vaikne; ja ta kuulatas ärevalt. Ta ei osanud öelda, kui lähedalt hääled tulid, sest sõnad näisid kostvat otse ta kõrvus.

"Hola! Gorbag! Mis sa siin üleval teed? Said sõjast isu täis või?"

"Käsk, sina kohmard. Ja mis sa siin teed, Shagrat? Väsind seal üleval luusimisest? Mõtlesid, et tuled alla võitlema?"

"Käsk sulle. Mina olen siin kurul ülemus. Nii et räägi viisakalt. Mis sa ette kannad?"

"Mitte midagi."

"Hei! Hei! Hoi!" Hüüe lõikus ninameeste sõnavahetusse. Madalamal ole vad orkid olid äkki midagi näinud. Nad pistsid jooksu. Teised tegid sedasama.

"Hei! Hola! Siin on midagi! Lesib otse keset teed. Nuhk, nuhk!" Kostis lörisevate sarvede tuututamist ja lõugavate häälte segapudru.

Hirmus hoop raputas Jussi ta arglikust uimast välja. Nad olid näinud ta peremeest. Mida nad temaga teevad? Ta oli kuulnlud orkidest verdtarretavaid lugusid. Seda ei saanud lubada. Ta kargas püsti. Ta heitis Otsingu ja kõik oma otsused kõrvale ning hirmu ja kahtluse koos nendega. Nüüd ta teadis, kus on tema koht ja on alati olnud: peremehe kõrval, kuigi ta ei teadnud päris täpselt, mida ta seal teha saab. Ta jooksis tagasi treplst alla, rada mööda Frodo juurde.

"Kui palju neid seal on?" mõtles ta. "Tornist vähemalt kolmnelikend, ja alt vist veel palju rohkem. Kui palju ma neid tappa jõuan, enne kui nad mu kätte saavad? Nad näevad mõõga leeki, niipea kui ma selle välja tõmban, ja varem või hiljem saavad nad mu kätte. Ei tea, kas mõni laul ka seda kunagi märgib: Kuidas Tobajuss langes Kõrgel Kurul ja tegi oma peremehe ümber laipadest müüri. Ei, ei, mitte ükski. Muidugi mitte, sest nad leiavad Sõrmuse ja siis ei tule enam mingeid laule. Ma ei saa sinna midagi parata. Minu koht on isand Frodo kõrval. Nad peavad sellest aru saama - Elrond ja Nõukogu, ja suured Isandad ja Emandad kõige oma tarkusega. Nende nõu on viltu läind. Mina ei saa olla nende Sõrmusekandja. Mitte ilma isand Frodota."

Aga orkid olid tema ähmase pilgu alt väljas. Tal ei olnud aega iseenda üle aru pidada, kuid nüüd mõistis ta, et on väsinud, peaaegu kurnatuseni väsinud: tema jalad ei kandnud teda, nagu ta tahtis. Ta läks liiga aeglaselt. Rada näis mitu versta pikk. Kuhu nad kõik selles udus kadusid?

Seal nad jälle olid! Ikka veel tükk maad eespool. Kujude kobar ümber millegi maaslamava; mõned neist sõelusid siiasinna, kummargil nagu koerad jälje kohal. Ta püüdis viimast sööstu teha.

"No pane nüüd, Juss," ütles ta, "või muidu sa jääd jälle hiljaks." Ta lasi mõõga tupes vabaks. Kohe tõmbab ta selle välja ja siis...

Kostis metsik kära, huilged ja naer, nagu oleks midagi maast üles tõstetud. "Jaa hoi! Hoppjaa hoi! Üles! Üles!"

Siis hüüdis üks hääl: "Lähme nüüd! Kiiremat teed. Tagasi Altväravale! Kõige järgi otsustades ei tülita Emand meid täna." Orkikogude kamp hakkas liikuma. Neli keskmist kandsid oma õlgadel laipa. "Jaa hoi!"

Nad olid võtnud Frodo keha.

Nad läksid minema. Ta ei jõudnud neile järele. Ometi rügas ta edasi. Orkid jõudsid käiguni ja sammusid sinna sisse. Koormakandjad läksid esimesena ning nende taga käis suur nügimine ja rüselus. Juss järgnes neile. Ta tõmbas välja mõõga, mis välkus siniselt ta nõtkuvas käes, kuid nad ei näinud seda. Samal ajal, kui ta hingeldades kohale jõudis, kadusid viimased neist musta auku.

Hetke seisis ta paigal, ahmides õhku ja hoides rinnust kinni. Siis rähmas ta varrukaga üle näo, pühkides ära sopa, higi ja pisarad. "Katk võtku neid närakaid!" ütles ta ja sööstis nende järel pimedusse.

Käigus ei tundunudki talle enam nii pime - pigem näis, et ta on astunud hõredast vinest paksemasse uttu. Tema väsimus kasvas, kuid ta tahe muutus aina tugevamaks. Ta arvas nägevat veidi eespool tõrvikute kuma, kuid püüdmisest hoolimata ei suutnud ta neid kätte saada. Orkid kõnnivad käikudes kiiresti ning seda käiku tundsid nad hästi, sest Shelobist hoolimata pidid nad seda sageli kasutama kui kõige kiiremat teed Surmalinnast üle mägede. Millisel ammusel ajal olid ehitatud peatunnel ja suur ümar koobas, kuhu Shelob ennevanasti elama asus, seda nad ei teadnud; kuid nad olid ise kaevanud nende ümbrusse palju kõrvalkäike, et oma isandate ülesandel edasi-tagasi käimisel urgu vältida.

Täna ei kavatsenud nad kaugele alla minna, vaid ruttasid kõrvalkäiku, mis viis tagasi nende vahitorni kalju otsas. Suurem jagu neist olid lustlikud, rõõmsad selle üle, mida nad olid leidnud ja näinud, ning nad latrasid ja käratsesid jooksupealt, nagu nende rahval kombeks. Juss kuulis nende rämedate häälte kõma, mis kajas surnud õhus madalalt ja kalgilt, ning suutis eristada kaht häält ülejäänute hulgast: need olid valjemad ja talle lähemal. Kahe salga pealikud katsid ilmselt tagalat ning vaidlesid edasi minnes.

"Kas see su oinakari peab tingimata sihukest lärmi lööma, Shagrat?" urises üks. "Me ei taha Shelobit omale kraesse saada."

"Astu aga edasi, Gorbag! Sinu omad teevad rohkem kui poole mürglist," kostis teine. "Aga las poisid müravad! Shelobi pärast pole vist vaja natuke aega muretseda. Paistab, et ta on naela otsa istund, ja meie seda ei leina. Kas sa's ei näind: jõle plöga kõik see tee tagasi ta sindrima urgu? Kui me peatame selle ühel korral, siis peatame selle sajal korral. Nii et las nad naeravad. Ja meil oli justkui natuke õnne ka: saime miskit, mida Lugbúrz tahab."

"Ah Lugbúrz tahab, jah? Mis sa arvad, mis see sihuke on? Mulle paistis justkui haldja moodi, aga alamõõduline. Mis ohtu sihuksest kribust saab olla?"

"Ega enne teada ei saa, kui oleme järgi vaadand."

"Ohoo! Nii et nad ei rääkind sulle, mida oodata? Nad ei räägi meile kõike, mis nad teavad, ega ju? Mitte pooltki! Aga nad võivad vigu teha, isegi Ülemused võivad."

"Kuss, Gorbag!" Shagrati hääl alandus nii vaikseks, et isegi oma imelikult teravnenud kuulmise abil tabas Juss vaevalt seda, mida öeldi. "Võivad küll, aga neil on igal pool silmad ja kõrvad; isegi minu pundi hulgas, usu või ära usu. Aga selle peale võib mürki võtta, et nad on miskipärast ähmi täis. Nazgûlid seal all, nagu sa ütled; ja Lugbúrz ka. Miskit oleks peaaegu läbi lipsand."

"Ah et peaaegu!" ütles Gorbag.

"Hea küll," jõrises Shagrat, "aga sellest räägime hiljem. Oota, kuni me Altteeni jõuame. Seal on üks koht, kus me võime natuke juttu ajada, kuni poisid edasi lähvad."

Varsti pärast seda nägi Juss tõrvikuid kadumas. Siis kuulis ta mürinat ning just siis, kui ta neile järele ruttas, kostis mütsatus. Niipalju, kui tema aru sai, olid orkid pööranud sinnasamasse avausse, mida nemad Frodoga proovisid ja leidsid kinni olevat. See oli ikka veel kinni.

Tee peal oli ilmselt suur kivi, kuid orkid olid sealt kuidagi läbi pääsenud, sest ta kuulis nende hääli teisel pool. Nad jooksid aina edasi, sügavamale ja sügavamale mäe sisemusse, tagasi torni poole. Juss oli meeleheitel. Nad viisid tema peremehe keha ära mingil ilgel eesmärgil ning tema ei saanud neile järgneda. Ta tagus ja tõukas kivi ning viskus selle vastu, aga see ei andnud järele. Siis kuulis ta sealtsamast seest, või nõnda ta arvas, kahe pealiku häält jälle kõnelemas. Ta seisis veidi aega kuulatades, lootes ehk midagi kasulikku teada saada. Võibolla tuleb välja Gorbag, kes paistis kuuluvat Minas Morgulisse, ning tema võib siis sisse lipsata.

"Ei, ma'i tea," lausus Gorbagi hääl. "Sõnumid lähevad tavaliselt läbi kiiremini, kui miski suudaks lennata. Aga ma ei ole uurind, kuidas seda tehakse. Targem on mitte uurida. Brrr! Nood Nazgûlid ajavad mulle kananaha ihule. Ja nad nülivad sul naha maha niipea, kui nad sulle otsa vaatavad, ja jätavad su teisele poole pimedas külmetama. Aga Talle nad meeldivad: nemad on nüüd Tema lemmikud, ja ei mingit mokakobinat. Ma räägin sulle, et seal all linnas teenimine pole mingi naljaasi."

"Sa peaks proovima siin üleval Shelobile seltsiks olla," ütles Shagrat.

"Ma tahaks proovida olla mõnes sihukses kohas, kus neid kumbagi ei ole. Aga sõda läks nüüd lahti ja kui see läbi saab, siis läheb ehk elu kergemaks."

"Seal läheb hästi, nagu räägitakse."

"Räägitakse jah," norsatas Gorbag. "Eks me näe! Aga kui seal hästi läheb, siis peaks meil varsti ruumi lahedalt olema. Mis sa selle peale kostad, kui meil tuleks üks paras juhus ja me putkaks koos minema ja hakkaks kuskil oma käe peal tegutsema, koos paari usaldusväärse kutiga, kuskil sihukses kohas, kus on igas't saaki ja värki jalaga segada ja mitte ühtegi suurt ülemust."

"Haa!" ütles Shagrat. "Nagu vanasti."

"Jah," nõustus Gorbag. "Aga ära looda selle peale. Minu meel on rahutu. Nagu ma ütlesin, võivad Suured Ülemused, jaa," ta hääl alandus peaaegu sosinaks, "jaa, isegi Suurimad võivad vigu teha. Sa ütled, et miskit oleks peaaegu läbi lipsand. Mina ütlen, et miskit *lipsas läbi*. Ja me peame ette

vaatama. Alati peavad vaesed Urukid lipsamisi õigeks ajama, ilma et neile aitähki öeldaks. Aga ära unusta: vaenlased ei armasta meid rohkem kui Teda ja kui nad Temast jagu saavad, siis on meil kah lips läbi. Kuule, ütle, millal sind välja käsutati?"

"Tund aega tagasi, just enne seda, kui sa meid nägid. Tuli nisuke teade: *Nazgûl rahutu. Treppidel kahtlustatakse nuhke. Valvsust kahekordistada. Vahtkond üles Trepile.* Ma tulin kohe."

"Kehv lugu," ütles Gorbag. "Tead, meie Vaikivad Valvurid olid minu teada rahutud juba rohkem kui kaks päeva tagasi. Aga minu vahtkonda ei saadetud veel järgmisel päevalgi välja ja Lugbúrzi ei saadetud ka ühtegi teadet: muidugi tänu Suurele Märguandele ja Kõrge Nazgûli sõttaminekule ja muule säärasele. Ja ma olen kuuld, et nad ei saand tükk aega Lugbúrzi tähelepanu selle peale tõmmatud."

"Silmal oli vist mujal tegemist," arvas Shagrat. "Öeldakse, et läänes olla suured asjad käimas."

"Küllap vist," lõrises Gorbag. "Aga vahepeal on vaenlased Treppe mööda üles ronind. Ja misasja sina siin passisid? Sa peaks justkui vahti pidama, olgu sul eriline käsk või mitte? Mille jaoks sa siin üldse oled?"

"Kuule, mulle aitab! Sina ära tule mulle õpetama, kuidas ma oma tööd pean tegema! Meil olid kõigil silmad lahti. Me teadsime, et seal on miskit naljakat lahti."

"Väga naljakas!"

"Jah, väga naljakas: tuled ja lärm ja puha. Aga Shelob oli ametis. Minu kutid nägid teda ja tema Hiilijat."

"Tema Hiilijat? Mis see on?"

"Sa oled teda kindlasti näind: väike kõhn must mehike; ise ka nagu ämblik või rohkem nagu nälgind konn. Ta on siin ennegi old. Esimest korda tuli aastaid tagasi Lugbúrzist välja ja meil oli Kõrgemalt Poolt käsk ta läbi lasta. Ta on sestsaadik paar korda Trepist üles tuld, aga me oleme ta rahule jätt: tal on vist Kõrgeaulise Emandaga mingi sehvt sees. Ma arvan, et ta pole vist suurem asi kõhutäis: emandat Kõrgemalt Poolt tulevad ütlemised ei huvita. Aga teie peate seal orus küll kenasti vahti: tema oli siin üleval juba päev enne kogu seda mürglit. Me nägime teda eile vastu ööd. Minu poisid teatasid nigunii, et Kõrgeaulisel Emandal on pidu käimas, ja mul pold selle vastu midagi, kuni teade tuli. Ma arvasin, et tema Hiilija on talle mõne kanni toond või saatsite teie talle kingituse, mõne sõjavangi või midagi siukest. Mina ei sega ennast vahele, kui tema lõbutseb. Mitte miski ei pääse Shelobist mööda, kui ta jahti peab."

"Ah mitte miski! Kas sa ei vaadand seal väljas üldse enda ümber ringi? Ma ütlen sulle, et minu meel on rahutu. Mis sealt Trepist ka üles tuli, see pääses mööda. See lõikas ta võrgu läbi ja tuli puhtalt august välja. Siin on sulle paras pähkel!"

"Nojah, aga emand sai ta ju lõpuks kätte, eks ole?"

"Sai *kätte?* Kelle ta kätte sai? Selle pisikse jumbu? Aga kui tema oli ainuke, siis oleks Shelob ta juba ammu oma urgu vedand ja seal ta nüüd istuks. Ja kui Lugbúrz teda tahtis, siis oleks *sina* pidand talle sinna järgi minema. Paras töö sinu jaoks. Aga neid oli rohkem kui üks."

Sel kohal hakkas Juss hoolikamalt kuulama ning surus kõrva vastu kivi.

"Kes lõikas läbi nöörid, mille ämblik tema ümber keris, Shagrat? See sama, kes võrgu läbi lõikas. Kas sa'i näind seda? Ja kes suskas augu Kõrgeaulise Emanda sisse? Küllap ikka seesama. Ja kus ta on? Kus ta on, Shagrat?"

Shagrat ei vastanud.

"Pane oma pea tööle, kui sul see on! See pole naljaasi. Mitte keegi, mitte keegi pole kunagi Shelobi sisse auku susand, nagu sa peaks väga hästi teadma. Sellest pole erilist muret; aga mõtle - siin jõlgub ringi keegi ohtlikum kuju, kui ükski teine kurjamu mässaja, kes on kunagi vanadest santidest aegadest maa peal ringi käind, Suurest Piiramisest saadik. Miskit on läbi lipsand."

"Ja mis see's on?" mörises Shagrat.

"Kõige järgi otsustades, Pealik Shagrat, ütleks ma, et siin jõlgub üks suur sõjamees ringi, tõenäoliselt haldjas, kellel on nigunii haldjamõõk ja võib-olla ka kirves; ja ta jõlgub ringi sinu piirkonnas ja sa pole teda üldse tähele pand. Tõesti väga naljakas!" Gorbag sülitas. Juss muigas kibedalt tolle kirjelduse peale, mis talle anti.

"Ah, sa näed ka kõiki asju nii mustalt!" ühmas Shagrat. "Sa võid neid märke lugeda, kuidas tahad, aga neil võib ka teisi seletusi olla. Nigunii mul on igas kohas vahid väljas ja ma võtan asjad ühekaupa ette. Kui ma olen sellele jumbule silma peale visand, kelle me kätte *saime*, siis hakkan ma teiste asjade pärast muretsema."

"Ma pakun, et sa ei leia selle pisikse jumbu juurest midagi," ütles Gorbag.

"Võib-olla pold tal tõelise nuhtlusega mingit pistmist. See suur jõmm terava mõõgaga ei pidand tast vist eriti midagi - jättis ta niisamuti maha: tavaline haldjate nõks."

"Eks me näe. Tule nüüd! Me oleme isegi pikalt lobisend. Lähme vaatame seda vangi!"

"Mis sa temaga teha mõtled? Ära unusta, et mina nägin teda esimesena. Kui sellest mingi pull tuleb, siis mina ja mu kutid peame sellest osa saama."

"Kuule, kuule!" urises Shagrat. "Mul on omad korraldused.Ja pole minu ega sinu vatsa väärt neid rikkuda. Iga sissetungija, kelle valve leiab, tuleb tornis kinni pidada. Vang tuleb paljaks koorida. Täielik kirjeldus igast esemest, rõivast, relvast, kirjast, sõrmusest või vidinast tuleb otsekohe saata Lugbúrzi, ja ainult Lugbúrzi. Ja vangi tuleb hoida terve ja puutumatuna, iga vahtkonna liikme surma ähvardusel,

kuni Tema talle järele saadab või Ise tuleb. See on küllalt selge ja seda ma kavatsen ka teha."

"Ah paljaks koorida?" küsis Gorbag. "Mis - hambad, küüned, juuksed ja kõik?"

"Ei, mitte midagi niisugust. Ma ütlesin sulle, et ta on Lugbúrzi jaoks. Teda tahetakse tervelt ja ühes tükis."

"See on küll üsna keeruline," naeris Gorbag. "Temast on nüüd ain't raibe järel. Mis Lugbúrz sellega teha mõtleb, seda ma küll ei oska arvata. Ta võiks samahästi kohe patta minna."

"Lollakas," õrises Shagrat. "Sa räägid kole tarka juttu, aga on üsna palju siukseid asju, mida sina ei tea, kuigi suurem jagu rahvast teab. Sina lähed patta või Shelobile, kui sa ette ei vaata. Raibe! Kas see on kõik, mida sa Kõrgeaulisest Emandast tead? Kui ta kellegi kinni seob, siis on ta lihajahil. Ta ei söö surnd liha ega ime külma verd. See jumbu ei ole surnd!"

Juss lõi vaaruma ning klammerdus kivi külge. Ta tundis, nagu pöörduks kogu pime maailm pea peale. Vapustus oli nii suur, et ta peaaegu minestas, aga samal ajal, kui ta püüdis end virge hoida, kuulis ta oma sügavas sise muses märkust: "Sina loll, ta ei ole surnud, ja su süda teadis seda. Ära usalda oma pead, Tobajuss, see ei ole just sinu parim osa. Sinu häda on selles, et sul ei olnud tegelikult kunagi mingit lootust. Mida nüüd teha?" Sel silmapilgul mitte midagi, vaid ainult suruda ennast liikumatu kivi vastu ja kuulata, kuulata ilgeid orkihääli.

"Tobu!" irvitas Shagrat. "Tal on rohkem kui üks mürk. Kui ta jahti peab, siis torkab ta neile väikse sutsu kaela ja nad vajuvad lonti nigu roogitud kala, ja tema võib nendega teha, mis ta tahab. Kas sa mäletad vana Ufthaki? Ta oli mitu päeva kadund. Siis me leidsime ta kuskilt nurgast; rippus teine üleval, silmad lahti, ja muudkui jõllitas. Küll sai naerda! Emand oli ta vist ära unustand, aga me ei puudutand teda - ei ole hea Emanda tegemistesse vahele segada. Ai - see pisike kirbusitt ärkab paari tunni pärast üles ja pärast väikest iiveldust on temaga kõik korras. Või oleks, kui Lugbúrz ta rahule jätaks. Ja muidugi pärast imestamist, kus ta on ja mis taga juhtund on."

"Ja mis temaga juhtuma hakkab," naeris Gorbag. "Me saame talle vähemalt paar lugu jutustada, kui me muud ei saa. Ma'i usu, et ta on varem armsas Lugbúrzis old, nii et tal oleks ehk hea teada, mis teda ootab. Siin saab rohkem nalja, kui ma alguses arvasin. Läki!"

"Ma ütlesin sulle, et siin ei saa mingit nalja!" käratas Shagrat. "Ja ta peab terveks jääma, või me oleme kõik sama hästi kui surnd."

"Olgu peale! Aga mina sinu asemel püüaks kinni selle suure, kes siin ringi jõlgub, enne kui sa Lugbúrzi midagi teatad. See ei kõla just liiga kenasti, kui sa ütled, et püüdsid kassipoja kinni ja lasid vana kassi minema."

Hääled kaugenesid. Juss kuulis eemalduvate jalgade samme. Ta oli vapustusest toibumas ning nüüd haaras teda metsik ägedus. "Ma tegin kõik valesti!" hüüdis ta. "Ma teadsin, et teen. Nüüd on ta nende tõbraste, nende elajate käes! Kunagi ei tohi oma peremeest maha jätta, kunagi, mitte kunagi: see oli minu õige seadus.Ja ma teadsin seda oma südames. Antagu mulle andeks! Nüüd pean ma tema juurde tagasi saama. Kuidagi, kuidagi!"

Ta tõmbas jälle mõõga välja ja lõi pidemega vastu kivi, kuid see kõlas tuhmilt vastu. Ent mõõk lõi nüüd nii eredalt lõõmama, et ta võis selles tuhmis valguses näha. Oma üllatuseks märkas ta, et suur kivi oli raske ukse kujuline ning temast vaid kaks korda kõrgem. Selle kohal ukseava madala kaare all oli tume tühi ruum. See pidi ilmselt vaid Shelobi sissetungi tagasi hoidma ning oli seestpoolt kinnitatud mingi lingi või riiviga, mille peale ämbliku tarkus ei hakanud. Allesjäänud jõudu kokku võttes hüppas Juss üles ja krabas uksepealsest kinni, vinnas end üles ja kukutas maha; ja siis pistis ta meeletult jooksu, mõõk peos leekimas, ümber nurga ja käänlevast käigust üles.

Uudis, et tema peremees on ikka veel elus, pani ta viimases pingutuses väsimust unustama. Ta ei näinud eespool mitte midagi, sest uus käik keerles ja pöörles pidevalt; kuid ta arvas, et jõuab kahele orkile järele: nende hääled tulid jälle lähemale. Nüüd tundusid nad üsna lähedal olevat.

"Seda ma kavatsen teha," ütles Shagrat vihasel toonil. "Panna ta üles kõige kõrgemasse kambrisse."

"Misjaoks?" urises Gorbag. "Kas sul all mõnda keldrit ei ole, mis lukku käib?"

"Ma ütlen sulle, et ma tahan teda pahanduste eest ära koristada," vastas Shagrat. "Saad aru? Ta on väärtuslik. Ma ei usalda kõiki oma kutte ja sinu omi üldse mitte; ja sind ka mitte, kui sa lõbu järgi hull oled. Tema läheb sinna, kus mina tahan, ja kuhu sina ei tule, kui sa viisakas oled. Üles tippu, ütlen mina. Seal on ta väljaspool ohtu."

"Kas tõesti?" ütles Juss. "Sa unustad selle kole suure haldjast sõjamehe, kes siin ringi jõlgub!" Ja sellega tormas ta ümber järgmise nurga, leidmaks vaid, et ta oli mingi käigu nõksu või Sõrmuse antud kuulmise järgi vahemaad valesti hinnanud.

Kaks orkikuju olid ikka veel veidi maad eespool. Nüüd ta nägi neid, musti ja jässakaid punase lõõma taustal. Käik jooksis viimaks sirgelt, kallakut mööda üles; ja kõige lõpus seisid ristseliti lahti vägevad topeltuksed, mis viisid tõenäoliselt sügavaisse kambreisse sügaval kõrge tornisarve all. Orkid olid juba oma kandamiga sisse läinud. Gorbag ja Shagrat lähenesid väravale.

Juss kuulis käredat laulupahvakut, sarvede puhumist ja gongide kaja, hirmsat lärmi. Gorbag ja

Shagrat olid juba lävel.

Juss karjus ja vehkis Astlaga, kuid tema väike hääl uppus möllu. Keegi ei pannud teda tähele.

Suured uksed paugatasid kinni. Põmm. Raudlatid langesid seespool paika. Rauhh. Värav oli suletud. Juss viskus vastu riivis vaskplaate ja kukkus teadvusetult maha. Tema oli väljas pimeduses. Frodo oli elus, kuid Vaenlase valduses.